

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav Blízkého východu a Afriky

Rigorózní práce

Mgr. Cecílie Hynková

**Židovské bajky. Berechja ben Natronaj ha-Nakdan:
„Mišle šu‘alim“**
**Jewish Fables. Berechiah ben Natronai ha-Nakdan:
„Mishle Shu‘alim“**

Praha 2012

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 17. 1. 2012

Cecílie Hynková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala především doc. PhDr. Jiřině Šedinové, CSc., za všechny její cenné rady a připomínky a PhDr. Pavlu Sládkovi, Ph.D., za seznámení se zdroji *Judaic Classics Library* a *Responsa Project*. Dále Mgr. Pavlu Marešovi za pomoc s porozuměním latinským předmluvám pražského vydání *Mišle šu'alim* z roku 1661, Mgr. Marii Fareh za pomoc s porozuměním francouzsky psaným zdrojům, Magdaleně Fottové za korekturu a v neposlední řadě pracovníkům Knihovny Židovského muzea v Praze za jejich ochotu a vstřícnost.

ANOTACE

Práce se zabývá sbírkou bajek s názvem *Mišle šu'alim* židovského autora Berechji ben Natronaje ha-Nakdana (12./13. století, Francie či Anglie). Text je zasazen do kontextu prostřednictvím představení žánru bajky a uvedení jeho zástupců v židovské starověké a středověké literatuře (Bibli, Talmudu, midraších a několika středověkých dílech). Stěžejní část práce obsahuje informace o autorovi a jeho dílech, charakteristiku a rozbor sbírky a přehled dochovaných rukopisů, všech známých vydání a existujících překladů sbírky či jednotlivých bajek. Zvláštní pozornost je věnována pražskému jezuitskému vydání z roku 1661. Součástí práce je i komentovaný překlad tří vybraných bajek.

This thesis deals with the fable collection called *Mishle Shu'alim*, written by the Jewish author Berechiah ben Natronai ha-Nakdan who lived in the 12th/13th century either in France or in England. The aim of this thesis is to introduce the work along with the genre of the fable and its examples in Jewish literature of the Antiquity and the Middle Ages (Bible, Talmud, midrashic literature and a few of medieval scripts). The essential part of the thesis contains information about the author and all his works, characterization and analysis of the collection, and the list of the existing manuscripts, all known editions, and all translations of the collection or those of individual fables. Special attention is being paid to the Prague Jesuit edition of 1661. The thesis furthermore contains a commented translation of three selected fables.

KLÍČOVÁ SLOVA

Židovská literatura, bajky, Talmud, midraš, středověk, Anglie, Francie, Berechja ben Natronaj ha-Nakdan, Mišle šu'alim, hebrejščina

KEYWORDS

Jewish literature, fables, Talmud, Midrash, Middle Ages, England, France, Berechiah ben Natronai ha-Nakdan, Mishle Shu'alim, Hebrew

OBSAH

1. ÚVOD	7
1.1 Téma a jeho dosavadní zpracování	7
1.2 Technické poznámky	13
1.2.1 Obecné	13
1.2.2 Transkripce hebrejských slov	14
1.2.3 Seznam použitých zkratk	17
2. BAJKA	18
3. ŽIDOVSKÉ BAJKY	23
3.1 Bajky v Bibli	23
3.2 Bajky v Talmudu a midraších	27
3.3 Středověké bajky	34
4. MIŠLE ŠU‘ALIM	36
4.1 Autor: Berechja ben Naṭronaj ha-Naḳdan	36
4.2 Sbírka	44
4.2.1 Doba vzniku, význam a forma	44
4.2.2 Struktura a obsah; charakteristika sbírky	45
4.2.3 Postavy vystupující v Mišle šu‘alim – tabulky	64
4.3 Rukopisy, vydání a překlady	79
4.3.1 Rukopisy a vydání	79
4.3.2 Překlady	87
4.4 Komentovaný překlad vybraných bajek	90
4.4.1 Bajka č. 6 – Liška a ryby	90
4.4.2 Bajka č. 34 – Žába a voli	95
4.4.3 Bajka č. 113 – Člověk a vlk	98
5. ZÁVĚR	100
6. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	103
6.1 Prameny	103
6.1.1 Tištěné prameny	103
6.1.2 Prameny nascanované na internetu	104
6.1.3 Další prameny v elektronické verzi	104
6.2 Encyklopedie a slovníky	105

6.3 Ostatní literatura	106
6.4 Internetové zdroje	116
7. RESUMÉ, SUMMARY	118
8. PŘÍLOHY	121
8.1 Seznam příloh	121

1. ÚVOD

1.1 Téma a jeho dosavadní zpracování

Tato práce je věnována dílu *Mišle šu'alim* středověkého židovského autora Berechji ben Natronaje ha-Nakdana a obecněji bajkám v židovské starověké a středověké literatuře.

Ke sbírce *Mišle šu'alim* se vztahuje mnoho doposud nezodpovězených otázek, týkajících se především životních dat jejího autora a původu některých bajek ve sbírce obsažených. Tato práce nemá najít odpovědi na zmíněné otázky. Takový úkol by vyžadoval podrobný judaistický, historický (medievistický) a folkloristický výzkum, zahrnující studium mnoha rozličných pramenů. Naším cílem je představit dílo českým hebraistům a jiným čtenářům se zájmem o židovskou literaturu, a to nejen pomocí shrnutí dosavadních výsledků bádání obsažených v sekundární literatuře, ale především na základě zařazení díla do kontextu židovské literatury, rozboru sbírky zaměřeného na židovské prvky a překladu vybraných bajek. Zvláštní pozornost je věnována i pražskému vydání sbírky z roku 1661.

V češtině doposud neexistuje práce zabývající se daným tématem. Zběžné seznámení s dílem nabízí bakalářská práce Evy Korpové z Katedry klasické filologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, obhájená v roce 2010 a nesoucí název *Parabola Vulpium – Bajky v díle Rabbi Berechiah ben Natronai Ha-Nakdan*. V ní autorka předkládá svůj překlad osmi bajek sbírky *Mišle šu'alim*, pořízený z latinského překladu Melchiora Hanela (Praha 1661). Teoretická část práce poskytuje přehled o žánru bajky, přesahující až do moderní doby. Úsek věnovaný sbírce a jejímu autorovi však obsahuje velice strohé a často matoucí až chybné informace.¹ Vydání z roku 1661 popsal český hebraista Stanislav Segert (1921–2005), ovšem v němčině, v knize *Orientalistik*

¹ Viz například tvrzení „vědci se domnívají, že vycházel především z bajek Roman de Renart a Marie de France“ a „samozřejmě se zde vyskytují slavné bajky jako Liška a lev, Liška a orel, Liška a vlk, Liška a hrozný“ (posledně jmenovaná bajka ve sbírce není). Nesrozumitelná je informace, že „kromě Mishle Shu'alim Berechiah napsal komentář ke knize Svazek práce, což je jeden ze svazků hebrejské Bible“. Zkomoleno je i jméno jiného jeho díla – „Sefer Natref“ místo *Sefer ha-macref* (Korpová, s. 22–24). Je rovněž škoda, že autorka nevěnovala větší pozornost postavě překladatele sbírky do latiny a nezabývá se předmluvami předcházejícími jeho překladu.

an der Prager Universität. Erster Teil 1348–1848 (Praha 1967), kterou napsal společně s historikem Karlem Beránkem.²

Bylo tedy třeba vycházet z cizojazyčných zdrojů, a to i u úvodních kapitol práce. Bajkám v Talmudu a midraších se věnoval podrobněji například moravský rodák, rabín Samuel Baeck (1834–1912) ve svém článku „Die Fabel in Talmud und Midrasch“, vycházejícím na pokračování v *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* v letech 1875 a 1876, ačkoliv některé jeho domněnky týkající se hebrejského původu žánru bajky je nutno brát s rezervou, či v Budapešti působící islamista a judaista slovenského původu Bernhard (Bernát) Heller (1871–1943) ve čtvrtém svazku díla J. Bolteho a G. Polívky *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm* (Leipzig 1930). Velmi užitečné je heslo „Fabel“ ve druhém svazku díla německého rabína polského původu Jacoba Hamburgera (1826–1911) *Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud* (Neustrelitz 1877). Tématu se věnoval též v Anglii žijící historik a folklorista Joseph Jacobs (1854–1916), mj. v hesle „Aesop’s Fables among the Jews“ v *Jewish Encyclopedia*. Z novějších prací je možno zmínit *Ancient Hebrew Fables* (Oxford 1973) z Německa pocházejícího odborníka na biblické a talmudické právo, prof. Davida Daubeho (1909–1999).

O životě Berechji ben Naṭronaje ha-Nakdana se snažili zjistit více například Joseph Jacobs a Adolf Neubauer (1831–1907, narozen v Maďarsku, od r. 1868 knihovníkem Bodleian Library v Oxfordu). Za pozornost stojí především jejich diskuze v *The Jewish Quarterly Review* v letech 1889 a 1890. Oba vycházeli ze studia pramenů, a to nejen rukopisů Berechjových děl, ale i dalších rukopisů, v nichž byl Berechja zmíněn. Jejich závěry se však lišily, a to především v otázce Berechjovy vlasti, zpočátku i doby, v níž žil a působil. Joseph Jacobs se Berechjovi věnoval i ve své knize *The Jews of Angevin England* (London 1893), do níž zařadil mj. svůj rýmovaný překlad dvou bajek z *Mišle šu‘alim*.

Podrobně zkoumal rukopisy Berechjových děl také moravský rodák, skvělý bibliograf Moritz Steinschneider (1816–1907, od r. 1869 zaměstnaný v berlínské královské knihovně). Výsledky jeho práce jsou shrnuty především v díle *Die Hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher* (Berlin 1893) a v jeho příspěvku „Zu Berachja ha-Nakdan“ v *Israelietische Letterbode*, 8. Jaargang, 1882–1883. Ve sborníku s názvem *Manna* (Berlin 1847) pak najdeme jeho rýmovaný překlad první předmluvy a první bajky *Mišle šu‘alim*, otištěný znovu ve třetím svazku díla Jakoba

² Podrobné bibliografické údaje tohoto i dalších v textu následujících zdrojů jsou uvedeny v Seznamu použitých pramenů a literatury (kapitola č. 6).

Wintera a Augusta Wünscheho *Die jüdische Litteratur seit Abschluss des Kanons* (Trier 1896).

Mišle šu'alim upoutaly pozornost i židovského filozofa Mosese Mendelssohna (1729–1786) a jeho přítele, německého spisovatele a literárního kritika Gottholda Ephraima Lessinga (1729–1781). Mendelssohn o nich psal v roce 1758 v *Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste*, Lessing ve třicátém dopise díla *Briefe, die neueste Literatur betreffend* (1759). První z nich dokonce přeložil několik bajek sbírky do němčiny.

Pro naši práci jsou důležitá především tři jména: Abraham Meir Habermann, Moses Hadas a Haim Schwarzbaum. Abraham Meir Habermann (1901–1980, od r. 1934 v Palestině), odborník na středověkou hebrejskou literaturu, vydal roku 1946 (Jeruzalém / Tel Aviv) doposud nejkompletnější podobu *Mišle šu'alim* (obsahující 119 bajek). Vycházel přitom ze studia dochovaných rukopisů a dřívějších vydání sbírky. Text doplnil o krátký věcný úvod a opatřil stručnými poznámkami upozorňujícími na citáty použité v textu či osvětlujícími určité obraty. Z tohoto vydání ve své práci vycházím. Vycházel z něj rovněž Moses Hadas (1900–1966), americký překladatel z řečtiny, latiny a hebrejštiny, jehož překlad sbírky *Mišle šu'alim* s názvem *Fables of a Jewish Aesop* vyšel poprvé roku 1967. Překlad působí autenticky, ačkoliv nebyla zachována rýmovaná próza. Hadas používá archaické anglické výrazy a biblické citáty nepřekládá svými slovy, ale podle klasického anglického vydání Bible „King James Version“. Díky tomu je možné je například s pomocí internetové stránky <http://www.biblegateway.com/> identifikovat. Citáty totiž nejsou v překladu nijak označeny. Hadasův překlad má bohužel i své nedostatky. Na některé z nich bude upozorněno v textu této práce. Nejedná se přitom pouze o případy, v nichž by bylo možné přeložit hebrejské slovo či frázi jiným způsobem, nýbrž i o vynechání části textu, a to konkrétně v *epimythiích* bajek č. 5 a 34 (viz oddíly 4.2.2 a 4.4.2 této práce). Žádný lepší, pokud možno i věcným úvodem a poznámkami opatřený překlad však doposud nebyl vydán.³ Haim Schwarzbaum (1911–1983, od r. 1937 v Palestině), vynikající odborník na srovnávací folkloristiku, pak završil Habermannovo a Hadasovo dílo svou knihou *The Mishle shu'alim (Fox Fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan. A Study in Comparative Folklore and Fable Lore* (Kiron 1979). Tato kniha si právem zaslouží pozornost a obdiv. Schwarzbaum v ní na více než šesti stech stranách po obecném úvodu věnovaném bajkám obecně, bajkám v židovské tradici a *Mišle šu'alim*

³ K Hadasovu překladu připojil alespoň stručný úvod W. T. H. Jackson.

a jejich autorovi uvádí u každé bajky sbírky (vychází přitom z Habermannova vydání) její obdoby a příbuzné motivy nacházející se ve světové literatuře. Jeho rozhled je vskutku úžasný. Jediné, co lze knize vytknout, je, že se autor někdy nechá příliš strhnout a odvádí pozornost od příběhu bajky i k jejím vzdálenějším, možná ne příliš relevantním paralelám – charakteristická je pro něj přitom formulka „this reminds me of...“ – a že nevyzdvihuje židovské prvky nacházející se v příbězích sbírky.⁴ Tuto mezeru se pokouší alespoň zčásti zaplnit oddíl 4.2.2 této práce.

Tato práce je vystavěna následujícím způsobem:

V první kapitole (označené číslem 2) představuji žánr bajky. Shrnuji jeho charakteristické vlastnosti, dotýkám se otázky možného původu tohoto žánru a uvádím některé známé autory a sbírky bajek.

Další kapitola je věnována tzv. „židovským bajkám“. Podkapitola 3.1 se zabývá bajkami v Bibli, přesněji Tanachu. Osvětlen je hebrejský termín *mašal*, pod něž bajky spadají, následuje rozbor dvou rostlinných bajek (Sd 9,8–15 a 2Kr 14,9 / 2Pa 25,18), v závěru jsou okrajově uvedeny i pseudepigrafy a apokryfy. Podkapitola 3.2 pojednává o bajkách v Talmudu a midraších. Zmiňuje jejich zvláštní formu a účel a blíže představuje některé z nich – ty, které by mohly být původní, nepřejaté z jiných kultur, a rovněž ty, s jejichž obdobami se můžeme setkat v knize *Mišle šu'alim*. Snaží se též o osvětlení termínů *mišlot šu'alim* a *mišlot kovsin*, které se nacházejí v Talmudu a z nichž první měl patrně vliv na název sbírky Berechji ben Naṭronaje ha-Naḵdana. V podkapitole 3.3 jsou stručně představeny některé středověké židovské bajky, a to spíše pro srovnání s knihou *Mišle šu'alim*. Jelikož není dokázáno, že by byl Berechja ovlivněn těmito díly (část z nich byla pravděpodobně napsána později než jeho sbírka), nebylo nutné se jimi zabývat podrobněji. Je možné zde odkázat na některá z děl podávajících přehled o dějinách židovské literatury, např. *A History of Jewish Literature* Meyera Waxmana (New York 1943) a stejnojmennou sérii Israela Zinzberga (Cleveland / London 1972), a rovněž příspěvek Bernharda Hellera ve čtvrtém svazku *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm* (Leipzig 1930) J. Bolteho a G. Polívky s názvem „Das hebräische und arabische Märchen“.

⁴ Navíc tato kniha vzhledem ke svému rozsahu a koncepci neposkytuje celkový přehled o sbírce. S výjimkou stran xviii–xxxvii jsou informace roztrženy do jednotlivých kapitol a také do četných poznámek pod čarou, v nichž jsou obsaženy například i tak podstatné údaje jako existující překlady bajek. Knihu by bylo nutné pro získání souhrnného přehledu přečíst celou, což by byla pro čtenáře hledajícího pouze určitý typ informací dosti náročná práce.

Kapitola číslo 4 je stěžejní částí této práce. Její první podkapitola shrnuje dosavadní poznatky o životě a díle autora sbírky *Mišle šu'alim*, Berechji ben Naṭronaje ha-Naḳdana. Jedná se například o otázku jeho vlasti a doby, v níž mohl žít, která je úzce spojena i s jeho možnými alternativními jmény Benedict(us) le Puncteur (z Oxfordu) a Křišpija (Crespia, Krespia či Crispia) ha-Naḳdan. Dále je přiblíženo jeho povolání, jeho literární a překladatelská činnost a s ní související znalosti cizích jazyků a děl židovských filozofů.

Druhá podkapitola se plně věnuje textu *Mišle šu'alim*. Zdůrazněny jsou jeho zvláštnosti, popsána je jeho forma, struktura a jazyk, reprodukován je obsah autorových předmluv, uvedeny jsou názvy všech bajek sbírky. Nejvíce místa zabírá obecný rozbor bajek. Pozornost je obrácena k jejich možným vzorům či zdrojům a především k prvkům, které je od těchto vzorů odlišují a přizpůsobují je židovské kultuře. Zatímco v pasážích týkajících se cizích zdrojů a vlivů vycházím především ze Schwarzbaumovy knihy, v oblasti židovských prvků vycházím ze studia textu. Rovněž přehled postav vystupujících v bajkách, který tvoří oddíl 4.2.3, je výsledkem mé práce s textem.

Třetí podkapitola podává informace o rukopisech, vydáních a překladech sbírky *Mišle šu'alim*, sesbírané z mnoha rozličných zdrojů včetně bibliografií. Zvláštní pozornost je věnována pražskému jezuitskému vydání z roku 1661, obsahujícímu latinský překlad vyhotovený jezuitou Melchiorem Hanelem. Důvod, proč je právě toto vydání v práci zkoumáno více než ostatní, je především kulturní – vydání představuje propojení sbírky s českým, a to dokonce křesťanským prostředím. Jeho předmluvy navíc vrhají světlo na cestu, jakou se hebrejský text k překladateli dostal. Též seznam překladů sbírky či jednotlivých bajek do dalších jazyků (konkrétně jidiš, němčiny, angličtiny, francouzštiny a češtiny) považuji za důležitý, neboť pomáhá utvořit si představu, kdo a v jakém období se snažil bajky představit čtenářům neznalým hebrejštiny, a také nabízí možnost se prostřednictvím těchto překladů s bajkami blíže seznámit.

Poslední, čtvrtá podkapitola pak přináší ukázkou z *Mišle šu'alim* v podobě mého nerýmovaného překladu tří vybraných bajek do češtiny. Výběr nebyl zdaleka jednoduchý. Nakonec jsem se rozhodla pro bajky č. 6, 34 a 113, a to z těchto důvodů: Příběh bajky č. 6 byl patrně jako jediný převzat přímo z Talmudu, a je proto pro naše téma zajímavý. Zároveň je zástupcem bajek, v nichž biblické citáty hrají velkou a důležitou roli. Bajka č. 34 je jednou z rozvernějších bajek sbírky, a tím i důkazem, že *Mišle šu'alim* nesloužilo pouze k poučení, ale i k zábavě, a že se autor nesnažil do každého příběhu za každou cenu zasadit množství biblických citátů, ale dbal na to, aby si příběhy ponechaly svou lehkost a citáty nebyly ke škodě, ale k užitku. Bajka č. 113 je jednou z bajek, které se nacházejí

pouze v Habermannově vydání. Z tohoto důvodu ji nenajdeme zmíněnou ani přeloženou v žádném textu tohoto vydání (z r. 1946) předcházejícím. Bajky č. 34 a 113 patří k bajkám, které dosud přeložil patrně pouze Moses Hadas.⁵ Každá z mnou přeložených bajek je pak doplněna komentářem týkajícím se jejího obsahu, některých paralel a jazyka. Tři bajky nám jistě neposkytnou přesnou představu o díle, ale snad alespoň navnadí k četbě dalších bajek této sbírky, ať již v dostupných překladech, či v originále. K překladu je ještě možno poznamenat, že byl vytvořen za pomoci hebrejsko-anglických a hebrejsko-německých slovníků a výkladového slovníku známého pod názvem *Even Šošan* (podle jména jeho autora). Hebrejsko-český, stejně tak jako česko-hebrejský slovník dosud nebyl vydán. Výjimkou je *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* B. Pípala, Praha 1997, který mi byl rovněž cennou pomůckou. Biblické citáty vyskytující se v textu bajek překládám většinou svým způsobem, neboť ne vždy je možné do textu zapojit přesné znění některého z existujících českých překladů citátu, ovšem s přihlédnutím k textu českého ekumenického překladu Bible a Bible Kralické.

Práce je zakončena závěrem, seznamem použitých pramenů a literatury a shrnutím (resumé) v českém a anglickém jazyce, připojeny jsou též textové a obrazové přílohy.

⁵ Je možné, že bajku č. 34 přeložil do angličtiny r. 1929 Edgar Elias Siskin – viz Schwarzbaum, s. liii, pozn. 131 a oddíl 4.3.2 této práce.

1.2 Technické poznámky

1.2.1 Obecné

V textu označuji kurzivou cizí výrazy, názvy děl a v hlavním textu (nikoliv v poznámkách pod čarou) i tituly použitých knih. Názvy biblických knih, talmudických traktátů a midrašů kurzivou psány nejsou.

Na použitou literaturu odkazuji pro zjednodušení většinou pomocí příjmení autora, event. též zkratky názvu díla. Na základě těchto zkratk (např. Steinschneider, CHB II) je možné dílo a jeho přesné bibliografické údaje dohledat v Seznamu použitých pramenů a literatury. Ostatní zkratky použité v textu jsou vysvětleny v Seznamu použitých zkratk, oddíl 1.2.3. U cizojazyčných knih ponechávám zkratky příslušného jazyka, tedy Bd. a vol. místo českého sv. (svazek). Jedinou výjimkou je *Encyklopedia miḳra'it*, kde uvádím místo „ḥeleḳ“ sv. Data v závorce za hypertextovými odkazy značí den, kdy byly z uvedené internetové stránky čerpány informace.

Názvy biblických knih a odkazy na biblické citáty mají podobu používanou v českém ekumenickém překladu Bible [*BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, 1995. 6. přepracované vydání, 4. vyd. v ČBS.*]. Zkratky označující následující verše (n, nn) nejsou odděleny mezerou a neobsahují tečku (např. Dt 17,14nn), na rozdíl od podobných zkratk označujících následující strany použité literatury (např. Schwarzbaum, s. 110 n.). Výrazy Bible a Tanach jsou většinou používány synonymně, výraz „biblické citáty“ v případě sbírky *Mišle šu'alim* se například vztahuje výhradně ke Starému zákonu, tedy Tanachu.

Při citování cizojazyčných děl ponechávám původní pravopis (např. *Urtheile, seyn*), výjimkou je latinský text, v němž nahrazuji *æ* pomocí *ae*, *v* pomocí *u* (pův. *Jesv*) a *f* pomocí *s* (pův. *Vniverſitatis*). V citacích (i jednotlivých slovech) z hebrejských zdrojů (většinou z textu bajek) vynechávám punktaci, ponechávám však defektivní způsob zápisu některých hlásek (např. ם דובים, שועל, עורב ve slovech). Výjimkou jsou tabulky v oddílu 4.2.3, kde pro lepší srozumitelnost doplňuji písmeno ם. Některá izolovaně uvedená slova jsou opunktována. Názvy hebrejských děl jsou většinou pro lepší přehlednost uváděny pouze v přepisu do latinky. K transkripci hebrejských slov viz následující oddíl.

1.2.2 Transkripce hebrejských slov

V práci byla použita transkripční norma navržená Pavlem Čechem a Pavlem Sládkem v *Listech filologických CXXXII, 2009, 3–4* pod názvem „norma D – filologická transkripce“,⁶ ovšem s těmito odchylkami:

- Vlastní jména jsou psána s počátečním velkým písmenem.
- Písmeno ׀ je přepisováno písmenem ḳ (nikoliv q).
- Písmeno ז je přepisováno písmenem c (nikoliv s).
- Písmeno ׀ značící dlouhý vokál (׀ ..) se nepřepisuje.

Konsonanty jsou transkribovány následujícím způsobem:

Hebrejské písmeno	Způsob přepisu
א	׀ Nepřepisuje se na začátku slova, a to ani po určitém členu, částici, předložce či spojce (<i>ha-avanim</i>). Na konci slova se rovněž nepřepisuje, ovšem s jedinou výjimkou, <i>Jesod Mora׀</i> – pro odlišení slova מורא od stejně znějícího מורה. Uprostřed slova se přepisuje, pokud má konsonantní hodnotu (<i>ma׀amar</i>). Pokud slouží pouze jako <i>mater lectionis</i> (např. ve slovu <i>roš</i> a jménech <i>Naṭronaj</i> a <i>Zakaj</i>), není značeno.
ב	b, v
ג	g
ד	d
ה	h Nepřepisuje se na konci slova, kde je sufixem a ne částí kořene (<i>ḥochma, Tora</i>). Přepisuje se tam, kde je součástí kořene (<i>gavoah</i>) nebo obsahuje <i>mapik</i> (<i>ba׀alah</i>).
ו (s platností souhlásky)	w (<i>micwot</i> ; výraz <i>bar micva</i> však zůstává v obvyklé v češtině používané podobě)
ז	z
ח	ḥ (slovo <i>chupa</i> však zůstává v obvyklé v češtině používané podobě)

⁶ Výjimku tvoří název práce, anotace a klíčová slova, v nichž bylo jméno autora ponecháno ve formě Berechja ben Natronaj ha-Nakdan (místo Berechja ben Naṭronaj ha-Nakdan), aby se předešlo možným technickým problémům při katalogizaci práce.

ט	ṭ
י	j (např. <i>hegjon, bajit, Adonaj, Jiśra'el, Berechja, Naṭronaj, majim, ḥajim</i>) Jakožto <i>mater lectionis</i> – součást vokálu יָ a יַ – se nepřepisuje (<i>ša'ašu'im, mišle</i>).
כ (ך)	k, ch
ל	l
מ (ם)	m
נ (ן)	n
ס	s
ע	‘ Přepisuje se na začátku, uprostřed i na konci slova (<i>'al, ša'ašu'im, Jehošua'</i>).
פ (ף)	p, f
צ (ץ)	c (<i>micwot, Jichak</i>)
ק	ḳ
ר	r
ש	ś, š
ת	t

V případě konsonantů s *dageš lene* rozlišuji mezi spirantní a explozivní výslovností pouze u כ (v/b), כּ (ch/k) a פ (f/p), a to i ve vlastních jménech (*Avraham, Ja'aḳov*). Souhlásky obsahující *dageš forte* přepisují nezdvojeně (tedy *Johanan ben Zakaj*, nikoliv *Zakkaj*; *Suka*, nikoliv *Sukka*).

U vokálů při přepisu nerozlišuji mezi plnými vokály a polovokály ani mezi původně dlouhými a krátkými vokály. Vokál *e*, za kterým následuje *jod* (יּ ..), přepisují jako *e*, nikoliv jako *ej*, a to i ve tvaru *statu constructu* (tedy *Mišle šu'alim*).

Hlasné *šwa* (ְ) přepisují rovněž jako *e*, a to:

- V první slabice slova po י (Jehudi), ל (levavot), ר (rešima), מ (mešal ha-ḳadmoni) a נ (neḳama).
- V první slabice slova před א (še'ela), ע (be'aja) a ה (kehila).
- V prefixech כּ, לּ, דּ (*Sefer alfa beta de-ben Sira*), כּ, וּ, תּ (*tesaper*).
- Následuje-li po jiném *šwa*.
- Mezi dvěma stejnými souhláskami (*modedim*).

V ostatních případech hlasné *šwa* neznačím (*Gniva, Brachot, Zvaḥim*).

Hebrejský znak	Přepis
א / אַ / אָ	a
ה / הַ / הָ / hlasné ם	e
י / יַ / יָ	i / y (<i>Encyklopedia mikra'it, Kalonymos</i>)
ו / וַ / וָ / וּ (kamac ḥaṭuf)	o
וּ / וֹ	u

Slovo *Tóra* používám v běžném textu (nikoliv přepisu) v „počeštěné“ podobě, tedy s dlouhým vokálem.

Člen, předložky א, ה, částici ו, tázací částici ה, spojky ו a וּ a prefix וּ oddělují spojovníkem (*ha-davar, ve-ha-milḥama, Sefer alfa beta de-ben Sira*). Výjimku tvoří ה u infinitivu (*lichtov*) a předložka se zájmeným sufixem (*bahem, ne ba-hem*).

Jména biblických postav a lokalit uvádím v podobě, kterou používá český ekumenický překlad Bible (tedy např. *Abímelek, Debóra, Izajáš, Šekem*). Ostatní hebrejská jména a slova přepisují dle zásad uvedených v tomto oddílu. Novodobým jménům ponechávám jejich obvyklou podobu (tedy například ne Moše, nýbrž Moses Mendelssohn; Haim, nikoliv Ḥaim Schwarzbaum). Na začátku vlastních jmen, stejně tak jako přízvisek (*ha-Naḥdan*), píše velké písmeno. Slova *ben* a *ibn* píše s malým písmenem.

V práci se nachází i několik arabských vlastních jmen. Ta jsou většinou uvedena ve formě, v níž se nacházejí v použité literatuře. Není přísně transkribováno (*Lokman, al-Kásim al-Charírí*), je ponecháno zdvojení souhlásek (*Muhammad, Abdalláh*). Určitý člen před jménem je psán s malým písmenem a spojovníkem (*al-*). Rovněž slovo *ibn* je stejně jako u hebrejských jmen psáno malým písmenem.

1.2.3 Seznam použitých zkratek

Aufl.	Auflage (vydání)
Bd.	Band (svazek)
C. H.	Cecílie Hynková
č.	číslo
ČEP	Bible – Český ekumenický překlad
ed.	editor; edition
EJ	Encyclopaedia Judaica
event.	eventuelně
JE	Jewish Encyclopedia
l.	léta
Midr. Gen. Raba	Midraš Genesis Raba
Midr. Num. Raba	Midraš Numeri Raba
Midr. Ḳoh. Raba	Midraš Ḳohelet Raba
Midr. Est. Raba	Midraš Ester Raba
mj.	mimo jiné
n, nn	následující biblický verš, několik následujících biblických veršů
n., nn.	následující strana, několik následujících stran
n. l.	našeho letopočtu
např.	například
pozn.	poznámka
př. n. l.	před naším letopočtem
r.	rok; rabi
red.	redigoval
s.	strana
sl.	sloupec
srov.	srovnej
st.	století
sv.	svazek
tj., tzn.	to jest, to znamená
tzv.	tak zvaný
vol.	volume (svazek)
vyd.	vydání
zejm.	zejména

2. BAJKA

Bajka (lat. *fābula* – vyprávění) je v mnoha kulturách velice oblíbená literární forma. Přesto není lehké podat její jednotnou definici. Její pojetí a zařazení z hlediska žánrového a tematického se liší nejen v různých kulturách, ale i v rámci jedné kultury u jednotlivých literárních vědců a folkloristů.

Obecně lze říci, že bajka je příběh založený na nepřímém přirovnání. Je poddruhem paraboly (z řeckého *paraballein* – postavit vedle sebe)⁷ a často se v ní objevuje alegorie (jinotaj), která zabraňuje „nezasvěceným“ pochopit její pravý smysl, tedy to, že odráží určitou reálnou situaci a má poskytnout mravní poučení.⁸ Důvodem zahalení původního sdělení do líbivého, poutavého příběhu však nebývá vždy jen snaha znemožnit určité skupině jeho pochopení – většinou je jím záměr nekárat přímo, předložit lidem nepříjemnou pravdu o nich samých formou, která je pobaví.⁹ Každá bajka má dva důležité úkoly – poučit a přitom pobavit,¹⁰ ačkoliv v některých bajkách může jedna z těchto složek převládat.¹¹ Příběh má nejen zábavnou, ale i ilustrativní roli – na konkrétním příkladu

⁷ Viz Daube, s. 8 a Braak, s. 48.

⁸ Nezasvěcenými přitom mohou být jak lidé nehodní nebo neschopní porozumět, tak lidé, ze strachu před nimiž byl původní smysl „zakódován“ – tedy nepřátelé nebo obávaní panovníci. – Viz Daube, s. 8 n. Sami autoři bajek často zdůrazňují, že své bajky píše pro ty, kdo touží porozumět a vzít si z příběhů ponaučení. Phaedrus, autor latinských bajek, říká, „that it was by design that antiquity wrapped up Truth in symbols, that the wise might understand, the ignorant go astray“ (Schwarzbaum, s. xxxviii, pozn. 7). Berechja u 88. bajky píše: „(Necht) moudří zří mé bajky a stanou se ještě moudřejšími [...]“ (Habermann, s. 13, překlad C. H.).

⁹ Podstatu bajky hezky vystihl Ja‘akov Kranz, zv. Magid z Dubna (1740–1804), který na dotaz, proč jsou bajky mezi lidmi tak oblíbené, odpověděl bajkou o pravdě, která chodila světem nahá. Nikdo nebyl ochotný pustit ji do svého domu, lidé se jí dokonce báli a utíkali před ní. Nešťastná pravda potkala skvostně oblečenou bajku, která jí nabídla svůj šat – neboť lidé mají slabost pro ozdoby. Od té doby chodí pravda a bajka ruku v ruce a lidé mají rádi obě dvě. Viz Schwarzbaum, s. i.

V některých kulturách vyprávěli bajky panovníkům jejich rádci a mudrci. Schwarzbaum (s. xi) píše, že „in Arab folk-literature it is often stressed that reproof of absolute potentates and tyrants should be administered by the medium of fables“ a uvádí příklad jedné takové bajky. Jiným příkladem je indicko-persko-arabská *Kniha Kalíla a Dimna*, v níž filozof Bajdabá (Bidpáj) předkládá králi Dabšalímovi bajky a jiná poučná vyprávění, celkově zařaditelná do žánru „zrcadel princů“ (*Fürstenspiegel*). Viz Kalíla a Dimna, informace na obálce a s. 289.

¹⁰ La Fontaine mluví v této souvislosti o „tělu“ a „duši“ bajky. Zatímco tělo představuje příběh, duší je poučení, které je v něm skryto. – Viz Schwarzbaum, s. lii, pozn. 124. Nutno podotknout, že fabulisté se často zcela nezřikají méně důvtipných čtenářů – těm slouží bajky alespoň k pobavení, ostatním i k poučení.

EJ (vol. 6, s. 666) upozorňuje na to, že v bajce se díky jejímu dvojímu úkolu spojila ústní lidová slovesnost s vyšší formou kultury: „As a literary creation, the fable developed out of oral folklore, and it can thus be asserted that the thematic element is closely related to those popular origins, while the didactic quality is the product of a more sophisticated cultural level, usually of an individual whose specific aim is to educate (e.g., the Greek pedagogues, the rabbis of the Mishnah and the Talmud, the *darshanim*, and the priests of the various churches during the Middle Ages).“

¹¹ Jak uvádí Schwarzbaum, s. xxvii, v bajkách používaných talmudickými učenými a středověkými kazateli je příběh často podřízen poučení, někdy slouží pouze k tomu, aby upoutal pozornost posluchačů.

předvádí nějaké obecné pravidlo, poučení.¹² Ponaučení většinou vyplývá ze samotného příběhu, často však bajky bývají doplněny jeho přímou formulací, a to buď v úvodu (tzv. *promythium*), nebo v závěru (*epimythium*).¹³

Představa, že v bajkách vystupují vždy jen zvířata, je mylná. Do tohoto žánru bývají řazeny i příběhy, v nichž vystupují rostliny a neživé objekty, a v některých pojetích dokonce i lidé, bozi a nadpřirozené bytosti.¹⁴ Ti všichni přitom mluví a jednají jako lidé a často jsou personifikacemi určitých konkrétních vlastností;¹⁵ příběh by přitom měl být realistický.¹⁶ Bajky, v nichž vystupují zvířata, bývají často chápány jako bajky v užším smyslu a označovány jako „zvířecí“ nebo „ezopské“ bajky – podle muže, který je údajně jako první použil, v každém případě však nejvíce proslavil.¹⁷ Zvířecí bajky je ovšem třeba odlišit od ostatních zvířecích příběhů (angl. *fable* vs. *animal tale*, event. *beast-tale*), které, ačkoliv v nich někdy zvířata jednají jako lidé,¹⁸ na rozdíl od bajek slouží pouze k pobavení a postrádají didaktický účel.¹⁹

Stejně tak jako protagonisté bajek jsou i žánry, jejichž prostřednictvím jsou bajky prezentovány, rozmanité. Bajky můžeme nalézt v lidových vyprávěních, pohádkách a mýtech, mohou být spojeny s etiologickými příběhy, humornými historkami, náboženskými příběhy, legendami či romantickými příběhy a mívají i podobu novely nebo tzv. „sváru“ (*Rangstreit-fables*, rozhovor mezi dvěma rivaly).²⁰ Většinou se však vyskytují v podobě menších epických žánrů, jsou krátkého rozsahu. Psány jsou buď prózou (v řečtině Ezop, v latině *Romulus*, v arabštině *Kalíla a Dimna...*), nebo ve verších (v řečtině

¹² Viz Landsberger, Achawa, s. 118, kde je citován Lessing („Von dem Wesen der Fabel“): „Wenn wir einen allgemeinen moralischen Satz auf einen besondern Fall zurückführen, diesem besondern Fall die Wirklichkeit ertheilen und eine Geschichte daraus dichten, in welcher man den allgemeinen Satz anschauend erkennt, so heißt diese Erfindung eine Fabel.“

¹³ Viz Braak, s. 206 a Daube, s. 10.

¹⁴ Schwarzbaum, s. i uvádí „gods, heroes, men, animals, and even inanimate objects“. Baeck (MGWJ 1875, Heft 12, s. 540) přidává „auch übernatürliche Wesen“.

¹⁵ Například liška často představuje chytrého, vychytralého, až lstivého člověka, lev vznešeného, silného a obávaného apod.

¹⁶ EJ, vol. 6, s. 666: „Yet within the fable itself, the plot is usually realistic and seldom contains magical elements, such as metamorphoses, revivals of the dead, and ghosts.“

Lessing (v díle „Von dem Wesen der Fabel“, citován podle Landsberger, Achawa, s. 118): „Der einzelne Fall, aus welchem die Fabel besteht, muss als wirklich vorgestellt werden. Begnüge ich mich an der Möglichkeit desselben, so ist es ein Beispiel, eine Parabel.“

¹⁷ Viz např. Baeck, MGWJ 1875, Heft 12, s. 540 a Vlašín, s. 39.

¹⁸ JE, vol. 5, s. 324.

¹⁹ Viz Schwarzbaum, s. xxxvii, pozn. 2. Zde cituje Funk & Wagnalls Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, vol. 1, s. 61, dle kterého „excluding the animal myth as being essentially religious, three classes of the animal folk tale type should be distinguished: the etiological tale, the fable, and the beast epic“. Rozdíl mezi bajkou a *beast epic* pak podle EJ, vol. 6, s. 666 spočívá v tom, kolik epizod předvádějí. Zatímco bajka je monoevizodická, „a series of episodes related or written together have developed into the beast epic“. (Příkladem *beast epic* je např. středověký román o lišákovi – *Roman de Renart*.)

²⁰ Viz Schwarzbaum, s. v.

Babrius, v latině Phaedrus a Avianus, ve francouzštině Marie de France a Jean de La Fontaine...), použita může být ale i rýmovaná próza (viz hebrejské *Mišle šu'alim*). Se zařazením bajek z hlediska tzv. „vyšších“ a „nižších“ literárních žánrů to již není tak jednoduché, neboť zatímco v Evropě bývají řazeny k žánrům nižším, například v arabské kultuře jsou součástí *adabové* (vzdělávací) literatury představující literaturu vysokou, psanou spisovnou arabštinou, určenou vyšším sociálním vrstvám, včetně princů.²¹ Podobně jsou v hebrejské literatuře součástí širšího pojmu *mašal* (משל), který je používán jako označení různých forem didaktické povahy včetně tzv. „mudroslovné literatury“, z níž významná část je připisována samotnému králi Šalamounovi.

Snadné není ani zjistit, ve kterém národě či na jakém území byla bajka použita poprvé. Často bývá za jejího otce označován řecký otrok Aisóp (Ezop), žijící v 6. století př. n. l., výzkumy ovšem dokazují, že tato literární forma je mnohem starší a do Řecka se dostala z jiných zemí. Někteří považují za její kolébku Indii, a to i vzhledem k tomu, že v indickém myšlení a náboženstvích jsou si lidé a zvířata často téměř rovni – viz například možnost reinkarnace, stěhování duše z člověka do zvířete či naopak.²² Většinou však bývá uváděna oblast Blízkého východu – Egypt, Mezopotámie, Sýrie, Babylon.²³ Pro naše téma mohou být zajímavé dva náhledy pocházející z řad židovských učenců 19. století. Samuel Baeck (1834–1912) přišel s odvážným tvrzením, že původci bajky jsou Hebrejci, což zakládal na těchto skutečnostech: Jótamova a Jóašova bajka, které můžeme nalézt v Bibli (více o nich bude pojednáno v podkapitole 3.1), jsou údajně nejstarší nám známé bajky, a jejich propracovanost svědčí o tom, že tato forma byla u Hebrejců zakořeněná již předtím, než byly zapsány. Kromě toho bajka odpovídá naturelu semitské, a tedy i hebrejské literatury, které je vlastní používání podobenství, sloužících k osvětlení nejasného pomocí všeobecně známého. Ze zmínky v 1Kr 5,13 pak Baeck vyvozuje, že Šalamoun byl „Erfinder der eigentlichen Thierfabel“, neboť zatímco výše uvedené dvě bajky byly ze světa rostlin (stromů), v tomto verši se po zmínce o tom, že Šalamoun vyslovil 3000 přísloví (משל), uvádí, že kromě stromů „dovedl mluvit i o zvířatech, ptácích, plazech a rybách“.²⁴ I Julius Landsberger (1819–1890) byl zřejmě toho názoru, že bajka

²¹ Viz Vlčková, s. 1, 14, 24 a 25.

²² Jüdisches Lexikon, Bd. II, sl. 573–575.

²³ Viz Schwarzbau, s. xix. Babrius, řecky písčící fabulista žijící v 1. st. n. l. (event. 2. či 3. st. – viz Schwarzbau, Papers, s. 35 a Jacobs v JE, vol. 1, s. 221), údajně uvádí, že ezopská bajka se k Řekům dostala v dávných dobách od Asyřanů. B. E. Perry, který publikoval zejména v 50. a 60. letech 20. století několik prací zabývajících se bajkami, je toho názoru, že ezopské bajky k Řekům přišly od Sumerů prostřednictvím novobabylonské a asyrské mudroslovné literatury. Schwarzbau se domnívá, že vliv asyrsko-babylonských a aramejských bajek na ezopské a středověké evropské bajky byl nesmírný.

²⁴ Baeck, MGWJ 1875, Heft 12, s. 541 n. a 550; citace z Bible podle českého ekumenického překladu (ČEP).

vznikla u Hebrejců. Vycházel přitom z podobnosti slov Ezop a Asaf. Podle jeho teorie král Šalamoun kromě knihy Přísloví a knihy Kazatel (Kohélet) napsal sbírku bajek nazvanou *Mišle Asaf*. Pojmenování Asaf, odvozené od hebrejského slovesa אָסַף – „sbírat“, by bylo analogické s pojmenováním Kohélet, příbuzným se slovesem לִיקְטֹף, majícím význam „shromažďovat“. Použito mělo být proto, aby byla prozrazena identita autora a přitom nedocházelo k záměně s jeho jinými díly, v nichž se již vyskytují jeho jména Šlomo a Kohélet.²⁵ Označení Asaf pak bylo počteno na Asopos či Aisopos, podobně jako se z hebrejského Josefa stal u Řeků Josepos. Nutno dodat, že se Landsberger touto hypotézou snažil korigovat teorii svého současníka F. Hitziga, autora komentáře ke knize Přísloví, který se rovněž domníval, že do Řecka se dostala Šalamounem napsaná sbírka bajek, která zde změnila své jméno, tato sbírka se však podle něj jmenovala *Mišle Ezob* (מִשְׁלֵי עֶזֶב), tedy „Přísloví o yzopu“, rostlině, která je zmíněna v již citovaném verši 1Kr 5,13 a údajně byla aktérem poslední bajky ve sbírce.²⁶ Tato netradiční tvrzení již byla zpochybněna a zřejmě by je časem přehodnotili i sami jejich autoři.

Nezbývá než uvést některé významné autory a sbírky bajek. V řecké literatuře jsou to Ezop (6. st. př. n. l.), ačkoliv někteří jeho existenci popírají,²⁷ a Babrius (1./2., event. 3. st. n. l. – viz pozn. 22),²⁸ v latinské Phaedrus (1. st. n. l.; latinský veršovaný překlad Ezopových bajek),²⁹ Avianus (4./5. st. n. l.), několik vydání pod názvem *Romulus* (s různými přízvisky)³⁰ a *Directorium vitae (humanae)* – zprostředkovaný překlad arabské *Kalíly a Dimny* pořízený židovským konvertitou Janem z Kapuy mezi lety 1263–1278.³¹ V indické (sanskrtské) literatuře můžeme najít bajky např. v tzv. *džátakách*, tj. příbězích

²⁵ Jak upozorňuje sám Landsberger, Asaf bylo i označení levitského chrámového zpěváka (viz např. Ž 50 a 73–83), v tomto případě však podle něj nemůže dojít k záměně, neboť je to právě Šlomo-Kohélet, který je známý tvorbou *mešalim*.

²⁶ Landsberger, Achawa, s. 119–121.

²⁷ Viz Landsberger, Achawa, s. 119 n.: „... sei hier bemerkt, dass neuere Gelehrte die Behauptung aufgestellt, die sie durch wichtige Gründe gestützt haben, dass die Erzählung von der Existenz eines Sklaven Aesop, der Fabeln gedichtet, selbst eine Fabel sei. Sie betrachten den fabeldichtenden Sklaven nur als die Personifikation der Fabel, für deren Allegorisierung sich der Sklave darum am Meisten eignet, weil er es nicht wagt, die Wahrheit seinem Herrn frei und unverholen auszusprechen und daher seine Ansichten in versteckter, scherzhaft klingender Weise vortragen muss.“ Dále např. uvádí, že „der indische ‚Bidpai‘ hat sich als eine Verwechslung mit der indischen Fabelsammlung: ‚Hytopadesa‘ erwiesen. Und der griechische Aesop ist vielleicht nicht Anderes als eine umlautende Abkürzung des indischen Hytop.“

²⁸ Valerius Babrius byl patrně helenizovaný Říman. Jeho jméno je někdy uváděno v počtené podobě Babrios. – Viz Svět ezopských bajek, s. 18.

²⁹ Phaedrus byl naopak Řek píšící latinsky. Stejně jako Ezop byl několik let otrokem (Svět ezopských bajek, s. 13 a Daube, s. 10).

³⁰ Joseph Jacobs uvádí v úvodu ke své knize *The Fables of Aesop*, že v 9. století byl pravděpodobně na dvoře Karla Velikého („at the Schools of Charles the Great“) přeložen výběr zhruba osmdesáti Phaedrových bajek a připsán fiktivnímu Romulovi (viz <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aesop/a3j/>, „The Fables of Aesop by Jacobs, Joseph, 1854–1916“, kapitola „A Short History of the Aesopic Fable“).

³¹ Viz Kalíla a Dimna, s. 295 a EJ, vol. 6, s. 667. Jan z Kapuy vycházel z hebrejského překladu sbírky, vytvořeného ve 12. století r. Jo'elem (Schwarzbaum, Papers, s. 35).

o minulých životech Buddha,³² a ve sbírce s názvem *Pañčatantram* (3.–4. st. n. l.). V perštině (pehlevštině) je napsána sbírka *Kalílak a Dimnak* (překlad indických předloh pořízený v 6. st. n. l. nejspíše lékařem Burzōē),³³ v arabštině *Kalíla a Dimna* (překlad perské sbírky *Kalílak a Dimnak*, který vytvořil Abdalláh ibn al-Mukaffa' v 8. st. n. l.)³⁴ a *Lukmánovy bajky* (1299, výbor Ezopových bajek přeložených do arabštiny). Ve francouzské literatuře jsou s bajkami spojeni Marie de France (okolo r. 1200, *Ysopet*) a Jean de La Fontaine (1621–1695, *Fables*, 1668/94), v německé např. Martin Luther (1483–1546, překlad ezopských bajek), Hans Sachs (1494–1576, veršované bajky), Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769, *Fabeln und Erzählungen*, 1746–48) a Gotthold Ephraim Lessing (*Fabeln*, 1759). Z ruské literatury je třeba zmínit zejména Ivana Andrejeviče Krylova (1769–1844, *Bajky*). V české literatuře bajky zastupuje například *Nová rada (zvířat)* od Smila Flašky z Pardubic (cca 1378), známá staročeská bajka *O lišce a džbánu* (okolo r. 1460) a *Obnovený Ezop* od Václava Rodomila Krameria (1792–1861); bajky psali i Antonín Jaroslav Puchmajer (1769–1820) a Karel Čapek (1890–1938, *Bajky a podpovídky*, vydané r. 1946).³⁵

O bajkách v židovské (hebrejské a aramejské) literatuře bude pojednáno v následujících kapitolách.

³² Viz Zbavitel, s. 7 a 9 n.

³³ Viz Vlčková, s. 30.

³⁴ Zajímavá je svou rámcovou strukturou. Obsahuje 14 základních bajek, do nichž je vloženo dalších 34 kratších bajek. (Viz Vlčková, s. 14 a Oliverius, s. 228.) Kromě bajek jsou zde i podobenství, poučné příběhy či úvahy filozofického a etického rázu. (Viz Kalíla a Dimna, informace na obálce.)

³⁵ Viz např. Vlašín, s. 39 a Braak, s. 206.

3. ŽIDOVSKÉ BAJKY

3.1 Bajky v Bibli

Jak již bylo zmíněno, spadá bajka v židovské literatuře pod souhrnný název *mašal* (pl. *mešalim*). Kořen tohoto slova má dva významy, z nichž první by se dal shrnout slovy „srovnávání, podobnost, rovnost“, druhý výrazy „vláda a panování“.³⁶ V našem případě hraje roli první z těchto významů. Dle *Encyklopedia mišra'it* (sv. 5, sl. 548–551) lze rozlišit užší a širší pojetí pojmu *mašal*. V užším pojetí pod něj spadá přísloví, pořekadlo, aforismus, rčení, sentence, epigram a průpověď. V širším pojetí pak formy založené na přirovnání a metafoře, tj. alegorie, parabola (podobenství) a bajka. Někteří k tomuto výčtu přidávají ještě hádanku, pro niž však v hebrejštině existuje samostatné slovo *hida*.³⁷ *Encyklopedia mišra'it* (ibid., sl. 551 n.) uvádí i tři základní rysy *mešalim*: lyrickou (básnickou) formu, ústní použití (viz výrazy uvádějící *mešalim*, naznačující, že byla pronášena) a světskost – nejde zde o Boží slovo, nýbrž o výtvar lidské moudrosti.

Vzhledem k šíři pojmu *mašal* je někdy obtížné přiřadit tímto slovem označené úseky Tanachu k nám známým literárním formám. Izraelité zřejmě formálně nerozlišovali jednotlivé druhy výpovědí založených na srovnávání. Například bajka se u nich dle Jacoba Hamburgera³⁸ objevuje spíše v podobě podobenství (paraboly) a liší se tak od bajky v literatuře jiných národů.

Přesto se však v Tanachu nacházejí dva úseky, o jejichž zařazení do žánru bajky neexistují žádné větší pochyby. Jsou jimi Sd 9,8–15 („Jótamova bajka“) a 2Kr 14,9 / 2Pa 25,18 („Jóašova bajka“), v nichž hrají hlavní roli stromy.

Jótam byl syn soudce Gedeóna (Jerubaala), kterého izraelští muži po vítězství nad Midjánci žádali, aby nad nimi vládl, on je však odbyl slovy: „Nebudu vaším vladařem, ani můj syn nebude vaším vladařem. Nad vámi bude vládnout Hospodin!“ (Sd 8,23; ČEP) Po jeho smrti však jeho nelegitimní syn Abímelek, jehož matkou byla šekemská žena, za podpory šekemských občanů zavraždil sedmdesát Gedeónových synů a ujal se vlády. Jediným, kterému se podařilo uniknout smrti, byl nejmladší Gedeónův syn Jótam. Dříve

³⁶ Viz *Encyklopedia mišra'it*, sv. 5, sl. 549 a Langenscheidt Handwörterbuch Hebräisch-Deutsch, heslo לְשׂוּן.

³⁷ Viz Hamburger 1, s. 837 n.: „Eine besondere Klasse der Maschal ist das Räthsel, מְשָׁלִים, das in seinem zu lösenden Knoten die Vergleichung hat.“ Jako příklad jsou zde uvedeny Ž 78,2 a Ž 49,5.

³⁸ Hamburger 2, s. 216.

než uprchl, pronesl na hoře Gerizím bajku o stromech, které volily krále. Oliva se kvůli nim nechtěla vzdát své tučnosti, fíkovník své sladkosti a svých výborných plodů, vinná réva svého moštu přinášejícího radost. Stromy se tedy obrátily na trnitý keř, který jim odpověděl: „Jestliže mě doopravdy chcete pomazat za krále nad sebou, pojdte se schoulit do mého stínu! Jestliže však ne, vyšlehne z trnitého keře oheň a pozře i libanónské cedry!“ (Sd 9,15; ČEP) Stromy volícími krále jsou míněni šekemští, trnitým keřem Abímelek. Ten sice po své bratrovraždě kraloval tři roky, po roztržkách s šechemskými občany a podněcování k jeho odstranění však Šekem dobyl a vybil (část šekemských opravdu usmrtil pomocí ohně) a při následném tažení na město Tebes zemřel potupnou smrtí – jakási žena mu hodila na hlavu mlýnský kámen. Tato bajka je interpretována jako výraz nedůvěry, až odporu k monarchii a dle Daubeho byla možná rozšířena ještě předtím, než byla začleněna do tohoto konkrétního příběhu.³⁹ Obsahuje dvě varování: 1) po moci touží pouze zkažení lidé, tato touha je ve své podstatě negativní (což ostatně koresponduje s celým poselstvím knihy Soudců – nad Izraelity nemá vládnout nikdo jiný než ten, koho vybere sám Hospodin), 2) je nebezpečné chovat se při důležité volbě nezodpovědně a krátkozrace.⁴⁰

Druhá bajka spadá již do doby dvou království – izraelského (severního) a judského (jižního). Judský král Amasjáš, povzbuzen vítězstvím nad Edómci, vzkazuje izraelskému králi Jóášovi, že se s ním chce utkat. Ten mu odpoví bajkou: „Na Libanónu vzkázalo trní libanónskému cedru: ‚Dej svou dceru za ženu mému synovi.‘ I přešlo tudy libanónské polní zvíře a to trní rozšlapalo.“ (2Kr 14,9; ČEP) Amasjáš se však nenechá odradit a vytáhne do boje proti Jóášovi. Je poražen a padne do zajetí. Ačkoliv Jóáše přežije o patnáct let, umírá nakonec rukou najatých vrahů. Tato bajka je o mnoho kratší, ale i kousavější než Jótamova bajka. Zatímco Jótamova bajka spadá do kategorie bajek použitých k politickým účelům, Jóášova bajka je sarkastická a obsahuje přímou urážku krále Amasjáše.⁴¹ Charakter keře je však v obou zmíněných bajkách podobný – je ambiciózní a troufalý, domýšlivý.⁴² I u této bajky se Daube domnívá, že existovala ještě předtím, než ji král Jóáš použil, a zároveň si všímá její podobnosti s příběhem z Gn 34, v níž Chivejec Šekem žádá

³⁹ V Tanachu můžeme najít i jiná místa upozorňující na ošemetnost volby krále, např. Dt 17,14nn a 1S 8,5nn. Viz Daube, s. 17 n.

⁴⁰ Viz Schwarzbaum, s. 146, pozn. 11 a s. 149, pozn. 22.

⁴¹ Rozdělení bajek podle účelu ve Schwarzbaum, s. vi–xviii.

⁴² Viz Schwarzbaum, s. vi. Baeck uvádí svůj zajímavý postřeh – zatímco ve zvířecích bajkách (*Thierfabeln*) se mluví a jedná, „přírodní bajky“ (*Naturfabeln*), jejichž protagonisty jsou „allerlei leblose Naturgegenstände, wie Berge, Thäler, Flüsse und auch Bäume“, spočívají vždy jen v rozhovoru. Proto také trní neztréstá sám cedr, nýbrž libanónská polní zvířata, kterých se děj vlastně vůbec netýká. – Viz MGWJ 1876, Heft 5, s. 196 a MGWJ 1876, Heft 1, s. 28.

za ženu Jákobovu dceru Dínu, kterou předtím „poskvrnil“. Jákobovi synové souhlasí jen pod podmínkou, že se všichni muži jeho lidu nechají obřezat. Když se pak šekemští zotavují po obřizce, zaútočí na ně Šimon a Lévi, pobijí je a odnesou si tučnou kořist. Nápadná shoda je v tom, že trní bylo ušlapáno „polním zvířetem“ a o Jákobových synech je psáno, že „přišli z pole“, jakmile uslyšeli o zneuctění své sestry a Šekemově žádosti.

Daube řadí k bajkám překvapivě i příběh o Bileámovi a jeho oslici (Nu 22,21nn). Neposlušnost oslice při Bileámově cestě k moábskému králi Balákovi je údajně paralelou prorokova osudu – stejně jako se oslice při zhlédnutí Hospodinova posla třikrát zachová jinak, než si její pán přeje, Bileám v rozporu s Balákovou žádostí podle vůle Hospodina Izraeli třikrát požehná, místo aby ho proklel.⁴³ I Schwarzbaumovo pojetí bajky je širší než obvykle. Jako bajky označuje např. i Ez 17,1–10 (u ostatních jako podobenství) a 2S 12,1–12; 14,1–20, které celkem uspokojivě definuje Uriel Simon jako *juridical parable*, tedy „soudní / právní podobenství“, vedoucí k tomu, že obviněný, aniž by to tušil, vynese rozsudek sám nad sebou.⁴⁴

Budeme-li se držet všeobecného názoru, nevyskytují se v Tanachu žádné zvířecí bajky. Přesto jsou však zvířata často zmiňována v jiných druzích *mešalim*. Uvedme si jako příklad Př 6,6–8: „Jdi k mravenci, lenochu, dívej se, jak žije, ať zmoudříš. Ač nemá žádného vůdce, opatřuje si v létě pokrm, o žních sklízí svou potravu.“ Podobné vyznění má i Př 30,24–28, kde jsou jmenováni „znamenití mudrci“ zvířecí říše.⁴⁵ Ze zmínky v 1Kr 5,9–13 a Kaz 12,9 pak někteří usuzují, že ve staré hebrejské literatuře bylo původně bajek mnohem více – jejich autorem byl král Šalamoun.⁴⁶

Pro úplnost je třeba zmínit, že bajky je možné najít i v pseudepigraphách, tedy knihách, které nebyly zařazeny do Tanachu ani do křesťanského biblického kánonu, protože nebyly napsány hebrejsky nebo se jejich hebrejské originály nezachovaly. Ve 4Ezd 4,13–17 najdeme například bajku o lesních stromech, které chtějí vyhlásit válku

⁴³ Daube, s. 14–16.

⁴⁴ Viz Schwarzbaum, s. ix–xi a xliii, pozn. 50. Schwarzbaumovo pojetí, přisuzující bajky např. i prorokům Ezechielovi a Nátanovi, se dostává do rozporu s Daubeho tvrzením, že hebrejští proroci nikdy nepoužívali bajky. Důvodem mohla být žertovná povaha tohoto žánru, která se neslučuje s postavením a postoji proroka, především však fakt, že zvířata, rostliny nebo neživé věci chovající se jako lidé až příliš připomínají různé pohanské představy, proti jejichž pozůstatkům proroci neustále bojovali. Ani Ježíš, na některých místech Nového zákona (Mt 13,57; Mk 6,4; L 4,24; J 4,44) označovaný jako prorok, bajky nepoužíval. – Viz Daube, s. 7. K příběhu o dvou orlech vyprávěnému Ezechielem (Ez 17,1–10) Daube říká: „This can hardly be called a fable because what the eagle and vine do is not in character at all, does not remind us in the least of their prototypes in nature. Nor does anything in nature prepare us for the doom awaiting a vine which turns in the direction of one bird rather than another“ (Daube, s. 21 n.).

⁴⁵ Citace dle ČEP.

⁴⁶ Viz názory Landsbergera a BaECKa uvedené v kapitole č. 2.

moři, aby dobyly jeho území a mohly se rozšířit. Stejný záměr mají i mořské vlny. Plány jedněch i druhých jsou však zhceny – ohněm a písekem.⁴⁷ Bajka má člověka poučit o tom, že není v jeho silách „porozumět cestám Nejvyššího“⁴⁸ – kdo žije na zemi, rozumí jen pozemským věcem, kdo je v nebi, nebeským.

V apokryfní knize Tóbijáš (Tóbit) se nachází zmínka o muži jménem Achíkar (Tób 1,21n). Šlo údajně o jednoho z exulantů odvečených Asyřany po dobytí severního království r. 722, příslušníka kmene Naftalí. S jeho jménem se pojí soubor aramejsky psaných vyprávění, obsahujících vedle líčení Achíkarova života i jeho moudré výroky, které pronášel ke svému neposlušnému synovci Nádanovi / Nádabovi, zmíněnému v Tób 14,10. I v těchto vyprávěních se vyskytují bajky, např. bajka o trnitém keři a granátovníku, kterou uvádí Schwarzbaum,⁴⁹ nebo bajka o pardálovi a koze, již najdeme u Moscatiho.⁵⁰ Toto dílo bylo známé mezi egyptskými Židy v 5. st. př. n. l., na židovskou literaturu ovšem nemělo příliš velký vliv. Moscati však píše, že „náměty některých bajek Achíkarových se vyskytují v slavných bajkách Ezopových, a také životopis Ezopův byl zřejmě ovlivněn životopisem starého orientálního mudrce“.⁵¹

⁴⁷ „Odpověděl: ‚Vydal jsem se na cestu a přišel k lesu, jehož stromy rostly na planině. Ty se radily a říkaly: ›Pojďme, vyhlásme válku moři, aby před námi ustoupilo, tak založíme další lesy.‹ Podobně se radily i mořské vlny a říkaly si: ›Pojďme, vystupme a podmaňme si les na planině, abychom si tam dobyly nové území.‹ Záměr lesa však vyšel naprázdno, neboť přišel oheň a celý les zničil. Stejně ztroskotal i záměr mořských vln, neboť se navršil písek a zadržel je. [...]“ – Podle Apokryfy, s. 397 n. (Viz Seznam použitých pramenů a literatury.)

⁴⁸ 4Ezd 4,2 (ibid.).

⁴⁹ Schwarzbaum, s. 147, pozn. 18: „The Bramble sent to the Pomegranate Tree (saying): ‚Wherefore the multitude of thy thorns (to him that touches thy fruit)?‘ The Pomegranate Tree replied to the Bramble: ‚Thou art all thorns to him that touches thee!‘“

⁵⁰ Moscati, s. 131: „Pardál se setkal s kozou, a té bylo zima. I řekl pardál koze: ‚Pojď, přikryji tě svou kožešinou.‘ Kozu odpověděla pardálovi a řekla mu: ‚Proč se o mě staráš, pane? Jen abys mi nevezal mou kůži!‘ Protože pardál by nepozdravil kůzle, kdyby mu nechtěl vysát krev.“

⁵¹ Moscati, s. 131. K příběhu o Achíkarovi viz EJ, vol. 1, s. 542 n. a Moscati, s. 129–131.

3.2 Bajky v Talmudu a midraších

V Talmudu a midraších se vyskytuje více bajek než v Tanachu. Většinou se uvádí počet třiceti šesti bajek,⁵² který je ovšem třeba brát jako přibližný. Nejenže opět záleží na tom, jak široce pojem „bajka“ chápeme,⁵³ ale některé bajky se v této literatuře vyskytují několikrát, často v mírně pozměněné podobě, a je tedy otázkou, jak se tato skutečnost v uvedeném počtu odráží. Tyto bajky jsou psány hebrejsky a aramejsky, mají většinou velmi krátký rozsah a slouží povětšinou k exegetickým účelům, tedy výkladu biblických veršů.⁵⁴ Stejně jako v Tanachu jsou označovány slovem *mašal* a často bývají uvozeny ustálenými formulkami jako *משל למה הדבר דומה* (zkráceně *משל למה"ד*) či *משל ל*, které lze přeložit jako „podobnoství, kterému se tato věc podobá“, „toto může být přirovnáno k... / toto se podobá (čemu)“. Některé bajky (např. bajka o strništi, slámě, plevě a pšeničném zrně v Midr. Gen. Raba 83,5 – viz níže) však nijak uvozeny nejsou a jejich význam je vysvětlen až dodatečně. Takovéto bajky nazývá Baeck „pravé (vlastní, původní) bajky“.⁵⁵ Narazit zde můžeme i na krátké útvary vypadající jako fragmenty někdejších známých

⁵² Podle Jacobse (EJ, vol. 6, s. 667) se v Talmudu nachází 30 bajek. Dle EJ, vol. 2, s. 173 je v talmudické a midrašové literatuře zachováno 36 hebrejských a aramejských zvrácených příběhů označených jako *mišle šu'alim*. Daube, s. 7 uvádí, že v Talmudu a midraších jsou cca tři tucty (tzn. 36) bajek.

⁵³ Schwarzbaum například uvádí některé příběhy, které v jiných zdrojích (Hamburger 2, Baeck, JE, vol. 1, s. 221) mezi bajky zahrnuty nejsou. Jako příklad si můžeme uvést epizodu z Ta'anit 5b, která zní ve volném překladu J. Hirsche do češtiny takto: „Když se dva učenci loučili, pravil jeden druhému: ‚Mistře, uděl mi požehnání!‘ I odvětil druhý podobnostvím: ‚Kdysi putoval někdo hladov, žízniv a zemdlen pouští a našel strom s lepým ovocem, příjemným stínem poblíže potoka, i občerstvil se náležitě u něho. Odcházíje pravil: ›Ó strome, jaké požehnání udělím tobě? Vždyť máš vše, co kráslí strom: sladké ovoce, příjemný stín a na blízku vodu. Přeji ti proto, aby veškeré odnože tvé se podobaly tobě.‹ Podobně jest u tebe: máš vše, co zdobí život: učenost, bohatství a děti. Nechť potomstvo tvé podobá se zase tobě!‘“ – Schwarzbaum, s. ii a Hirsch, s. 51 n.

⁵⁴ Viz Schwarzbaum, s. xiv–xviii. V Midraší Šir ha-širim Raba 1,8 najdeme vysvětlení, že skrze *mašal* může člověk dosáhnout správného pochopení (či uchopení) Tóry – před Šalamounem byla Tóra údajně jako koš bez uch, Šalamoun jí pomocí svých *mešalim* ucha dodal. (Schwarzbaum, s. xiv n.)

⁵⁵ „Eigentliche Fabeln nenne ich diejenigen, wo entweder sofort, ohne jede Einleitung, mit der Erzählung des Falles begonnen wird, oder doch die Erzählung ohne jede Relation, in absoluter Form vor sich geht; da wird der Fall als sich wirklich zugetragenem Begebenheit erzählt. [...] Uneigentliche Fabeln hingegen nenne ich jene Fabeln, die den Fall, die Begebenheit, nicht in absoluter, sondern in relativer Form erzählen; dadurch wird die Begebenheit nicht als wirkliche, sondern als bloß mögliche hingestellt, oder giebt sich doch als solche zu erkennen, die nur zum Zwecke der Lehre in's Auge gefaßt wird. Solche Fabeln beginnen bald mit: *משל למה"ד*, bald mit *משל* allein, bald mit *למה"ד* allein, oft fehlt auch diese ganze Einleitungsformel; aber in allen Fällen ist dem Worte, mit dem die eigentliche Erzählung beginnt, das *ל* des Dativ und dem ersten darauffolgenden Verbum das pron. rel. *ו* angehängt.“ Při tomto rozdělení přitom nehraje roli, zda výklad předchází nebo následuje. I bajka, které výklad předchází, může být „pravá“, pokud není přímo uvozena uvedenými formulkami. – Baeck, MGWJ 1876, Heft 3, s. 127 n.

bajek. Ty Schwarzbaum nazývá (*metaphorical*) *proverb-fable*. Patří mezi ně např. zmínka o velbloudovi, který chtěl rohy a přišel přitom o uši (Sanhedrin 106a).⁵⁶

Podívejme se nyní na některé bajky podrobněji. Jejich původní znění včetně kontextu je součástí příloh.

Daube (s. 22–32) uvádí šest bajek, u kterých dosud (tj. do r. 1973, kdy byl jeho text vydán) nebylo prokázáno, že by byly převzaty z jiných literatur. (K některým talmudickým a midrašickým bajkám totiž existují např. řecké paralely, a je tedy pravděpodobné, že tyto bajky nejsou v židovské literatuře původní).⁵⁷

Dvě z těchto bajek se nacházejí v talmudickém traktátu Sanhedrin. Sanhedrin 98b uvádí v návaznosti na verš Am 5,18 („Běda těm, kdo touží po dni Hospodinově! K čemu vám bude den Hospodinův? Bude tmou, ne světlem!“)⁵⁸ kratičkou bajku o kohoutovi a netopýrovi, kteří společně čekají na svítání.⁵⁹ Kohout nadhodí, že u něho je to logické, ale k čemu je svítání netopýrovi? Tato bajka je připisována r. Šimlajovi (cca pol. 3. st. n. l.) a dle Daubeho není namířena proti pohanům, ale proti křesťanům – to oni totiž toužebně čekají na konec věků, ačkoliv pro ně bude znamenat zkázu. Druhá je bajka o dvou ovčáckých psech, která se nachází v Sanhedrin 105a a v midraších Midr. Num. Raba 20,4 a Sifre Numeri 157. Jednoho ze dvou „rozhádaných“ psů střežících stádo napadne vlk (v Sifre Numeri se vlk přiblíží, aby uzmul ovci, a jeden ze psů se na něj vrhne). Druhý pes se rozhodne přijít mu na pomoc, protože jinak vlk jeho druha zabije, zítra se vrátí a zabije jeho.⁶⁰ Jak poznamenává Daube, na první pohled se zdá, že vlk je negativní postava a psi hrdinové. Bajka by tak mohla být aplikována například na Židy v r. 70 n. l., kteří až příliš pozdě pochopili, že jejich bratrovražedné boje usnadní nepříteli dobytí Jeruzaléma. Nicméně bajka je zde použita v docela jiném kontextu, odkazuje na Nu 22 a psi jsou v tomto případě Moábité a Midjánci, kteří se spojili v boji proti Izraeli.

Další z těchto bajek je rostlinná bajka v Midr. Gen. Raba 83,5. Strniště, sláma a pleva se v ní dohadují, kvůli komu z nich bylo pole oseto. Pšenice (pšeničné zrnko) do rozepry vstoupí s tím, že stačí počkat na výmlat a vše se ukáže. Při výmlatu je vše až

⁵⁶ גמלא אזלא למיבעי קרני, אדוני דהוו ליה גזיון מיניה. (Citát dle Judaic Classics Library.) Výraz *amre inše*, který je zde použit, se dle Schwarzbauma v Talmudu objevuje často a je označením lidových rčení / přísloví. *Metaphorical proverb-fables* či *fable-proverbs* jsou pak častým jevem v sumerské literatuře. – Viz Schwarzbaum, s. xv, xviii a xlviii, pozn. 83. K sumerským příslovím viz také Prosecký, s. 12 n. a 108 n.

⁵⁷ Daube možná vychází z Jacobse. V EJ, vol. 6, s. 667 totiž najdeme zmínku, že „according to Jacobs, of 30 talmudic fables only six lack Greek or Indian parallels; many show both.“

⁵⁸ Citace dle ČEP.

⁵⁹ משל לתרגול ועטלף שהיו מצפין לאור. אמר ליה תרגול לעטלף: אני מצפה לאורה – שאורה שלי היא. ואתה למה לך אורה? (Citát dle Judaic Classics Library.) Celý kontext viz příloha č. 1.1.1.

⁶⁰ Přesné znění bajky v originále ve všech třech variantách – viz příloha č. 1.1.2.

na zrní zničeno nebo zahozeno. Tato bajka se váže ke Gn 36 a její protagonisté zastupují Izrael a ostatní národy. Ať už jsou národy jakkoliv sebevědomé, na konci se ukáže, že svět byl stvořen kvůli Izraeli.⁶¹

Čtvrtá bajka (Midr. Est. Raba 7,3), jejímž autorem či vypravěčem je r. Pinhas (4. st. n. l.), bývá někdy označována „liška jako zpěvák“.⁶² Je uvedena v souvislosti s veršem Est 3,1 (povýšení Hamana). Má zřejmě toto poselství: Tak jako se Mordokajovi s Boží pomocí podařilo „zneškodnit“ Bigtana a Tereše, kteří osnovali plány proti králi Achašveróšovi, podaří se mu nakonec odstranit i Hamana.⁶³ Bajka samotná má tento děj: lev uspořádá hostinu pro své zvířecí přátele pod baldachýnem z kůží zlých zvířat, která zabil. Liška je vyzvána, aby zazpívala píseň, souhlasí pod podmínkou, že se všichni ke zpěvu přidají. Slova písně znějí zhruba takto: „Co nám ukázal na těch nahoře, ukáže nám i na těch dole.“⁶⁴ Neboli lev časem zneškodní i ty zlosyny, kteří zatím bez újmy chodí světem. Daube upozorňuje na důležitou věc: důvodem, proč píseň mají zpívat všichni přítomní, je, aby se ukázalo, zda mezi nimi není zrádce – podobně bylo do židovské modlitby *Šmone 'ešre* včleněno tzv. „požehnání heretiků“, které nesměl nikdo z modlících se přeskočit.

V páté bajce (Midr. Est. Raba 7,6), vztahující se k verši Est 3,2, je řešeno nelehké dilema. Žíznavý vlk objeví studnu, kolem níž je nastražena past. Vlč si uvědomuje, že pokud se půjde napít, bude chycen, pokud se k tomuto kroku neodhodlá, zemře žízni. Stejně tak jsou Židé postaveni do nelehké situace ve chvíli, kdy se lojalita k světskému panovníkovi nebo strach z nepřátel trestajících neuposlechnutí dostávají do rozporu s Božími příkázáními.⁶⁵ (V Est 3,2 se mluví o Achašveróšově nařízení, že se každý musí poklonit Hamanovi.) Za hlavního aktéra této bajky, spojené se jménem r. Josiho ben Ĥaniny (pol. 3. st. n. l.), byl dle Daubeho zvolen vlk proto, že Mordokaj pocházel z kmene Benjamín (Est 2,5), který je v Gn 49,27 přirovnáván k vlku.

Poslední bajkou našeho výběru je příběh o dvou ptácích z Midr. Ķoh. Raba 11,8 vyprávěný v souvislosti s veršem Kaz 11,9. Svobodný pták závidí svému druhovi, který je

⁶¹ Text – příloha č. 1.1.3.

⁶² Viz Baeck, MGWJ 1876, Heft 12, s. 497 a JE, vol. 1, s. 221.

⁶³ Baeck (MGWJ 1876, Heft 12, s. 498 n.) tuto bajku neinterpretuje jako ujištění o budoucím vítězství, ale jako varování před předčasnou radostí: „Der Sturz eines Feindes berechtigt uns noch nicht zur Freude, solange noch ein anderer, wenn auch stiller Feind eine hohe und beherrschende Stellung einnimmt.“

⁶⁴ Text bajky – příloha č. 1.1.4.

⁶⁵ Text viz příloha č. 1.1.5.

zavřený v kleci, že všechno jídlo dostává bez námahy. Ten ho však upozorní na fakt, který přehlédl: ten, kdo ho do klece zavřel, ho může kdykoliv zabít.⁶⁶

Vedle těchto bajek se vyplatí zmínit bajky, s jejichž obdobími se setkáme v *Mišle šu'alim* r. Berechji ha-Naḳdana. Podstatná je zde zejména bajka r. 'Aḳivy (cca 50–135 n. l.) o lišce a rybách (Brachot 61b), která se stala předlohou Berechjovy bajky č. 6 – dle Schwarzbauma jediné bajky, kterou Berechja čerpal přímo z Talmudu.⁶⁷ Jde v podstatě o jiný pohled na problém, který je řešen v bajce o vlku u studny. Rabi 'Aḳiva kolem sebe navzdory římskému zákazu studia Tóry shromažďuje žáky a studuje Tóru. Když se ho Papus ben Jehuda ptá, zda se nebojí Římanů, odpoví mu 'Aḳiva bajkou o lišce, která vidí v řece plavat ryby v hejnech sem a tam. Když se jich zeptá, před čím utíkají, odpoví jí, že před sítěmi, které na ně lidé nastražují. Liška je láká na břeh, chce s nimi žít tak, jak spolu žili její a jejich předci. Oni se jí ale vysmějí: „O tobě že se říká, že jsi nejchytřejší ze všech zvířat? Ty nejsi chytrá, ale hloupá.“⁶⁸ Když mají důvod bát se tam, kde jsou doma, o co víc by se musely bát na souši, kde je čeká smrt. Tak je to se Židy – daleko horší než nebezpečí vyplývající z neuposlechnutí zákazu by pro ně bylo opustit své přirozené prostředí, Tóru, která jim zajišťuje život.⁶⁹

Za pozornost stojí i bajka o jeřábovi,⁷⁰ který vytáhl kost z krku lva, aby si za to vysloužil poučení, že odměnou je mu to, že byl v tlamě lva a přežil. Najdeme ji v Midr. Gen. Raba 64,10 a vypráví ji zřejmě r. Jehošua' ben Ḥananja (cca kolem r. 118 n. l.).⁷¹ Tato bajka má přitom zajímavé historické pozadí: císař Hadrián slíbil židovským povstalcům, že pokud složí zbraně, nechá znovu vystavit chrám. Nakonec však zůstalo jen u slibu. R. Jehošua' se snažil touto bajkou uklidnit své rozhořčené souvěrce a zřejmě tak i zabránil dalšímu povstání. Tato bajka ovšem není nijak originální, nachází se i u Ezopa, Babria a Phaedra, jen s tím rozdílem, že trpícím není lev, ale vlk.⁷² Stejně tak je tomu i v *Mišle šu'alim* (č. 8).

⁶⁶ Příloha č. 1.1.6.

⁶⁷ I do ní ovšem vložil středověká evropská schémata – liška se zde zmiňuje o novém zákonu nastolujícím mír mezi zvířaty. Viz Schwarzbaum, s. 177, pozn. 26.

⁶⁸ [...] אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות? לא פקח אתה, אלא טפח אתה (Citát dle Judaic Classics Library.)

⁶⁹ Dle Hellera, s. 319 nenajdeme k této bajce žádné paralely v bajkách jiných národů. Text bajky – příloha č. 1.2.1.

⁷⁰ Schwarzbaum, s. x uvádí „Heron or Partridge“, tedy „volavka nebo koroptev / tetřev / křepelka“. V originále stojí slovo מיצראה. V Ezopově bajce (Svět ezopských bajek, s. 170) je volavka.

⁷¹ Viz příloha č. 1.2.2.

⁷² Viz Baeck, MGWJ 1876, Heft 5, s. 197–294, Schwarzbaum, s. ix n., Daube, s. 13 a Svět ezopských bajek, s. 170, 270 a 396.

V Jalḳut Šim‘oni k Exodu (§182)⁷³ se vyskytuje bajka připisovaná r. Gnivovi (3. st. n. l.), která obsahuje podobné motivy jako Berechjova bajka č. 105. Lev nařídí zabít osla, který po něm a jeho společnosti žádal mýto za cestu po řece. Lišce dá pak za úkol oslovo roztrhané tělo poskládat znovu dohromady. Liška přitom sní oslovo srdce a lvu, který se po něm ptá, odpoví, že osel žádné srdce neměl – jinak by přeci po králi zvířat nemohl žádat mýto.⁷⁴ Berechja tento motiv zasadil do příběhu o nečistém a neposlušném kanci. Obdobný motiv je přitom i v příbězích *Kalíla a Dimna* – šakal díky lsti přivede ke lvu osla, jehož uši a srdce lev potřebuje ke svému uzdravení. Lev osla usmrtí, ale zatímco se očisťuje, šakal uši i srdce osla sežere. Lvu potom řekne: „Copak ti nedošlo, že osel neměl ani srdce, ani uši? Kdyby je měl, nebyl by se sem podruhé vracel, když už jednou před tebou utekl.“⁷⁵ I zde zůstane lstivé zvíře nepotrestáno.⁷⁶

Rovněž krátká bajka o stromech a železu z Midr. Gen. Raba 5,10⁷⁷ našla ozvuk v Berechjově sbírce. Hirsch ji překládá takto: „Když stvořil Bůh železo, zatřásly se stromy. Železo však pravilo: Proč se třesete? Neposkytnete-li dřevo na topůrko k sekeře, nepoškodí se žádný z vás.“⁷⁸ Tak je ve čtyřicáté druhé bajce *Mišle šu‘alim* keř pokácen sekyrou, jejíž topůrko bylo vyrobené z jeho dřeva.

V Berechjově díle jako by se odrážela i některá krátká talmudická přísloví či rčení – bajka č. 102 je rozšířením již zmíněného přísloví o velbloudovi, který toužil po rozích a přišel přitom o uši (Sanhedrin 106a). Tuto bajku najdeme ovšem i u Ezopa a Babria.⁷⁹ V bajce o stromu a rákosí (č. 27) lze najít obdobu poučení z Ta‘anit 20b, že člověk má být jemný jako rákosí a nikoliv nepoddajný jako cedr.⁸⁰ I u Ezopa a Babria ovšem najdeme podobnou bajku.⁸¹

Za zmínku jistě stojí, že v midraších, konkrétně v Midr. Ḳoh. Raba 5,20, se nachází též známá bajka o lišce na vinici. Vypráví ji r. Gniva (viz výše) a má zde jiné poselství než její řecká verze. Příběh o lišce, která se tři dny postí, aby mohla vlézt úzkým otvorem na vinici a najíst se hroznů, a poté se opět tři dny postí, protože nemůže otvorem vylézt ven,⁸²

⁷³ Údaj o zdroji dle JE, vol. 1, s. 221, Schwarzbaum, s. 508 a Heller, s. 319.

⁷⁴ Srdce je v hebrejském pojetí sídlem rozumu. Tuto bajku uvádí v německém znění Hamburger 2, s. 218.

⁷⁵ Vlčková, s. 99.

⁷⁶ Srov. též s Babriovou bajkou o „jelenu bez mozku“ – Svět ezopských bajek, s. 369–399.

⁷⁷ Dle Hellera, s. 318 je tato bajka i u Ezopa a již dříve u Achíkara.

⁷⁸ Hirsch, s. 55. Původní znění viz příloha č. 1.2.3.

⁷⁹ Viz Heller, s. 318 a Svět ezopských bajek, s. 156. U Ezopa velbloud závidí rohy býkovi a žádá je od Dia.

⁸⁰ [...] לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו (Citát dle Judaic Classics Library.)

⁸¹ Svět ezopských bajek, s. 139, 196 a 373. Ezop má bajku o dubu a rákosu a o stromech a rákosu, Babrius o dubu a třtinách. Berechjova bajka se více podobá Babriově verzi.

⁸² V Hirschově volném překladu: „Liška chtěla vniknouti do vinice, avšak ohradní zeď jí vadila. Jen úzká skulina byla v ní. Než liška byla příliš tlustá, aby jí proklouzla. Co učinila zchytralá liška? Hladověla po tři

je zde vztažen k biblickému verši Kaz 5,14 („Jako vyšel z života své matky, nahý zase odchází, jak přišel, a za svoje pachtění si nic neodnese, ani co by se do ruky vešlo“).⁸³ Je tedy ilustrací těžkosti lidského údělu. Řecká verze bajky má oproti tomu člověka ujistit, že čas vyřeší všechny velké problémy.⁸⁴ Je zvláštní, že Berechja ha-Naḳdan tuto bajku nepoužil. Jeho sbírka však obsahuje bajku s podobným dějem, a sice bajku o myši a dřevě (č. 35).

V Talmudu se vyskytuje i nové označení bajek, které s mírnou obměnou použil Berechja ha-Naḳdan jako titul své sbírky. V traktátu Suka 28a se hovoří o tom, že r. Joḥanan ben Zakaj (vrchol působnosti cca v l. 40–80 n. l.)⁸⁵ se kromě jiných oblastí věnoval i *mišlot šu'alim* (משלות שועלים) a *mišlot kovsin* (משלות כובסין). V případě *mišlot šu'alim* („příslaví / podobenství / bajky o liškách“, „liščí bajky“) panuje shoda v tom, že šlo o obecné pojmenování zvířecích bajek. Proč se v názvu vyskytuje právě liška, vysvětlují někteří tím, že liška byla díky své chytrosti a vtipu ve všech dobách a u všech národů oblíbenou, a často dokonce hlavní postavou bajek.⁸⁶ O něco tajemnější pojem *mišlot kovsin* (s hebrejskou koncovkou *kovsim*) ovšem podnítl zajímavé dohady. Obecně převládá názor, že by se tento název měl překládat jako „pradlácké bajky“.⁸⁷ Dle Baecka⁸⁸ označoval přírodní bajky (*Naturfabeln*). Proč jsou ovšem vztaženy k prادلákům? Baeck nastiňuje celkem tři varianty: 1) jde o bajky, které si prادلáci vyprávěli u rybníka během své práce, 2) jsou to bajky určené „hrubým“, nevzdělaným lidem, jejichž zástupci byli prادلáci, 3) tyto bajky vyšly původně z prادلáckých kruhů a později pro ně byly tvořeny. Dr. Maybaum nechal v MGWJ 1876, Heft 4, s. 175 n. otisknout opravu, v níž Baeckův názor zpochybňuje a tvrdí, že stejně tak jako nebyly „liščí bajky“ vytvořeny liškami, nejsou ani „prادلácké bajky“ výtvořem prادلáků. Bajky získaly své jméno jednoduše podle

dny, až tak zhubeněla, že proklouzla. Po té najedla se hroznů do syta. Když chtěla však zase vyběhnouti, bylo břicho její tak naduřelé, že nemohla ven. Musila tedy opět tři dny se postiti. Ocitnuvši se posléze na svobodě pravila: Ó vinice, vinice! Jak krásná jsi, a jak chutné jsou plody tvé! Ale ach! Tak hubená, jak jsem do ní vnikla, vycházím zase z ní. [...]” – Hirsch, s. 26 n. Původní znění viz příloha č. 1.2.4.

⁸³ Biblický citát dle ČEP.

⁸⁴ Viz Schwarzbaum, s. 212 a Svět ezopských bajek, s. 122 (v Ezopově bajce liška vlezte do dutého stromu pro chléb a maso).

⁸⁵ Datace dle Schwarzbaum, s. xxiv.

⁸⁶ Viz zejm. Baeck, MGWJ 1876, Heft 1, s. 27: „...weil der Fuchs wegen seiner Schlaueheit zu allen Zeiten bei allen Völkern den Mittelpunkt der ganzen Thierfabelbildung bildete und die eigentliche Hauptrolle in jeder [sic!] Thierfabel spielt.“

⁸⁷ Angl. *washermen fables / fables of the washermen*; něm. *Wäscherfabeln*. Slovo כובס se vyskytuje už v Tanachu – 2Kr 18,17 a Iz 7,3; 36,2. Ve všech těchto případech je v ČEP přeloženo jako „valchář“.

Dle Baecka (ibid., s. 28) označuje prادلáka, valcháře a barvíře v jednom.

⁸⁸ Ibid.

svých protagonistů.⁸⁹ Aktéry *mišlot kovsim* podle něj původně byli prادلáci, teprve později se v nich objevily jiné postavy. Existují ovšem i další vysvětlení. Někteří hledají souvislost s podobně znějícím hebrejským slovem označujícím ovce (*kvašim*, קִבְּשִׁים) a tvrdí, že agadické bajky byly založeny na konfrontaci lstivé lišky a naivní, až hloupé ovce.⁹⁰ Nakonec se objevuje i názor vzdáleně připomínající údajnou záměnu hebrejských slov Asaf či Ezov se jménem Aisópos (viz kapitola č. 2) – slovo *kovsim* prý souvisí se slovem Kybises, což bylo jméno libyjského autora bajek žijícího v 1. st. n. l.⁹¹ Dle Jacobse tak má v traktátu Suka místo כובסיים stát כובסיס (Kubsis) a tato pasáž má informovat o tom, že r. Joḥanan ben Zakaj znal Ezopovy a Kybisesovy bajky.⁹² Landsberger dokonce uvažuje o obráceném směru, když tvrdí, že Kybisesovy bajky, o nichž nám podává zprávu Babrius, nejsou ničím jiným než řeckou transkripcí titulu „Mišle kovsim“.⁹³

Ať už je přesný význam označení *mišlot šu'alim* a *mišlot kovsin* jakýkoliv, jisté je, že talmudická a midrašová literatura je protkána množstvím příběhů, ve kterých vystupují zvířata i neživé věci – jak jsme již měli možnost poznat z výše uvedených bajek. Kromě toho se v ní mluví ještě o dalších, které v ní nejsou zaznamenány. Například Sanhedrin 38b a 39a nám sdělují, že r. Me'ir (vrchol působnosti cca 135–170)⁹⁴ byl autorem tří set „liščích bajek“,⁹⁵ ze kterých se ovšem zachovaly jen tři, a to k veršům Ez 18,2, Lv 19,36 a Př 11,8. Najdeme je převyprávěné r. Hajem Ga'onem (939–1038) a r. Šlomem Jichakim (Rašim, 1040–1105), ovšem v rozdílném znění. V německém překladu je uvádí Hamburger.⁹⁶ S jednou z těchto bajek (k Př 11,8, Rašiho verze, o lišce, která naláká vlka do studny, vydávajíc odraz měsíce na vodě za kolo sýra) se pak setkáváme v mírně změněné podobě v *Mišle šu'alim* pod č. 117.

⁸⁹ Maybaum dovysvětluje: „Die rohen, unwissenden Wäscher Jerusalems, die von den Erscheinungen im Natur- und Menschenleben keinen richtigen Begriff hatten, waren für die Bewohner Jerusalems ein Gegenstand witzigen Spottes und daher für die Fabel ein Typus naiver Weltanschauung, – wie unser Münchhausen – dem man jede Verkehrtheit in den Mund legen konnte.“ (Münchhausen je postava, která je u nás známa jako baron Prášil. – Pozn. C. H.)

⁹⁰ EJ, vol. 2, s. 173.

⁹¹ Ibid.

⁹² Viz JE, vol. 1, s. 221 a vol. 5, s. 324. V úvodu ke svému dílu *The Fables of Aesop Jacobs* vysvětluje, že původ Kybisesových bajek je vlastně indický. Část indických bajek byla spojena se jménem bájného mudrce Kasyapy. Tyto bajky se pak zhruba okolo r. 50 n. l. dostaly do Alexandrie, kde byly přeloženy a pod názvem *Libyjské bajky* připsány jistému Kybisesovi. Okolo konce 1. století se s těmito bajkami seznámili rabíni sídlící v Javne, mnoho těchto bajek bylo přeloženo do aramejšiny a dodnes jsou součástí Talmudu a midrašů (viz <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aesop/a3j/>, „The Fables of Aesop by Jacobs, Joseph, 1854–1916“, kapitola „A Short History of the Aesopic Fable“).

⁹³ Landsberger, s. 122.

⁹⁴ Datace dle Schwarzbaum, s. xxiii.

⁹⁵ K tomuto číselnému údaji viz Schwarzbaum, s. xxiii n. Podobě jako číslo 3000 uvedené v souvislosti se Šalamounovými *mešalim* je i toto číslo „formulistic, conventional number“.

⁹⁶ Viz Hamburger 2, s. 216 n. Má zde ovšem chyby v údajích o verších, které bajky ilustrují.

3.3 Středověké bajky

Bajky obsažené ve sbírce *Mišle šu'alim*, které se budeme věnovat v následujících kapitolách, nebyly jedinými středověkými bajkami napsanými židovským autorem. Podívejme se alespoň v krátkosti na některé jiné zástupce tohoto žánru v židovské středověké literatuře.

Několik bajek se nachází ve sbírce *Sefer alfa beta de-ben Sira* („Abeceda ben Siry“), napsané pravděpodobně v ga'onském období v některé z muslimských zemí. Konečná podoba této hebrejsky psané sbírky, obsahující ovšem i aramejská přísloví, je doložená od 11. st. Dílo se snaží navázat na apokryfní *Moudrost Ježíše ben Siry*, známou též pod názvy *Ecclesiasticus* nebo *Sírachovec*.⁹⁷ Líčí epizody ze života Ježíše ben Siry, do jehož úst vkládá vždy po dvaceti dvou příslovích (ke každému písmenu hebrejské abecedy jedno),⁹⁸ doplněných příběhy, mezi nimiž nechybí ani bajky. Nejvýraznější bajkou je zřejmě příběh, v němž chytrá liška obelstí Anděla smrti a následně i Livjatana. Když ji chce Anděl smrti na základě Božího rozkazu hodit do moře, ukáže mu svůj odraz ve vodě se slovy, že zástupce jejího druhu už byl do moře vhozen. Tak unikne. Poté Livjatan zatouží po jejím srdci, aby získal její moudrost. Když na cestě k němu pochopí jeho záměr, omluví se rybám, které ji doprovází, že si s sebou srdce nevzala. Kromě bajek obsahuje tato sbírka i mnohé etiologické příběhy o zvířatech, např. důvod existence komárů či nepřátelství mezi psem a kočkou. Celkový charakter sbírky je satirický a jsou v ní pasáže, které by se daly označit za heretické (např. příběh o početí ben Siry).⁹⁹

Z konce 12. století pak pochází *Sefer ša'ašu'im* („Kniha zábavy / potěšení“), kterou napsal Josef ben Me'ir ibn Zabara v muslimském Španělsku. Dva cestující si v ní krátí čas vtipy, spory, otázkami, hádankami, anekdotami a různými příběhy, mezi nimiž se vyskytují i bajky – např. o lišce a panterovi, o lišce a lvu či midrašická bajka o lišce na vinici, ovšem bez náboženského podtextu. Je zde i příběh o vdově („matroně“) z Efezu, který se nachází např. již v Petroniově *Satyrikonu* (Řím, 1. st. n. l.) a jehož obdobu najdeme i v *Mišle šu'alim* (č. 80).¹⁰⁰

Dalším dílem obsahujícím bajky je kniha *Mešal ha-ḳadmoni* („Dávné přísloví“) Jichāka ben Šloma ibn Sahuly, napsaná ve Španělsku ve 13. století. Její název vychází

⁹⁷ Viz ČEP, s. 908.

⁹⁸ Sady dvaceti dvou přísloví jsou zde dvě nebo tři – srov. JE, vol. 2, s. 678 a EJ, vol. 3, s. 375.

⁹⁹ Více o této sbírce viz Heller, s. 346–349, JE, vol. 2, s. 678–681 a EJ, vol. 3, s. 375 n.

¹⁰⁰ Více viz Heller, s. 328–333 a EJ, vol. 6, s. 667.

z 1S 24,14 a má naznačit autorovu snahu vytvořit ryze hebrejské bajky, inspirované Biblií a neovlivněné cizími vzory. Dílo, napsané rýmovanou prózou, je rozděleno do pěti oddílů, z nichž každý je věnován jedné ctnosti: moudrosti, lítosti a pokání, dobré radě, pokoře a zbožnosti (bázni Boží). Má formu složitého rámcového vyprávění, v němž je do dialogu mezi autorem a jeho oponentem zpochybňujícím význam pěstování a rozvíjení ctností vloženo množství příběhů vyprávěných dalšími postavami. Příběhy ovšem působí nepřirozeně a uměle, neboť zvířata v nich pronášejí vědecké přednášky (o gramatice, logice, psychologii, filozofii, biologii, medicíně, astronomii) a ukazují se jako znalci Bible a Talmudu, které obratně citují a aplikují – v druhém oddílu například ptáci soudí hříšného krahujce podle rabínského práva. Celé dílo tak připomíná encyklopedii, zvířata jsou v něm zbavena svých běžných charakteristik a stávají se pouze šířiteli autorových myšlenek a vědomostí.¹⁰¹

Jinou významnou knihou, v níž vystupují zvířata, je *Igeret ba'ale haġim* („Spis o zvířatech“), hebrejský překlad části islámské encyklopedie tzv. „bratří čistoty“ (Basra, 10. století) pořízený ve 14. století Ķalonymem ben Ķalonymem.¹⁰² Jde o souvislý příběh týkající se sporu lidí a zvířat, která si stěžují, že je lidé zotročili. Před králem duchů a radou moudrých pak obě zúčastněné strany vyzdvihují své přednosti a zásluhy. Ačkoliv se síly dlouho zdají být vyrovnané, po promluvě filozofa opěvujícího lidský rozum a cíl přiblížit se co nejvíce Bohu, život asketů a ctnosti proroků a svatých mužů je nakonec lidem přiznána nadřazenost nad zvířaty. Ķalonymos sice dílo neokořenil biblickými či talmudickými citacemi, mezi reprezentanty lidského pokolení, kteří mají před soudem dosvědčit, čeho lidé dosáhli, ovšem vělnil postavu Žida, který hovoří o Tóře a bohoslužbě.¹⁰³

Jak je patrné z tohoto přehledu, sbírka *Mišle šu'alim* nebyla jediným středověkým židovským dílem představujícím mluvící a jednající zvířata. Jedná se ovšem o první ryzí židovskou sbírku bajek a od výše zmíněných děl se liší i v tom, že vychází z evropských nemuslimských tradic.¹⁰⁴

¹⁰¹ Více o tomto díle Heller, s. 344–346, Waxman, s. 596 n. a EJ, vol. 6, s. 668.

¹⁰² Jelikož středověké překlady byly vždy spíše adaptacemi a překladatelé se tak stávali spoluautory, je možné tuto knihu do našeho výčtu zařadit.

¹⁰³ Dalšími reprezentanty jsou Babylónan, Byzantinec, Peršan, hinduista a muslim. Více o tomto díle Waxman, s. 600–603 a EJ, vol. 6, s. 668.

¹⁰⁴ Habermann v předmluvě ke svému vydání *Mišle šu'alim* (s. vi) uvádí ještě sbírku šedesáti sedmi aramejských bajek s názvem *Matle de-Sofos* (מתליא דסופוס) a sbírku *Ĥidot Izopeġo* (חידות איזופיטו), obsahující dvacet neveršovaných Ezopových bajek. Německý překlad sbírky *Matle de-Sofos* doplněný o věcný úvod vydal pod názvem *Die Fabeln des Sophos* (Posen: Louis Merzbach, 1859) Julius Landsberger. Vznik sbírky zde klade již do 4. nebo 5. st. (s. CXLII). V případě *Ĥidot Izopeġo* by se mělo jednat o sbírku vydanou na počátku 16. století (viz EJ, vol. 6, s. 667 a Steinschneider, HÜ, s. 845). Schwarzbaum, s. liii, pozn. 135

4. MIŠLE ŠU‘ALIM

4.1 Autor: Berechja ben Naṭronaj ha-Naḳdan

Místní a časové zařazení autora sbírky *Mišle šu‘alim*, Berechji ben Naṭronaje ha-Naḳdana,¹⁰⁵ bylo dlouhou dobu předmětem diskuzí, které nevedly k jednoznačnému závěru. Autor bývá zařazován do 12. či 13. století a za jeho vlast bývá označována Anglie či Francie.

Zastáncem názoru, že Berechja žil v Anglii, jsou například Joseph Jacobs a Cecil Roth. Zatímco Roth uvádí, že Berechja bez větších pochyb náležel k severofrancouzskému intelektuálnímu milieu, a je ochoten připustit, že mohl Anglii pouze navštívit,¹⁰⁶ Jacobs trvá na tom, že Berechjovou domovinou byla Anglie, a ztotožňuje ho s mužem jménem Benedict(us) le Puncteur (z Oxfordu),¹⁰⁷ jenž je uvedený v tzv. Northamptonském Donum z r. 1194 mezi těmi, kdo přispěli králi Richardu I. po jeho návratu ze zajetí, a v Nottinghamském seznamu plátců daní.¹⁰⁸ Jacobs při svém tvrzení vychází z několika skutečností: Berechjovi je připisováno autorství překladu díla *Quaestiones naturales*, které napsal anglický autor Adelard z Bathu; Marie de France, jejíž bajky se zdají být hlavní přímou předlohou Berechjova *Mišle šu‘alim*, žila a tvořila na dvoře anglického krále Jindřicha II. (1133–1189) a jako zdroj některých svých bajek uvádí jistého krále Alfreda (Alfred Anglicus); první zmínka o Berechjovi se nachází v hebrejské gramatice a slovníku

o této sbírce říká, že je „much poorer in plastic presentation than the *Mishlé Shu‘alim*, [...] compiled in a very succinct, quite dull, prosaic Hebrew.“ Zmínit můžeme i dva středověké překlady sbírky *Kalíla a Dimma* do hebrejštiny – překlad pořizený ve 12. století rabi Jo‘elem a překlad r. Ja‘aḳova ben El‘azara ze 13. století. Z překladu r. Jo‘ela pak vyšel latinský překlad s názvem *Directorium vitae humanae* židovského konvertity Jana z Kapuy (Schwarzbaum, Papers, s. 35).

¹⁰⁵ ברכיה בן נטרונאי הנקדן. Toto jméno je obsaženo v samotné sbírce, např. v předmluvách autora (Habermann, s. 8 a 9).

¹⁰⁶ Roth 1, s. 118 a Roth 2, s. 49.

¹⁰⁷ Jacobs, s. 169, Jacobs, JQR, vol. 6, no. 2 (Jan. 1894), s. 375 a JE, vol. 3, s. 53. Přízvisko uváděno též ve formě *le Puintur* (Roth 1, s. 119 a Roth 2, s. 48), *le Point(e)ur* [Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 328 a Steinschneider, HÜ, s. 961] či *Punctator* (Jüdisches Lexikon, Bd. I, sl. 847).

¹⁰⁸ Roth 2, s. 48, Jacobs, JQR, vol. 6, no. 2 (Jan. 1894), s. 375 a Jacobs, s. 169.

Proti této identifikaci byly vzneseny mnohé námitky, odvolávající se např. na dvojnárodnost jména Benedict (jedná se o latinský ekvivalent dvou různých hebrejských jmen – nejen jména Berechja, nýbrž i Baruch) či na sociální status uvedeného dárce (Benedict Le Puncteur musel být dle všeho zavedený obchodník). [Viz Steinschneider, HÜ, s. 960 a Roth 1, s. 119.] Jacobsovu pozici oslabuje i skutečnost, že Benedict le Puncteur je již druhým Benediktem, ve kterém vidí Berechju ben Naṭronaje – tím prvním byl Benedict Crispin z Canterbury. [Jacobs, JQR, vol. 1, no. 2 (Jan. 1889), s. 183 a Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 328.]

Sefer ha-šoham anglického Žida Mošeho ben Jichaka;¹⁰⁹ a dle Jacobse nejstarší dochovaný rukopis bajek, uložený v Bodleian Library v Oxfordu, se údajně vyskytuje na území Anglie již několik staletí.¹¹⁰ Potvrzení své teorie nachází Jacobs i ve slovech předmluvy *Mišle šu'alim* אים המתגלגל באי הים [...] אופן גלגל העולם,¹¹¹ které vykládá jako odkaz na protižidovské masakry v Anglii (אי הים) v letech 1189/1190.¹¹² V předmluvě má být zároveň kritizováno anglické židovstvo. Někteří badatelé¹¹³ se ovšem právě proto domnívají, že Berechja tato slova nemohl napsat v Anglii, a Steinschneider dokonce napadá ztotožnění výrazu אי הים (u něho איי הים)¹¹⁴ s Anglií – dle něj se jedná o kolo světa obkružující mořské ostrovy, v čemž vidí odkaz na talmudický traktát Šabat 151b (גלגל הוא שחזור בעולם).¹¹⁵ Jacobs trvá na své hypotéze navzdory tomu, že si všímá francouzských slov použitých v Berechjově díle *Dodi we-nechdi* (překladu *Quaestiones naturales*).¹¹⁶ Připomíná, že angličtí Židé běžně používali francouzštinu.¹¹⁷ Kromě toho se domnívá, že Berechja uměl arabsky¹¹⁸ a pomáhal králi Alfredovi při překladu arabských bajek.¹¹⁹

¹⁰⁹ Neubauer je toho názoru, že Moše ben Jichak pouze pocházel z anglické rodiny, v Anglii ovšem nežil a ve svém díle zmiňuje převážně francouzské (židovské) autority. – Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 326.

¹¹⁰ Tyto argumenty shrnuje Roth 2, s. 49. Viz též Jacobs, s. 167–169; Jacobs, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 330–333; Jacobs, JQR, vol. 1, no. 2 (Jan. 1889), s. 183; Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 328 n.; JE, vol. 3, s. 53 n.

¹¹¹ Habermann, s. ג.

¹¹² O nich viz např. Žonca, s. 36–41.

¹¹³ Např. Neubauer v JQR, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890), s. 523.

¹¹⁴ Ostatně i ve vydáních z r. 1756, 1809, 1921 a 1929, která obsahují zmíněnou předmluvu, najdeme tuto podobu. Habermann však má אי הים.

Za pozornost jistě stojí, že ostrovy jsou zmíněny i v bajce č. 95, kdy socha snažící se přemluvit sochaře, aby ji prodal muži, který si z ní udělá modlu, říká: וכלם באיים יהו כי למעשה ידך ישתחוו (Habermann, s. קג).

¹¹⁵ Steinschneider, Lapidarien, s. 72.

¹¹⁶ Jacobs, s. 197.

¹¹⁷ „Berachiah sometimes uses French, the ordinary language of the English Jews at this period and later, and London was the chief centre of the French-speaking world under the Angevin kings.“ – Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 329. „It must, however, be remembered that the English Jews of the twelfth century were spiritually and even linguistically French Jews. [...] [T]hey wrote French, and London, as the centre of the Angevin empire, was in the latter half of the twelfth century the centre of French culture.“ – Jacobs, JQR, vol. 6, no. 2 (Jan. 1894), s. 375 n.

¹¹⁸ Arabsky se mohl naučit např. od Mošeho de Hyspan, španělského Žida, který měl pobývat v Londýně v l. 1186–94. – Jacobs, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 332.

¹¹⁹ K tomuto závěru Jacobs dochází po velice komplikovaných dedukcích, které ve zkrácené verzi uvádím, neboť mohou osvětlit, proč jsou Jacobsova tvrzení jeho současníky často napadána jako neopodstatněná a nedostatečně podložená: „His Fox Fables contain a number of Aesopic Fables [...], and besides there is a number of other fables similar to those which occur in the *Ysopet* of Marie de France, written before 1226 in England. These extra fables are said by Marie to be due to King Alfred. [...] Some of the Fables of Marie are certainly derived, not from the mediaeval Aesop [...] but from Arabic sources. I have therefore suggested that Marie got her Fables from a translation from the Arabic made by one Alfred the Englishman mentioned by Roger Bacon as a translator [...]. Berechyah's version must either have been got from Marie or from this Alfred. That they were not derived from Marie is proved by the fact that he has only half of his 112 fables in common with her, and besides the Eastern ones which he has in common with her are nearer the original Arabic than hers. [...] Berechyah's version was clearly not taken from Marie's, and must therefore have been from Alfred or from his Arabic source. Now Alfred's Aesop is not known outside England, and thus merely on grounds of the literary history of the fable we are forced to locate Berachyah in England. Alfred was

Ostatní badatelé na poli židovské literární a obecné historie (Carmoly, Gollanz, Graetz, Gross, Guttmann, Neubauer, Steinschneider, Winter a Wünsche, Zinzberg, Zunz...) zařazují Berechju do Francie. Vycházejí přitom zřejmě především z kolofonu rukopisu uloženého v Berlíně, obsahujícího Pentateuch, pět svátečních svitků, knihu Jób a haftary, který je dílem jistého Elijahu ha-Naḳdana. Tento kolofon začíná slovy

אני הסופר והנקדן אליהו בן ה...¹²⁰ ר' ברכיה הנקדן והקרא והתנא והדויקן¹²¹ והחכם גדול והיועץ אשר און והקר תקן מש(לים)¹²² הרבה, ודבר על העצים והאבנים אבני מחצב, איש תם וישר ירא השם וסר מרע, ואני בן זקוניו [...]¹²³,

na základě nichž bývá autor rukopisu identifikován jako syn (zřídka vnuk) Berechji ben Naṭronaje ha-Naḳdana. Kolofon je zakončen datací

[...] וסיימתי אותו יום ד' באחד ועשרים יום לירח מרחשון שנת צ"ד לפרט אלף הרביעי במדינת רדום¹²⁴ כתבתי אותו [...]¹²⁵.

V kolofonu uvedené místní jméno (či jeho zkratka) רדום se stalo opět předmětem spekulací. Někteří v něm zřejmě viděli řecký ostrov Rhodos či francouzské město Rodez, jak vyplývá ze Steinschneidera,¹²⁶ který ovšem upozorňuje, že koncové ם je zde jasně čitelné a není zaměnitelné se ם. Většina badatelů se pak domnívá, že počáteční dvě písmena mají být v opačném pořadí, čímž vznikne slovo דרומ, tedy Drom či Darom. Z něj pak Bacher vyvodil město Dreux (severozápad Francie),¹²⁷ Zunz v něm vidí Val Drome / Valdrôme (jihovýchod Francie)¹²⁸ a Rappaport údaj chápe jako hebrejské slovo *darom* („jih“) a umísťuje autora kolofonu a tím i jeho otce do Narbonne.¹²⁹ Steinschneider se zřejmě přiklání k Rouenu (v Normandii).¹³⁰ Nabízí se námitka, že i kdyby byl Elijahu opravdu synem Berechji ben Naṭronaje a žil na uvedeném místě, nemusí to znamenat, že Berechja

himself in England [...]. And if Alfred and Berachyah were both in England together it is likely enough that Berechyah assisted Alfred to translate from the Arabic, as Andrew the Jew did for Michael Scott according to Bacon's account [...].“ – Jacobs, s. 168 n. Steinschneider, HÜ, s. 959 uvádí celé jméno muže, jemuž měl dle Jacobse Berechja asistovat při překladu: Alfred (Walafrid) de Sarchel.

¹²⁰ Zde dle Steinschneidera, Handschriften-Verzeichnisse, s. 22 chybí pouze dvě slova, jistě tedy ne jméno otce.

¹²¹ U Grosse, s. 183 דייקן.

¹²² Do úplnosti doplnil slovo Steinschneider (Handschriften-Verzeichnisse, s. 22) na základě 1Kr 5,12n.

¹²³ Steinschneider, Handschriften-Verzeichnisse, s. 22; Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 323; Gross, s. 183.

¹²⁴ U Steinschneidera, Handschriften-Verzeichnisse, s. 22 uvedeno jako zkratka: רדום.

¹²⁵ Steinschneider, Handschriften-Verzeichnisse, s. 22; Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 323; Gross, s. 183.

¹²⁶ Steinschneider, Handschriften-Verzeichnisse, s. 22 n.

¹²⁷ Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 323.

¹²⁸ Zunz, s. 117 a Carmoly, s. 23 n.

¹²⁹ Carmoly, s. 23 n.

¹³⁰ Steinschneider, Lapidarien, s. 31. I Gross v údaji vidí Rouen. Dle něj Elijahu vyrobil rukopis v Rouenu, pocházel však stejně jako jeho otec z nedalekého Dreux (Gross, s. 183 n.).

zde žil také. Zde si badatelé pomáhají dalšími skutečnostmi: Existuje například zmínka o jistém Krespiovi z Dromu.¹³¹ Berechjovi bývá nezdědka přidáváno jméno Křišpija,¹³² a to na základě slov v úvodu a závěru poslední (tedy stosedmé či stodevatenácté) bajky sbírky *Mišle šu'alim*: [...] הנקדן קרשפיהו מבקש מאת יוצרהו אשר שמעו נא דברי רבי קרשפיה הנקדן [...] [...] מקנאה ישמרהו ומחמדה יצילהו [...] ¹³³ Jméno Křišpija však ve sbírce pravděpodobně neoznačuje autora sbírky, nýbrž pouze písaře a autora poslední bajky.¹³⁴ Neubauer pak staví své tvrzení o francouzském původu Berechji mj. na tom, že jeho „ethical treatise“ (tedy *Sefer ha-ḥibur*) je věnováno r. Mešulamovi, *nadivovi*, což by měl být r. Mešulam ben Ja'aqov z Lunelu (v Provence), mecenáš překladů eticko-filozofické literatury. Toho Berechja zřejmě v Provence navštívil a mohl se přitom stavět i v Narbonne, kde kvetla pod vedením rodiny Kımḥi gramatická a exegetická studia.¹³⁵ Carmoly uvádí, že Berechja byl bez pochyby Francouz, neboť je jako takový citován mezi dalšími francouzskými učiteli v díle *Minḥat Jehuda* Jehudy ben Eli'ezera, napsaném patrně r. 1313.¹³⁶

Jednoduché není ani časové zařazení Berechji ben Naṭronaje. Jacobs ho na základě ztotožnění s Benedictem Le Puncteur umísťuje do dvanáctého století, datum narození by mohlo být cca 1150 nebo 1160.¹³⁷ Badatelé vycházející z kolofonu zmíněného berlínského rukopisu ho umísťují většinou do 13. století, neboť mají za to, že v datu uvedeném v kolofonu (marḥešwan 4094, tedy podzim r. 333 n. l.) je chybný údaj v tisících a správně se jedná o r. 1333. Pokud tedy roku 1333 syn r. Berechji mluví o svém otci bez formulky používané u jmen zesnulých osob a zároveň se označuje za „syna stáří“ svého otce, mohl se Berechja ben Naṭronaj narodit někdy okolo r. 1240.¹³⁸ Jacobs ovšem upozorňuje na to, že r. 1333 nepřipadl 21. marḥešwan na středu, nýbrž na sobotu, a navíc byli Židé vypovězeni z Francie r. 1301 a není proto možné, aby zde Elijahu r. 1333 pobýval. Je tedy toho názoru, že v datu byly opomenuty stovky, s čímž se lze občas setkat u anglických Židů, a jedná se o rok 4994, tedy 1233.¹³⁹ Jiným orientačním bodem mohou být zdroje,

¹³¹ Steinschneider, *Handschriften-Verzeichnisse*, s. 23 a Carmoly, s. 24.

¹³² Ve formě Crespia (např. Steinschneider, HÜ, s. 464 a 958 a Gross, s. 180), Krespia (JE, vol. 3, s. 53) či Crispia (Jüdisches Lexikon, Bd. I, sl. 847, Jacobs, s. 167 a Graetz, s. 78). Toto údajné druhé jméno Berechji často používá i Joseph Jacobs, ovšem pochopitelně bez vztahu ke Krespiovi z Dromu. Původně však na základě tohoto jména Berechju ztotožňoval s Benedictem Crispinem, vyskytujícím se v canterburském seznamu Židů r. 1193–4. – Viz Jacobs, JQR, vol. 1, no. 2 (Jan. 1889), s. 183.

¹³³ Habermann, s. קלב a קלב.

¹³⁴ Viz Habermann, s. v.

¹³⁵ Neubauer, JQR, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890), s. 521 n. Viz též Guttmann, s. 538 n.

¹³⁶ Carmoly, s. 24. O povaze citace v *Minḥat Jehuda* viz konec této kapitoly.

¹³⁷ Jacobs, s. 167 a Jacobs, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 331.

¹³⁸ Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 323.

¹³⁹ Jacobs, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 331 a Jacobs, s. 167. Pokud by tomu tak bylo, byl by ovšem tento kolofon starší než jiný dochovaný kolofon Elijahu ha-Naḥdana (datovaný 1289 či 1299, v rukopisu

kteřé Berechja ve svých dílech používá. Guttmann poukazuje na to, že Berechja ve svých dílech *Sefer ha-ḥibur* a *Sefer ha-macref* necituje žádné Maimonidovo dílo, a to ani *Mišne Tora* (1180), které bylo napsané hebrejsky, a proto by mu rozuměl i bez znalosti arabštiny. Necituje ani náboženskofilozofický spis Avrahama ibn Dauda *Emuna rama* (1161) a *Sefer Kuzari* Jehudy Haleviho, tedy dílo, které by mu nabízelo pro jeho látku užitečný materiál. Hebrejský překlad tohoto arabsky napsaného díla byl vyhotoven Jehudou ibn Tibonem patně r. 1167. Z toho by mohlo vyplývat, že pokud ho Berechja nepoužívá, musel své práce napsat před tímto datem. Potvrzoval by to i fakt, že r. Mešulam, kterému věnuje knihu *Sefer ha-ḥibur*, zemřel r. 1170¹⁴⁰ a skutečnost, že v *Sefer ha-macref* je citován Avraham ibn Daud, který zemřel jako mučedník okolo r. 1180, bez formulky pro zemřelého.¹⁴¹ Kromě toho Berechja v obou těchto dílech vychází z překladu *Emunot we-de'ot*, který je pravděpodobně starší než překlad Jehudy ibn Tibona.¹⁴² Datum narození Berechji by pak bylo nutné klást ještě před r. 1150.

Podstatně jasnější je Berechjovo povolání a jeho literární činnost. Přízvisko Naḳdan nám napovídá, že Berechja se zabýval masorou – punktací biblických textů. Naḳdani přitom nebyli pouhými písaři, nýbrž spíše gramatiky, kteří museli dokonale znát jazyk. Vedle tohoto povolání se Berechja věnoval ještě překladům do hebrejštiny a většinou na ně navazující literární tvorbě. Pravděpodobně napsal i nejméně jedno exegetické dílo. Kromě hebrejštiny prokazatelně ovládal francouzštinu a snad i latinu, což dokládá jeho překlad *Quaestiones naturales*. Z žádného jeho díla nevyplývá, že by uměl arabsky, a proto se předpokládá, že není autorem překladu *Emunot we-de'ot*, který mu byl dříve připisován (viz níže).

Nejznámějším a patně nejmělečtější dílem Berechji ben Naḳronaje je sbírka *Mišle šu'alim*, které se budeme ještě podrobněji věnovat.

Dalším jeho dílem je překlad latinského spisu *Quaestiones naturales* Adel(h)arda z Bathu (okolo r. 1120) s názvem *Dodi we-nechdi* („Strýc a synovec“), nebo též *Ha-še'elot* („Otázky“). Adelard formou dialogu mezi strýcem a synovcem představuje arabský pohled na různé přírodovědné otázky, týkající se rostlin, zvířat, lidí, země a nebe. Berechja pořídil velice volnou a „reťorickou“ parafrázi, a to možná přímo z latinského originálu, neboť není

uloženém ve Vatikánské knihovně), který na rozdíl od něj neobsahuje zmínku o Berechjově lapidáriu. Neubauer proto po přijetí Jacobsova data 1233 opravuje své čtení data druhého kolofonu a prohlašuje, že musí jít o r. 1199 či 1219. – Viz Steinschneider, HÜ, s. 960, Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 322 n. a Neubauer, JQR, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890), s. 520 n.

¹⁴⁰ Guttmann, s. 539 n.

¹⁴¹ Jacobs, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 331.

¹⁴² Více o tomto překladu níže, u *Sefer ha-ḥibur*.

doložený žádný francouzský překlad, ze kterého by mohl čerpat.¹⁴³ Autorovu předmluvu nahradil vlastní, v níž vysvětluje, proč se rozhodl dílo převést do hebrejštiny – bylo potřeba v něm obsaženou moudrost „očistit“ a napsat ji ve svatém jazyce, který je vznešenější než všechny ostatní.¹⁴⁴ Ačkoliv Berechja ponechal řazení látky originálu, pozměnil přechodové texty, jednoduché uvozující fráze proměnil v „rétorické tirády“.¹⁴⁵ Dle libosti zkracuje či prodlužuje, oslabuje či zesiluje určité výpovědi a především používá rýmovanou prózu a citáty z Bible (tzv. *musivní styl*). Přidal dokonce své texty, uvozené většinou slovy ראינו ברכיה či ראינו המעתיק, v nichž cituje především Avrahama ibn ‘Ezru a Šloma ben Avrahama ibn Parḥona. Jména filozofů, kteří jsou v díle citováni (včetně Sokrata, Aristotela¹⁴⁶ a Platóna), vynechává. Místy se vyskytují francouzské výrazy.¹⁴⁷

Berechja je i autorem lapidária s názvem *Koaḥ ha-avanim* („Síla kamenů“). Také toto dílo má cizí předlohu (pravděpodobně latinskou nebo francouzskou), stejně jako všechna lapidária napsaná židovskými autory.¹⁴⁸ Přesto je významné, neboť je patrně nejstarším známým lapidáriem napsaným židovským autorem a obsahuje zajímavou pasáž o výrobě kompasu, která pravděpodobně patří k nejstarším evropským pojednáním tohoto druhu.¹⁴⁹

Neméně významná jsou dvě jeho další díla, která bývají někdy souhrnně označována jako „etická pojednání“ (*ethical treatises*).¹⁵⁰ Toto označení ovšem není přesné, neboť první z nich, *Sefer ha-ḥibur* („Kompendium / Kniha kolektaneí“),¹⁵¹ obsahuje i obecně filozofické otázky. Jedná se v podstatě o soubor výpisků z náboženskofilozofického díla *Emunot ve-de‘ot* Sa‘adji Ga’ona (882–942) a z několika málo jiných děl: *Tikun midot ha-nefeš* a *Mivḥar ha-pnanim* Šloma ben Jehudy ibn Gabirola (cca 1021–1057) v překladu Jehudy ibn Tibona, *Ḥovot ha-levavot* Bahji ibn Paḳudy (2. pol. 11. st.), komentáře k Bibli a *Jesod Mora’* Avrahama ibn ‘Ezry (1089–1164)

¹⁴³ Steinschneider, HÜ, s. 464 a Steinschneider, Lapidarien, s. 33.

¹⁴⁴ Steinschneider, Letterbode, s. 25 n.:

וּבְרֵאוֹתַי חִכְמָה מִפּוֹאֵר (sic) בְּלִי [בְּכָלִי 1.] מְכוּוֹר לְפָנֵיכֶם מוֹחֲזִירִים (sic) ! וּפְנִינִים לְפָנֵי חֲזִירִים 1.) טִיהַרְתִּים מִיד בֶּן נֹכַר וְכַתְּבֶם (!) בְּלִשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ אֲשֶׁר נֶעְלָה עָלָי [כל fehlt] לְשׁוֹן. [...]

¹⁴⁵ Steinschneider, HÜ, s. 464.

¹⁴⁶ Aristotela podle Steinschneidera, Letterbode, s. 34 dokonce řadí mezi arabské filozofy, když latinskou větou „Aristoteles in physicis et alii in tractibus aliis“ nahrazuje hebrejským ראינו שמעתי לחכמי מערב וקדר ופתרו לי

¹⁴⁷ Více viz Steinschneider, HÜ, s. 463 n. a Steinschneider, Letterbode.

¹⁴⁸ „Ein jüdisches, aus eigenem Studium der Sache, oder aus eigener Erfahrung hervorgegangenes Buch (*Steinbuch, Lapidarium – pozn. C. H.*) ist bis auf die neueste Zeit nicht geschrieben, obwohl die Juden Gelegenheit genug hatten, die kostbaren und wirksamen Steine im kaufmännischen Verkehr und in der medicinischen Verordnung kennen zu lernen.“ – Steinschneider, Lapidarien, s. 62.

¹⁴⁹ Podrobněji Steinschneider, HÜ, s. 963 n. a především Steinschneider, Lapidarien (obsahuje krátkou ukázkou z díla).

¹⁵⁰ Údaje o těchto dílech čerpám z Guttmanna (viz Seznam použitých pramenů a literatury). Text děl je nascanovaný na <http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=245>.

¹⁵¹ K překladu viz Guttmann, s. 542.

a lexikonu Šloma ben Avrahama ibn Parḥona (12. st.) s názvem *Maḥberet he-‘aruch*. Až do kapitoly č. 107 spis odpovídá uspořádání a pořadí Sa‘adjových pojednání, přičemž si z nich autor vždy vytahuje jen určité informace, které čas od času doplňuje a osvětluje citáty z jiných děl. V následujících kapitolách pak převládají výtahy z díla *Hovot ha-levavot*, přičemž závěrečné kapitoly (115–124) kromě toho mají dle autora obsahovat sbírku pravidel slušného a mravného chování převzatých z Bible a Talmudu. Skutečnost, že Berechja používá jiný než ibn Tibonův překlad *Emunot we-de‘ot*, vedla některé vědce k domněnce, že Berechja je autorem tohoto staršího¹⁵² překladu, který také ve dvou rukopisech předchází jeho dílům. Potvrzovat by to mohla Berechjova slova v předmluvě k *Sefer ha-ḥibur*: 'ובלעבור כי זולתי כחפצי לא יעתיקנו שלחתי אני את ידי ואכתבו וכו', která Guttman překládá jako „Da ein Anderer eine meinen Wünschen entsprechende Übersetzung¹⁵³ anzufertigen nicht im Stande war, habe ich mich daran gemacht, es zu schreiben und alles Dunkle und Verborgene in Kürze zu erklären.“¹⁵⁴ Protože však, jak již bylo řečeno, žádné Berechjovo dílo neprozrazuje, že by uměl arabsky, jeho autorství u tohoto překladu nebylo potvrzeno.¹⁵⁵

Druhým dílem je *Sefer ha-macref* („Kniha vysvětlení“).¹⁵⁶ I tento spis je svou povahou souborem výpisků, z nichž mnoho je obsažených již v *Sefer ha-ḥibur*. Zde jsou ovšem uspořádány podle určitých kategorií, a to do třinácti kapitol, které nesou názvy שער הכבוד, שער הרש, שער הנרדף, שער הצדק, שער הגדר, שער הלב, שער העין, שער היסוד, שער הסיפור, שער הנפש,¹⁵⁷ שער התקוה, שער התחיה a שער התחייה.¹⁵⁸ Dle Guttmana lze *Sefer ha-macref* považovat za systematicky uspořádanější a v mnoha ohledech doplněný výtah ze *Sefer*

¹⁵² Ke stáří překladu viz např. Bloch, s. 414 a 449 nn. a Steinschneider, s. 440 n. Překlad využil např. Ja‘aḳov ben Re‘uven ve svém díle *Milḥamot Adonaj*, datovaném r. 1170.

¹⁵³ Sloveso להעתיק zde má znamenat „překládat“.

¹⁵⁴ Guttman, s. 541.

¹⁵⁵ O tomto anonymním překladu *Emunot we-de‘ot* s názvem פתרון ספר האמונות והרצב (פילוס) הבינות ממליצת מפענה pojednávají Steinschneider, HÜ, s. 440–443 a Bloch, u něhož najdeme i porovnání s překladem Jehudy ibn Tibona. Anonymní překlad je dle něj rozvláčnější, ne tak doslovný, s nedokonalou či nepřesnou terminologií, jedná se spíše o parafrázi. Steinschneider (s. 441 n.) upozorňuje na to, že autor tohoto překladu a Jehuda ibn Tibon patrně čerpali z různých rukopisů. Oba se pak shodují v tom, že autorem překladu není Berechja ha-Naḳdan. Dle Blocha však Berechja ha-Naḳdan není ani autorem díla *Sefer ha-macref*. [Tento názor zřejmě původně zastával i Neubauer – viz Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 322.]

¹⁵⁶ Viz Guttman, s. 542. Ten uvádí, že sám autor v textu vysvětluje, že název znamená totéž co „Buch der Erläuterung“. Roth 2, s. 49 překládá jako „Purification Text“. מצרף znamená doslova „tavicí kelímek, tyglík“.

¹⁵⁷ Desátá kapitola nemá daný název, alespoň dle textu na <http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=245>. Zunz a Jacobs ji označují jako „Rang“ / „Rank“, tedy „Postavení / Hodnost“. – Zunz, s. 127 n. a Jacobs, s. 173.

¹⁵⁸ Názvy je možné přeložit na zákl. Zunze, s. 127 n., Jacobse, s. 173 a Carmolyho, s. 36 jako „Úvod“, „Rozkoš / Smyslnost“, „Žádostivost srdce / Náklonnost“, „Spoutání / umírněnost vůle“, „Spravedlnost“, „Nešťastný“, „Chudý“, „Čest“, „Stav“, („Postavení / Hodnost“ – viz předchozí pozn.), „Duše“, „Naděje“ a „Nesmrtelnost“.

ha-ḥibur. K pramenům použitým v prvním díle zde přibyly spisy *Ba'ale ha-nefeš* Avrahama ibn Dauda (cca 1110–1180), *Hegjon ha-nefeš* Avrahama bar Ḥiji (1065–cca 1136) a také jinak neznámá *Sefer ha-micwot* r. Nisima Ga'ona (cca 990–pol. 11. st.). Habermann uvádí, že obě díla obsahují Berechjou vynalezené hebrejské termíny pro filozofické pojmy.¹⁵⁹

Kromě těchto děl by mohl být Berechja autorem komentáře ke knize Jób obsaženého v rukopise MS. 28 univerzitní knihovny v Cambridgi.¹⁶⁰ V díle *Minḥat Jehuda* Jehudy ben Eli'ezera jsou pak pod jeho jménem citovány dvě exegetické poznámky – k Dt 27,13 a Dt 32,39.¹⁶¹ Dle Neubauera napsal také gramatická a masoretická pojednání, z nichž se zachovalo několik citací.¹⁶²

¹⁵⁹ EJ, vol. 3, s. 406.

¹⁶⁰ Neubauer, JQR, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890), s. 522; Neubauer, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 326 n.; JE, vol. 3, s. 55.

¹⁶¹ Guttman, s. 537.

¹⁶² Neubauer, JQR, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890), s. 522.

4.2 Sbírka

4.2.1 Doba vzniku, význam a forma

Vzhledem k nejasnostem týkajícím se životních dat autora *Mišle šu'alim* není možné tuto sbírku jednoznačně časově zařadit. Její kvalita svědčí o tom, že byla pravděpodobně jedním z pozdních autorových děl. Roth se domnívá, že byla napsána před r. 1186,¹⁶³ Neubauer ji klade před r. 1299,¹⁶⁴ později do doby krátce po r. 1190,¹⁶⁵ Waxman okolo r. 1260.¹⁶⁶ Nejspíše ji lze umístit do doby od konce 12. do poloviny 13. století.¹⁶⁷

Význam *Mišle šu'alim* spočívá v tom, že se jedná o první skutečnou sbírku bajek napsanou v hebrejštině. Berechja byl prvním židovským autorem, který vytvořil celý korpus bajek, u nichž navíc estetická stránka nebyla podřízená snaze poučit.¹⁶⁸ Kromě toho jeho bajky vycházejí primárně z evropských zdrojů, nikoliv orientálních, jak tomu bylo u židovských autorů žijících v muslimských zemích. Přesto má však sbírka exotickou formu, neboť je celá psána rýmovanou prózou, tzv. *sadž'em*. *Sadž'* převzala židovská literatura z literatury arabské. Tato forma byla typická pro severoarabskou slovesnost, různé rituální texty předislámské doby (včetně výroků věštců), byl jí napsán Korán a ve středověku byla velice oblíbená jak v úřední a soukromé korespondenci, tak i v různých žánrech arabské literatury.¹⁶⁹ Do židovského prostředí ji patrně uvedli španělští židovští básníci Josef ben Me'ir ibn Zabara (cca 1140–1190) prostřednictvím svého díla *Sefer ša'ašu'im* (viz podkapitola 3.3) a Jehuda ben Šlomo al-Ḥarizi (cca 1165–1225), který do hebrejštiny přeložil *makámy* (satirické povídky psané *sadž'em* proloženým básněmi) baserského básníka Abú Muhammada al-Kásima al-Charírího (1054–1122) a následně

¹⁶³ Roth 2, s. 49.

¹⁶⁴ Neubauer, JQR vol. 2, no. 3 (Apr. 1890), s. 326.

¹⁶⁵ Neubauer, JQR, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890), s. 521.

¹⁶⁶ Waxman, s. 597.

¹⁶⁷ Voit ji ve své Encyklopedii knihy zařadil do 14. století. Tento údaj je však nutné brát s rezervou, podobně jako jeho označení *Mišle šu'alim* jako „hebrejské parafráze indických a arabských bajek“ (Voit, s. 83 a 902).

¹⁶⁸ Waxman, s. 597 a Schwarzbaum, s. xxiv. Schwarzbaum píše: „Not until the *Mishlé Shu'alim* of R. Berechiah Ha-Nakdan did Hebrew fable-writing attain the standard and rank of belles-lettres suffused with an artistic consciousness, where the narrative substance is not subordinated to the natural impulse of the fabulist to educate, to reform, to criticise and to moralize but is rather nourished by the prime interest of the artist to amuse, to entertain the reader or the audience. R. Berechiah was thus the first Mediaeval Hebrew author who brought a whole corpus of fables onto an admirably aesthetic, artistic plane of literature, as an independent form of writing in its own right.“

¹⁶⁹ Oliverius, s. 15, 26 n., 78, 262 n.

napsal sbírku vlastních *makám* s názvem *Sefer Taḥkemoni*.¹⁷⁰ *Sadž'* byl použit i v knize *Mešal ha-ḳadmoni* („Dávné přísloví“) Jichāḳa ben Šloma ibn Sahuly (Španělsko, 13. století), zmíněné v podkapitole 3.3. Kromě *sadž'u* sbírka *Mišle šu'alim* obsahuje i básně a je protkána mnoha biblickými a několika talmudickými citáty (tzv. *musivní styl*), které přispívají k jejímu osobitému charakteru.

4.2.2 Struktura a obsah; charakteristika sbírky

Sbírka se skládá z jedné až dvou předmluv autora (dle vydání),¹⁷¹ povětšinou 107 (v Habermannově vydání 119) bajek a krátkého dovětku oznamujícího konec sbírky.¹⁷²

V první předmluvě autor vysvětluje, proč sbírku napsal: aby prostým dodal mazanost a mladým poznání a lstivost. Přiznává, že tyto bajky jsou známé u různých národů a byly již sepsány, ale říká, že jeho způsoby jsou jiné než způsoby těchto národů; bajky rozšířil a něco k nim přidal, sepsal je v rýmech a básních (הרוזים ושרים). Druhá předmluva¹⁷³ je trpká a kritická, až útočná. Autor v ní mluví o jakémsi točícím se či valícím se kole světa, které jedny usmrcuje a druhé nechává naživu, spravedlivé ohromuje, přes dobré se převaluje a přemáhá je, zatímco zlé ušetřuje. Pravdu podtíná a ponižuje, místo ní miluje a pozvedá lež. Jeho vinou se vzcházejí pachatelé bezpráví, kteří používají pomluvy, aby mohli chudým a nuzným odepřít paběrky.¹⁷⁴ Ničemové jsou zachráněni, kdežto spravedliví bědují, zlosyni povýšeni, avšak vznešené postihuje úpadek. Modlitba je pošetilostí, velebení pochybením, oběť podvodem, důvtip hanebností (התפלה תפלה והתלהלה) (תהלה והעולה עולה והמזמה זמה). Muži, kterými jejich otcové opovrhovali, sedí ve svých dvorech a sídlech, ozdobeni pýchou a nadutostí, touží po stříbře a milují zlato

¹⁷⁰ *Taḥkemoni* znamená zhruba „čiň mě moudřejším“, „poučuj mě“. Dvě *makámy* z této sbírky v kvalitním českém rýmovaném překladu hebraistky Jindřišky Zajíčkové je možné nalézt ve sborníku Pocta profesoru Jaroslavu Oliveriovi (viz Seznam použitých pramenů a literatury, pod jménem Zajíčková).

¹⁷¹ Vydání z r. 1661, 1767, 1874 (Bagdád) a 1920 obsahují pouze první, krátkou předmluvu, vydání z r. 1756, 1809 a 1921 pouze druhou, vydání z r. 1874/5 (Varšava) žádnou. Pouze vydání z r. 1929 a 1946 obsahují obě předmluvy. Ve vydání z r. 1946 (Habermann), z něhož zde vycházíme, je druhá předmluva zhruba o dvě věty delší. Více o vydáních v oddílu 4.3.1 této práce.

¹⁷² Jednotlivá vydání kromě toho obsahují například předmluvu tiskaře či obsah / rejstřík.

¹⁷³ Následující text nereprodukuje celou předmluvu, nýbrž uvádí pouze určité body. Vychází z vydání A. M. Habermanna (Jeruzalém / Tel Aviv, 1946), s. ג-ה. Většina textu předmluvy se zabývá srovnáním situace dobrých a zlých lidí.

¹⁷⁴ עוללות ונשימות וולוזים (s. 2) překládá עוללות jako „sucklings“, tedy „kojenci“, vzhledem ke kontextu (následují slova označující výhonky) se však zdá být vhodnější překládat toto slovo jako „paběrky“ (angl. „gleanings“) – srov. s Jr 49,9 a Lv 19,9n.

Tento úsek předmluvy je zajímavý i zvukově, díky opakování slov se stejným nebo podobným kořenem: עד כי עלו במעלות פועלי עולות ושימו עוללות להכרית עוללות [...] מאביונים ודלים [...]

(כוספי כסף, אהבי זהב), lžou a neslouží Hospodinu (Skále). Ve všem jejich konání se jim daří, spravedliví jsou však v temnotách smrti. Autor se rozhodl napsat podobenství o lži, která vládne (משל על-השקר אשר משל) a sedí na městských výšinách, zatímco pravdy se nedostává. Ti, kdo uctívají Boha, jsou zlehčeni (יִקְלוּ), zatímco jejich pronásledovatelé jsou lehkonozí (יִקְלוּ),¹⁷⁵ lotři stoupají vzhůru a šlechetní sestupují do podsvětí. Cesty pravdy jsou krátké a skryté, kdežto lži se prodloužily a jsou viditelné. Chudí jsou v očích bohatých jako medvědi¹⁷⁶ a těch, kteří milují bohatého, je mnoho. A kolo, které toto všechno spojuje, přes nás neustále přechází. Tyto myšlenky autor shrnuje ještě v básni. V té rovněž říká, že na mořském ostrově je společenství připravené o rozum,¹⁷⁷ ověřené opovržením, nízký druh. Uši mnoha bohatých tohoto společenství jsou neobřezané vůči těm, kteří se táží, avšak obřezané vůči těm, kdo dávají. Berechja si raději vystačí se suchou skývou a těžkou prací,¹⁷⁸ stranou od nich, bez podílu na jejich dědictví. V další části předmluvy sděluje, že když všechno toto viděl, rozhodl se zapsat slova, která ho naplňovala, tedy podobenství o zvířatech, aby posílil ochablé ruce. Tomu, kdo tento spis spatří, vzkazuje: „Sněž tento svitek (Ez 3,1), neboť ze žrouta vyjde pokrm (Sd 14,14) a rozum vyjde z rozumného.“ Přeje si, aby se ten, kdo bude zmiňovat tyto bajky, o nich nevyjadřoval slovy „Jako trn v ruce opilého, tak přísloví v ústech hlupáků“ (Př 26,9). V závěru uvádí, že své bajky začne lvem, který vládne nad všemi, od malých po velké, neboť vyměnili jeho důstojnost za ostudu.¹⁷⁹

Slova o mravně upadlém obyvatelstvu mořského ostrova chápou někteří jako kritiku anglických Židů. Stejně tak předchozí zmínka mořského ostrova ([משלי על-אופן] [...] [גלגל העולם אשר מעיני שכלי נעלם המתגלגל באי הים [...] na Anglii, a sice na protizidovské masakry, které se tam odehrály v letech 1189/1190.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Tato slovesa viz 1S 2,30 a Iz 30,16.

¹⁷⁶ Možná souvislost s Iz 59,11.

¹⁷⁷ באיי ים שערוב שכל שכולה (Habermann, s. ה). Ve vydáních z r. 1756, 1809 a 1929 ovšem najdeme באיי ים שערוב שכל שכולה, ve vydání z r. 1921 באיי ים שערוב שכל שכולה. (Viz tato vydání na <http://www.hebrewbooks.org/24175>, <http://www.hebrewbooks.org/39188>, <http://www.hebrewbooks.org/44212> a <http://www.daat.ac.il/daat/v1/tohen.asp?id=179>.)

Nemusí se tedy jednat o konkrétní ostrov.

¹⁷⁸ Zřejmě podle Př 17,1 a Př 16,26.

¹⁷⁹ Zajímavá je poznámka Schwarzbauma (Schwarzbaum, s. xxxiv) o pořadí bajek v *Mišle šu'alim*, které se odlišuje od pořadí v jiných sbírkách (např. *Romulus Nilantii* či Marie de France). Většina sbírek prý začíná bajkou o kohoutovi a perle (u Berechji jako čtvrtá), bajka o nemocném lvu je v nich až na čtrnáctém či pozdějším místě.

¹⁸⁰ Hadas (s. 1) překládá tuto pasáž jako „[...] my parables is upon the world's revolving wheel, which is obscure to the eyes of my understanding – a vagabond upon an island of the sea am I“. Slovo מתגלגל tedy vztahuje k osobě autora, nikoliv ke kolu. Tuto pasáž je však možné chápat tak, že kolo se točí na mořském ostrově. K výrazu באי הים viz podkapitola 4.1 a pozn. 114 a 177 této práce.

Dovětek sbírky má dvě různé podoby. Ve většině vydání (1661, 1756, 1767, 1809, 1874/5, 1920, 1921, 1929) zní takto:

נשלמו משלי חיות, משלי שועלים נקרא על היות השועל נכנס בעובי הקורה, בתחבולותיו על כל נברא,
מהחיות למיניהם, לכן נקרא שמו עליהם.¹⁸¹

Vysvětluje tedy název sbírky („Liščí podobenství / bajky“) tím, že lišky pronikají k jádru věci, a to díky tomu, že mají více lsti než jakékoliv jiné stvoření. Proto byla tato podobenství o zvířatech pojmenována po nich.¹⁸² V Habermannově vydání najdeme jiný, delší dovětek ve formě básně. V něm je zmíněno jméno autora, shrnuta jeho práce (sesbíral moudra jako zlato a stříbro) a její výsledky (jeho podobenství povzbuzují pokorné a otřásají pyšnými) a vzdána chvála Králi světa.¹⁸³

Hlavní část knihy tvoří bajky, kterých je většinou sto sedm, v Habermannově vydání sto devatenáct (navíc jsou bajky č. 107–118; vysvětlení, proč tomu tak je, uvádím v oddílu č. 4.3.1). Je jisté, že ne všechny pocházejí přímo od Berechji ben Naṭronaje ha-Naḳdana, některé byly přidány těmi, kdo jeho dílo opisovali. Poslední, stodevatenáctou (či stosedmou) bajku, jejíž téma je pouze jinou variantou tématu bajky č. 67, nejspíše napsal jistý Ḳrišpija ha-Naḳdan,¹⁸⁴ zmíněný v jejím úvodu a závěru. Habermann¹⁸⁵ tvrdí, že ani bajky č. 106–107 a 114–118 nepocházejí od Berechji. Zdá se to být pravděpodobné, neboť postrádají svižnost ostatních bajek, jsou rozvláčné a v závěru jakoby useknuté, chybí jim jasná pointa. Přidaných bajek však může být i více. Je zajímavé, že bajky č. 100, 106 a 119 nejsou obsaženy v dochovaných rukopisech a Habermann je tak do svého vydání podobně jako ostatní vydavatelé zařadil pouze na základě prvního, mantovského vydání.¹⁸⁶

Bajky jsou složeny z nadpisu, krátkého (jednořádkového) *promythia*, vlastního příběhu a *epimythia*,¹⁸⁷ jehož součástí je u třetiny bajek (č. 1–22, 27–28, 47, 54, 68, 70–72, 75, 77, 84, 96, 98–99, 102, 110 a 118) báseň, již ve většině případů předcházejí slova ואשא משלי ואמר. Bajky č. 116 a 117 nemají žádné epimythium, u bajky č. 84 obsahuje epimythium dva různé výklady příběhu. Prozaická část epimythia začíná většinou

¹⁸¹ Varianty לכן שמו עליהם (vydání 1929), לכן שמו עליהם (vydání 1874/5 a 1920).

¹⁸² Autor patrně vycházel i z označení zvířecích bajek v Talmudu – *mišlot šu'alim*. Domněnka, že by *Mišle šu'alim* dostaly svůj název na základě toho, že v nich vystupují převážně lišky, je nesprávná. Jak ukazuje tabulka v oddílu 4.2.3 této práce, liška vystupuje pouze ve dvaceti z celkového počtu 119 bajek. Poukázat můžeme i na tvrzení Johanna Christopha Gottscheda, že *Mišle šu'alim* jsou překladem díla *Reineke Fuchs*. To vyvrátil už Lessing ve svých dopisech o literatuře (Lessing, s. 151 n.).

¹⁸³ Text tohoto dovětku se nachází v přílohách této práce pod č. 2.2.4.

¹⁸⁴ (קלד a קלב) הנקדן קרשפיהו / קרשפיה הנקדן (Habermann, s. vii).

¹⁸⁵ Habermann, s. vii.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Slova *promythium* a *epimythium* nadále vzhledem k jejich častému opakování nepíši kurzivou.

formulkou והמשל ל či והמשל ב. V mnoha epimythiích jsou obsaženy citáty uvozené slovy והמשל ב, ואמר החכם, ואמר הישמעאלי, ואמר החכם, ואמר הישמעאלי apod. Téměř výhradně se jedná o (upravené) citáty z knihy *Mivḥar ha-pninim* Šloma ben Jehudy ibn Gabirola.¹⁸⁸ Habermann uvádí v poznámkách u bajek č. 5,¹⁸⁹ 24, 28, 41, 43, 44, 52, 57,¹⁹⁰ 61, 65, 67, 87, 88, 96, 97, 98,¹⁹¹ 102 a 105¹⁹² přesný odkaz na toto dílo a originální podobu citátu. Jak správně poznamenává Schwarzbaum,¹⁹³ epimythia nejsou vždy přesvědčivá a někdy působí trochu odbytě. Například z epimythia bajky č. 115 nepochopíme o nic víc než z jejího příběhu, čemu nás má přiučít. Podobně je tomu u bajky č. 50. Některá poučení působí trochu zmateně, třeba u bajky č. 29.

V příbězích vystupují nejenom zvířata, ale i lidé, rostliny (rákosí, strom, trnitý keř, cedr), neživé objekty (hrnce, socha, zed'), a dokonce i nadpřirozené bytosti (démon, anděl). Zvířata však v bajkách převažují a některá v nich mají poměrně stálou úlohu či vlastnosti. Lev, kterého ve sbírce potkáme nejčastěji, je vládce zvířat, takřka vždy vzbuzující strach a úctu. V některých bajkách je však jeho síla omezená (č. 1, 15, 56, 59, 85) a v č. 37 je vládce nad ptactvem svěřena orlu. Liška je povětšinou lstivá, mazaná a opatrná. Avšak v bajkách č. 32 a 94 se jí příliš nedaří. Vlk myslí výhradně na jídlo, čímž představuje nebezpečí především pro ovce a kozy, ale zároveň se díky této své slabosti stává oblíbeným terčem liščiny mazanosti a škodolibosti (č. 99 a 117). Sám ve své snaze uškodit lišce neuspěje (č. 85 a 91).¹⁹⁴ Ovce jsou většinou v pozici oběti, vepři si libují ve špíně, špaček je chytrý, mravenec si hlídá své zásoby na zimu. Mnoho postav však nemá žádné typické, neměnné vlastnosti. (Pro detailní přehled postav viz oddíl 4.2.3.)

Ačkoliv mají bajky rozličná poselství, můžeme ve sbírce najít ponaučení, která se opakují častěji než jiná. Často je například vyzdvihována moudrost a zdůrazňováno, že „moudrost je lepší než síla“ (Kaz 9,16) či „moudrost je lepší než válečné zbraně“

¹⁸⁸ Např. v bajce č. 34 je však formulkou והמשל ב uvozen citát z knihy Příslloví a u citátu v epimythiu bajky č. 45 uvozeného slovy והמשל ב se Habermannovi nepodařilo zjistit zdroj.

¹⁸⁹ V tomto případě je nutné upozornit na nedostatek v Hadasově překladu (Hadas, s. 15). Zatímco v epimythiu za sebou následuje část Šalamounova přísloví (Př 13,7) a výrok „moudrého“, Hadas část textu vypustil a obojí tak spojil v jedno – výrok „moudrého“ z knihy *Mivḥar ha-pninim* tedy vydává za přísloví Šalamouna.

¹⁹⁰ Zde je pouze část citátu z *Mivḥar ha-pninim*, obdobu další části našel Habermann v *Sefer ša'ašu'im*.

¹⁹¹ Zde uvádí Habermann jako zdroj *Mivḥar ha-pninim*. Riad Aziz Kassis ve své knize *The Book of Proverbs and Arabic Proverbial Works*, s. 141 uvádí, že tento citát („Tvé tajemství je tvým zajatcem; když ho prozradíš, staneš se jeho zajatcem“) je připisován muži jménem Alí b. Abí Tálíb.

¹⁹² V posledních dvou případech uvozeno slovy והמשל ב והמשל ב בספר החכמה הזכרון a והמשל ב בספר הנסיכים.

¹⁹³ Schwarzbaum, s. xxvi.

¹⁹⁴ Schwarzbaum, *Beast Epics*, s. 235 uvádí, že v některých středověkých sbírkách bajek jsou příběhy č. 99 a 85 řazeny za sebe, čímž je osvětlen motiv vlkova očerňování lišky před lvem. Kromě výše zmíněných úloh je vlk v bajce č. 36 označen za zástupce krále. Nicméně v bajce č. 50 si lev hledá zástupce a v bajce č. 52 nabízí podobné postavení lišce.

(Kaz 9,18) apod. (bajky č. 15, 20, 32, 39, 53, 88).¹⁹⁵ Rovněž prozíravost a obezřetnost hrají v mnoha bajkách významnou roli (č. 6, 16, 17, 21, 23, 40, 43, 52, 57, 64). Dalším opakujícím se motivem je pýcha (č. 26, 27, 31, 34, 41, 54, 65, 74, 93) či nerespektování vlastního postavení, popřípadě touha být někým jiným (č. 14, 28, 29, 33, 47, 102).

Zajímavá a zároveň celkem složitá je otázka původu bajek. Často můžeme najít tvrzení, že Berechja bajky převzal ze sbírky Marie de France (12. st., její veršované bajky bývají někdy uváděny pod jménem *Ysopet*). Mnoho bajek těchto dvou sbírek se opravdu shoduje, ačkoliv bajky Marie de France jsou vždy podstatně kratší. Například v bajce č. 2 (Myš se žábou a orel) myš u Berechji stejně jako u Marie de France unikne, zatímco v jiných verzích ezopských bajek ji orel spolkně spolu s žábou.¹⁹⁶ Stejně tak se v obou sbírkách na rozdíl od jiných verzí objevuje delší úvod příběhu bajek č. 10 a 78, v posledně jmenovaném případě i jiné pořadí dotázaných – názor na opičího krále a jeho království nejdříve vyjadřuje pravdomluvný muž a teprve poté pochlebník.¹⁹⁷ Bajka č. 19 (Dva jeleni) se pak dá označit za přímou výpůjčku od Marie de France,¹⁹⁸ přičemž zde došlo ke kuriózní záměně. V bajce Marie de France totiž vystupují dva sluhové – „serfs“. V mnoha rukopisech se ovšem místo tohoto slova vyskytuje slovo „cerfs“, tedy „jeleni“. Berechja měl patrně k dispozici některý z těchto chybných rukopisů.¹⁹⁹ Podobností mezi oběma sbírkami najdeme více. Přesto však sbírka Marie de France nemohla být jediným Berechjovým zdrojem, neboť znění některých bajek se v těchto dvou sbírkách liší²⁰⁰ a v *Mišle šu‘alim* je nejméně padesát dva bajek, které u Marie chybí.²⁰¹ Autor tedy zřejmě vycházel i z Aviana²⁰² a různých vydání *Romula* (založených na sbírce Phaedra)²⁰³ a ovlivněn byl nejspíše i jinými středověkými příběhy o zvířatech.²⁰⁴ Mnoho shod mezi

¹⁹⁵ V posledně jmenované bajce spočívá moudrost ve znalosti Archimédova zákona.

¹⁹⁶ Warnke, s. lxx a Schwarzbaum, s. 5.

¹⁹⁷ Warnke, s. lxxi a Schwarzbaum, s. 390.

¹⁹⁸ Schwarzbaum, s. xxxii.

¹⁹⁹ Warnke, s. lxxii, W. T. H. Jackson v Hadas, s. xvi a Schwarzbaum, s. 110 n.

²⁰⁰ Zajímavou odchylku od Marie de France uvádí Warnke, s. lxxii. V Berechjově bajce č. 84 ocení jednooký muž koně, který stál dvacet zlatých, na pět zlatých. U Marie de France je odhad logičtěji přizpůsoben situaci – s jedním okem ocení koně na polovic, tedy deset zlatých. Ze Schwarzbauma, s. 427 se dozvídáme, že stejně tak je tomu v příběhu v *Romulus Roberti*.

²⁰¹ Platí to i obráceně: zhruba čtyřicet sedm bajek nacházejících se ve sbírce Marie de France nenajdeme v *Mišle šu‘alim* (Schwarzbaum, s. xxxv a lv, pozn. 146).

²⁰² K tomu více Schwarzbaum, s. xxx n., s. 245, pozn. 14 a s. 302, pozn. 3. Schwarzbaum, s. xxxi například uvádí, že třicet jedna Berechjových bajek se zcela shoduje s Avianovými. Jednou z bajek vycházejících z Aviana je i bajka č. 89, u které Steinschneider a Jacobs nenašli paralely.

²⁰³ Schwarzbaum, Papers, s. 180 a Warnke, s. lxxiii n. Schwarzbaum Berechju označuje za prvotřídního kompilátora. Warnke, s. lxxiii, Schwarzbaum, s. 270 a W. T. H. Jackson v Hadas, s. xvi nás upozorňují na bajku, která se nevyskytuje u Marie de France a Berechja ji pravděpodobně převzal z *Romula* – je jí bajka č. 48 (Liška a jeřáb).

²⁰⁴ K tomu viz článek Haima Schwarzbauma „The Impact of the Mediaeval Beast Epics upon the *Mišle Šu‘alim* of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan“ (Schwarzbaum, Beast Epics).

jeho a Mariinou sbírkou může být způsobeno tím, že vycházeli ze stejného zdroje – *Romulus Nilantii* (11. st.).²⁰⁵

Někdy se můžeme setkat s názorem, že alespoň u některých bajek Berechja čerpal z *Kalíly a Dimny*²⁰⁶ či některého arabského zdroje.²⁰⁷ Schwarzbaum nesouhlasí s tím, že by bajky přímo vycházely z orientálních sbírek. Spíše vidí řetězec: dávné blízkovýchodní vzory – staré ezopské bajky – latinská podoba starých ezopských bajek – *Mišle šu'alim*.²⁰⁸ U bajky č. 28 je například příběh bližší verzím evropským (např. verzi anglického autora Oda z Cheritonu, 1185–1247 nebo Marie de France) než orientálním (*Paňčatantram*, *Kalíla a Dimna*),²⁰⁹ autor tedy patrně neznal jeho originální podobu, ale jen jeho středověké evropské úpravy.²¹⁰

Kromě toho někteří uvádějí, že Berechja do sbírky zahrnul několik bajek z Talmudu a určitý počet vlastních bajek. Co se prvního tvrzení týče, jedinou bajkou vzatou přímo z Talmudu (Brachot 61b) je šestá bajka, o lišce a rybách, a i do ní Berechja zařadil středověké evropské prvky, konkrétně zmínku o míru mezi zvířaty.²¹¹ U jiných bajek dal před talmudickou či midrašickou verzí přednost jiné verzi, např. místo bajky o lišce na vinici z Midr. Ķoh. Raba 5,20 použil evropskou středověkou verzi o myši a dřevě (č. 35),²¹² v bajce č. 8 vytahuje jeřáb kost z krku vlka, jako je tomu u Ezopa, nikoliv ze chřtánu lva jako v Midr. Gen. Raba 64,10 apod.²¹³

Vlastních Berechjových výtvorů by dle Waxmana,²¹⁴ který patrně vychází z poznatků Steinschneidera a Jacobse,²¹⁵ mělo být osmnáct, neboť u tohoto počtu bajek se dosud nepodařilo najít žádný zdroj. W. T. H. Jackson mluví v předmluvě k Hadasovu překladu o dvaceti sedmi bajkách nejasného původu, ačkoliv připouští, že se pravděpodobně zakládají na do dnešní doby nedochovaných pramenech či hebrejské ústní

²⁰⁵ Schwarzbaum, s. xxxii.

²⁰⁶ Např. Carmoly, s. 29 a W. T. H. Jackson v Hadas, s. xvi.

²⁰⁷ Jacobs, s. 168 n. Viz též pozn. 119 této práce.

²⁰⁸ Schwarzbaum, s. xxix.

²⁰⁹ Schwarzbaum, Papers, s. 34. Zde následuje porovnání jednotlivých verzí. V evropských verzích zcela chybí prvek přeměny myši v člověka a naopak. Většinou v nich hledá samice myši ženicha, u Marie de France a Berechji hledá myšák nevěstu. Přesto se však verze Marie de France a Berechji liší – ve francouzské bajce si chce myšák vzít dceru nejsilnějšího stvoření, u Berechji přímo toto stvoření. Podrobná analýza bajky je v Schwarzbaum, s. 167–178.

²¹⁰ Ačkoliv k tomu, aby se seznámil s orientálními bajkami, by ani nepotřeboval znalost arabštiny, kterou mu připisuje Joseph Jacobs. *Kalíla a Dimna* byla totiž již ve 12. století přeložena do hebrejštiny, jistým rabi Jo'elem (Schwarzbaum, Papers, s. 35).

²¹¹ Schwarzbaum, s. 177, pozn. 26 a Schwarzbaum, Papers, s. 33 a 180. Viz rovněž oddíl 4.4.1 této práce.

²¹² Schwarzbaum, Papers, s. 33.

²¹³ K dalším shodám a rozdílům mezi některými talmudickými či midrašickými bajkami a bajkami v *Mišle šu'alim* – viz podkapitola 3.2 této práce.

²¹⁴ Waxman, s. 599.

²¹⁵ Viz Schwarzbaum, s. 189.

tradici.²¹⁶ Schwarzbaum, s. xxix uvádí, že bajek postrádajících paralely ve sbírce není více než dvě procenta (což by vycházelo při počtu 119 bajek zhruba na dvě celé a jednu třetinu bajky), a i u těchto bajek se dají objevit alespoň nějaké vzdálené analogie. To ostatně můžeme ověřit u bajek č. 19, 28, 30, 36, 90 a 98, o nichž Carmoly tvrdí, že jsou Berechjovým originálním dílem, a Lessing poněkud opatrněji píše, že nic jim podobného nenalezneme ve sbírkách ezopských bajek.²¹⁷ Z kapitol věnovaných těmto bajkám ve Schwarzbaumově knize²¹⁸ zjistíme následující: Bajka č. 19 byla pravděpodobně převzata od Marie de France, pouze došlo k posunu významu.²¹⁹ Najít však můžeme i starší paralely této bajky. Příběh bajky č. 28 má svůj původ v Indii a v obměněné podobě se objevuje u středověkých evropských autorů. Bajka č. 30 patří mezi ty, u nichž Steinschneider ani Jacobs nenašli žádné paralely, Schwarzbaum však uvádí, že stejný příběh je u Babria a Aviana, pouze s odlišným chováním kozla, a podobný u Phaedra.²²⁰ Bajce č. 36 nelze upřít originalitu. Bajka se stejným tématem se sice nachází i u Marie de France, od Berechjovy verze se však liší. Vlk se v ní sám rozhodne, že nebude jíst maso, a to po čtyřicet dní postu. Když však potká ovci, neodolá pokušení, a aby se ospravedlnil, tvrdí, že to nebyla ovce, ale losos. Tento prvek záměny druhů masa, známý i z různých anekdot, u Berechji chybí, stejně tak jako křesťanský půst. Místo toho je vlk lvem odsouzen k tomu, aby celé dva roky nesežral žádné živé zvíře. Když potká ovci, vyřeší své dilema šalamounsky: na základě poznání, že když má otevřené oči, je den, a když je má zavřené, je noc, mrkne tolikrát, kolik je dní ve dvou letech.²²¹ Pak ovci sežere. O této bajce Schwarzbaum (s. 222) říká: „At any rate, the version of R. Berechiah, told with considerable skill and charm, full of wit and esprit, is a veritable gem within the whole Mediaeval European fable literature.“ U bajky č. 90 sice Schwarzbaum uvádí několik paralel, žádná z nich však nemá stejný děj. Jedná se o příběhy, v nichž se některý z malých živočichů (moucha, komár, myš či pták) považuje za důležitější, než je. Patrně nejbližší Berechjovu příběhu je Phaedrova bajka o mouše sedící na oji vozu a vyhrožující mule, že ji bodne do krku, pokud trochu nezrychlí. Mula jí odpoví, že z ní nemá žádný strach, více se bojí vozky, který drží bič a uzdu.²²² Otázka, odkud mohl Berechja čerpat,

²¹⁶ Hadas, s. xvi n.

²¹⁷ Carmoly, s. 26 a Lessing, s. 153.

²¹⁸ Schwarzbaum, s. 109–114, 167–178, 189–192, 218–223, 449–453 a 477–480.

²¹⁹ Viz výše v tomto oddílu.

²²⁰ Jejich verze viz Svět ezopských bajek, s. 395, 442 a 286 n.

²²¹ Při prvním mrknutí je použit verš Gn 1,5 („Byl večer a bylo jitro, den první“).

²²² Tato bajka viz Svět ezopských bajek, s. 293.

zůstává v tomto případě nevyřešená. Podobně je tomu i u bajky č. 98.²²³ Schwarzbaum vztahuje bajku o krkavci či havranovi, který se tak hlasitě radoval z nalezené mršiny, až upoutal pozornost orla, jenž ho potrestal,²²⁴ k jiným bajkám, v nichž silnější zvíře sebere kořist slabšímu. Jedinou opravdu blízkou bajkou je ovšem Babrioova bajka, v níž se kohout, který zvítězil nad jiným, tak hlasitě raduje, až přiletí orel a odnese ho s sebou.²²⁵

Shrňme-li tyto poznatky, je pravděpodobné, že Berechja ha-Nakdan čerpal při psaní *Mišle šu'alim* především ze středověkých přepracování ezopských a orientálních bajek a příběhů, které v nich našel, převyprávěl svým osobitým způsobem.²²⁶ Na první pohled ve sbírce odhalíme tři různé vrstvy: bajky ezopské (např. č. 2, 5, 13), bajky orientální (č. 68, 107) a příběhy se středověkými rysy, ačkoliv jejich původ je starší (č. 101, 113). Mezi bajkami jsou i stylové či žánrové rozdíly. Bajka č. 71 (Špaček a králova dcera) je například spíše pohádkou, bajky č. 80, 81, 83 a 119 novelami, bajka č. 101 podobenstvím, politickým útokem, bajky č. 37 a 102 jsou v podstatě etiologické – vysvětlují, proč je netopýr holý a slepý a velbloud má krátké uši. Bajka č. 68 je plná symbolů, které jsou pak vysvětleny v epimythiu podobně, jako by byl vysvětlován sen (lev symbolizuje smrt, jáma svět, bílá myš den, černá myš noc apod.).²²⁷

Ať už jsou zdroje jednotlivých bajek jakékoliv, je nesporné, že Berechja všem příběhům vtiskl nezaměnitelný ráz, a to v první řadě použitím biblických citátů. Podobně jako lze ve sbírce objevit opakující se témata či poselství, dají se určit i biblické knihy, z nichž autor nejraději čerpá: Přísloví, Kazatel a Izajáš, ale i další proroci. Některé citáty se ve sbírce opakují. Kromě již zmíněného Kaz 9,16 (bajka č. 15, 39 a 88) např. Gn 37,7 (č. 41 a 56), Abk 2,7 (č. 6 a 59) a Př 27,2 (č. 34 a 41). V bajkách č. 3, 6 a 57 se pak objevují různé citáty z Izajášova proroctví (budoucí mír mezi zvířaty) a narážky na něj. Autor s citáty pracuje různými způsoby. Většinou používá přesnou citaci části verše, někdy však také její obměnu či obrácenou podobu (Ez 35, 6 v č. 37,²²⁸ Jr 12,13 v č. 48,²²⁹ Jr 5,21

²²³ Tato bajka je rovněž jednou z osmnácti bajek, u nichž Joseph Jacobs nenašel žádné paralely – viz Schwarzbaum, s. 477.

²²⁴ Je zde mj. použit citát Ex 15,25.

²²⁵ Svět ezopských bajek, s. 359 n.

²²⁶ Podrobnějšímu srovnání bajek sbírky s jinými texty se zde nebudeme věnovat, neboť je možné ho nalézt jinde. Porovnání s bajkami Marie de France a sbírkami *Romulus* najdeme ve formě tabulky v Steinschneider, Letterbode, s. 28 n., JE, vol. 3, s. 54 (autoři Richard Gottheil a Joseph Jacobs) a Heller, s. 334–343, ve stručnosti ve Warnke, s. lxxviii–lxxiv a Schwarzbaum, s. xxxii–xxxv (zde rovněž s tabulkou, zahrnující více zdrojů). Důkladnou analýzu jednotlivých bajek sbírky obsahující porovnání s rozličnými světovými bajkami nabízí hlavní část knihy Haima Schwarzbauma *The Mishle shu'alim (Fox Fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan*, tedy Schwarzbaum, s. 1–567.

²²⁷ Zvířata v této bajce jsou opravdu zvířaty, nemají žádné specifické vlastnosti, dělají jen to, co běžně (lev útočí, myši ohlodávají), nemluví... Z epimythia následně zjistíme, že slouží jako symboly.

²²⁸ Místo původního דם שנאת ודם ירדף je דם שנאת ודם ירדף.

v č. 51²³⁰), nevyhýbá se ani spojení dvou citátů (Ž 143,11 a Pl 3,54 v č. 46).²³¹ Občas citáty nejsou použity zcela obratně. Např. Dt 32,15 nám do č. 68 přináší jméno Ješurún a v č. 109 nám v závěru použitý verš Gn 10,25 či 1Pa 1,19 patrně pouze kvůli potřebě rýmu ke slovu סרטן sděluje, že jméno bratra kraba z příběhu bylo Joktán. Poněkud matoucí je i obdoba Iz 17,1²³² použitá v č. 119 ve vztahu k člověku. Citáty také místy přisoudí zvířatům části těla nebo věci, které nemohou mít. Na základě Iz 35,3 mají ochablé ruce ptáci (č. 37, 44),²³³ rovněž liška v č. 99 má díky citátu části Ex 17,12 ruce, stejně tak lev v č. 52 (citát Iz 5,25) a v č. 70 (Gn 16,12).²³⁴ Páv v č. 41 má zase ústa a rty (Př 27,2). Ještě zajímavější jsou ryby v č. 116, které mají větve²³⁵ (Jb 18,16), pavouk s botami v č. 111 (Pís 7,2),²³⁶ ovce s podolky²³⁷ v č. 72 (Pl 1,9) a lev s mečem v č. 106 (snad podle 1S 17,39).

Zároveň si však můžeme všimnout i případů, v nichž citáty do příběhu dokonale zapadají. V bajce č. 22 například had slibující pomstu člověku použije část verše Iz 14,29. V bajce č. 46 kočka, která ráno objeví myš v nádobě s nápojem, vysloví začátek verše Iz 5,11. V č. 68 se člověk v jámě rozplývá nad chutí medu slovy Sd 14,18 (מהמתוק מדבש). V č. 86 přemlouvá hospodyně slepici, aby si od ní brala zobání a nehledala potravu jinde, slovy Rt 2,8 (אל תלכי ללקט בשדה אחר).

V bajkách rovněž figurují jména biblických míst a osob – někdy v rámci citátů, někdy samostatně. Z místních jmen jsou to např. Karmel a Šáron v č. 10 a 57 (v části Iz 35,2), Béter v č. 75 (patrně z Pís 2,17), Gileád v č. 85 (nejspíše na základě Gn 37,25, Jr 8,22 a Jr 46,11), údolí Refaim²³⁸ v č. 86 (v rámci citátu z Iz 17,5) a údolí Jóšafat v č. 118 (patrně na základě souvislosti s Jl 4,2.12).²³⁹ V č. 68 je zmíněna mýnitská a fénická (?) pšenice (patrně z Ez 27,17).²⁴⁰ Z vlastních jmen se kromě již zmíněného Ješurúna a

²²⁹ Ze זרעו חטים קוצים זרע se stalo איך יקצר חטים קוצים זרע. V tomto případě jde spíše než o citaci o narážku na daný verš.

²³⁰ Místo ולא ישמעו להם ולא יאזינו je zde אֲזִינִים לָהֶם, kromě toho je verš použit jinak než u Jeremjáše (či u Ezechiele – Ez 12,2) – je aplikován na moudré nedbající pomluvy, nikoliv na nerozumné či vzpurné.

²³¹ אך תוציא מצרה נפשי כי צפו מים על-ראשי.

²³² ולא תהיה מעיר מוסר (Habermann, s. קלג), čili „nepřestaneš být městem“. Tato pasáž ovšem nemusí být nutně přeložena jako Iz 17,1, jak je tomu v Hadasově překladu („wilt not be taken away from being a city“ – Hadas, s. 230). מעיר je možné pochopit jako participium slovesa העיר a text interpretovat např. jako „nebudeš mít káravé poznámky“, což již do kontextu pasuje.

²³³ I orel v č. 39 a kuřata v č. 63 mají ochablé či znavené ruce, ačkoliv nejde o citát z Izajáše.

²³⁴ Ruce má i osel v č. 47, velbloud v č. 87 a Livjatan v č. 116, v těchto případech se přitom pravděpodobně nejedná o citáty.

²³⁵ בדגי הים קציר ימל (Habermann, s. קבו).

²³⁶ Číslování dle ČEP. I mravenci v č. 110 mají boty, tam patrně nejde o citát.

²³⁷ Překlad Bible Kralické.

²³⁸ V Bibli Kralické „údolí Refaim“, v ČEP „dolina Refájců“.

²³⁹ Číslo veršů dle ČEP.

²⁴⁰ V Bibli Kralické najdeme „pšenici Mennitskou i Fenickou“, v ČEP „mýnitskou pšenici, proso“.

Joktána objevuje např. Darda a Kalkol v č. 116 (patrně na základě 1Kr 5,11).²⁴¹ Ve čtyřech případech pak použití vlastních jmen působí problémy při překladu, neboť jsou tato jména použita dvojsmyslně. V č. 10 přivádí městská myš lesní myš do „domu chleba“, tedy Betléma (použit citát Rt 1,19). V č. 69 padne los na holubici, což je zároveň Jonáš (Jon 1,7). V č. 72 ovce, tedy Ráchel, žálí na svou sestru (Gn 30,1). V č. 90 vybízí moucha včelu (Debóru) k aktivitě slovy Sd 5,12.

Biblické citáty jsou občas prostřídány citáty z Babylonského talmudu. V bajce č. 6 například najdeme konstatování „tvář tohoto pokolení je tváří psa“, které pochází z traktátů Soṭa 49b a Sanhedrin 97a. V bajce č. 95 jsou použity citáty z traktátů Soṭa 41b („Je dovoleno lichotit zlým tohoto světa“) a Megila 16b (ve smyslu „Vládne-li liška, pokloň se jí“). Do bajky č. 94 přináší použitý citát ze Zvaḥim 64b (עלה לכבש ופנה לסויב) slovní hříčku. V původním znění znamená „vystoupil po rampě oltáře a otočil se k ochozu“. Pokud bychom text bajky překládali, museli bychom pasáž přeložit jako „(kočka) vylezla k ovci a vrátila se zpět“.²⁴²

Nejsou to však jen biblické a talmudické citáty, co sbírce propůjčuje židovský ráz. Příběhy obsahují tu a tam i různé židovské reálie. V č. 21, 29, 48, 78, 85, 88 a 104 najdeme židovské (biblické) pojetí ledvin jakožto sídla úmyslů a přemítání. V č. 97 se snaží lev vychovat lišku pomocí dvou z deseti přikázání („Nepokradeš, nebudeš dychtit“ – Ex 20,15.17). V č. 93 lovec loví kromě králíků zřejmě pouze košer zvířata, zmíněná v Dt 14,5. S netopyřem, který se snažil vytěžít z toho, že je bytostí zařaditelnou jak mezi ptáky, tak mezi savce, je v č. 37 zacházeno jako s míšencem, podle slov Dt 23,3.²⁴³ V č. 114 je vynesena trest smrti na základě dvou svědectví, tak, jak to předepisuje Dt 17,6. V č. 103 jsou zmíněny zápalné a děkovné oběti, v č. 49 sedmidenní svatební veselí, v č. 106 sedmidenní truchlení. V č. 78 se opice chce stát „soudcem“, nikoliv králem.²⁴⁴ V č. 69 hraje roli vrhání losů,²⁴⁵ se kterým se rovněž můžeme setkat na několika místech v Bibli. Jsou zde i pozdější, nebiblické zvyky. V č. 34 se žába ptá volů na jména jejich otců, v č. 49 se svatba jelena s laní odehrává pod *chupou*. V č. 46 jako by se ozývala židovská praxe zvaná *hatarat nedarim*, tedy oproštění od všech neuvážených slibů minulého roku, které se provádí v předvečer svátků Roš ha-šana či Jom Kipur. Tehdy je možné zneplatnit mj. sliby složené v situaci ohrožení života. Stejně tak v č. 46 myš

²⁴¹ Dle číslování v ČEP.

²⁴² Za upozornění na tento dvojsmysl děkuji PhDr. Pavlu Sládkovi, Ph.D.

²⁴³ Číslování dle ČEP.

²⁴⁴ Použita obdoba 2S 15,4: מִי יתְנִי שֵׁפֶט בְּאֵרֶץ (Habermann, s. 5).

²⁴⁵ Los je zmíněn i v bajce č. 94, opět v souvislosti s rozdělením kořisti.

vysvětluje kočce, že slib či přísaha, kterou učinila v opilosti a pod nátlakem (když jí šlo o život), není závazná. Narážka na Roš ha-šana a Jom Kipur je patrná i v č. 36, kde lev nařizuje vlkovi dva roky nejíst maso – jako pokání za jeho hříchy, které jsou zapsány a zapečetěny. Myšlenka v č. 116, že chlebodárci je zodpovědný za hříchy toho, koho živí, nám může vzdáleně připomínat situaci židovského otce, nesoucího odpovědnost za hříchy syna, který ještě neměl *bar micva*.²⁴⁶ Požadavek slepice v č. 63, aby jí kohout vrátil vypůjčené obilí na místě, kde si ho půjčil, může (ale nemusí) vycházet z rabínských doporučení, že věci by se měly vracet tam, kde byly půjčeny – aby půjčené a vrácené mělo naprosto stejnou hodnotu.²⁴⁷ Ve sbírce je i několikrát zmíněn Bůh, většinou jako צור (ve druhé předmluvě a bajkách č. 68, 70, 96, 116, 118 a 119), ale také jako אלהים (č. 110 a 119), יי (č. 116), יוצר, השם a שדי (č. 119), מִשְׁלַח a מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָעוֹלָם (v dovětku sbírky v Habermannově vydání).

Kromě toho Berechja přizpůsobil bajky svému vyznání tím, že z nich vypustil různé mytologické, pohanské či jiné z pohledu judaismu nepřijatelné prvky. V bajce č. 58 vystupuje například na rozdíl od ezopské bajky místo Satyra muž.²⁴⁸ V bajce č. 119 jsou závistivému a chamtivému muži splněna přání Hospodinem, prostřednictvím jeho anděla, na rozdíl od Avianovy bajky,²⁴⁹ kde jedná Jupiter a jeho posel Foibos (Apollón). V tematicky podobné bajce č. 67 nahrazuje Jupitera král zvířat, lev. V č. 102 žádá velbloud o rohy svého majitele, nikoliv Dia jako v ezopské bajce.²⁵⁰ Stejně tak v bajce č. 24 nežádají žáby krále od Dia, jako u Ezopa, ani od Jupitera, jako ve Phaedrově bajce,²⁵¹ ale zvolí si ho samy, podobně jako stromy v Jótamově biblické bajce (Sd 9,8–15).²⁵² V č. 40 jsou hlavními postavami medvěd a laň, zatímco u Phaedra,²⁵³ *Romula* a Marie de France²⁵⁴ vystupují v příběhu vlk a prasnice. Berechja patrně nechtěl propůjčit kladnou roli nečistému zvířeti. Tomu určil v bajkách č. 49 a 105 roli tvora špinavého, omezeného a nenapravitelného. Z bajky č. 86 zase Berechja vypustil erotické konotace.²⁵⁵

²⁴⁶ K tomuto tématu viz Marcus, s. 87–94. Otec při *bar micva* syna cituje pasáž z Midr. Gen. Raba 63,10 זה ברוך שפטרני מעונשו של זה (citát dle Judaic Classics Library).

²⁴⁷ Viz Neusner, s. 134 a Bava Kama 118a:

הגוזל את חברו, או שהלוה הימנו, או שהפקיד לו בישוב – לא יחזיר לו במדבר, על מנת לצאת במדבר – יחזיר לו במדבר. (Citát dle Judaic Classics Library.)

²⁴⁸ Bajka „Člověk a Satyr“ viz Svět ezopských bajek, s. 126.

²⁴⁹ Avianova bajka viz Svět ezopských bajek, s. 448.

²⁵⁰ Bajka „Velbloud a Zeus“ viz Svět ezopských bajek, s. 156.

²⁵¹ Svět ezopských bajek, s. 129 a 267 n.

²⁵² Viz podkapitola 3.1 této práce.

²⁵³ Svět ezopských bajek, s. 336 n.

²⁵⁴ Warnke, s. 73 n. a Gumbrecht, s. 102 n.

²⁵⁵ Ačkoliv, jak upozorňuje Schwarzbaum, s. 437, talmudičtí učenci se nevyhýbali takovýmto tématům. Důkazem je např. traktát 'Eruvin 100b, v němž se řeší mj. dobrovolnost a četnost manželského styku.

Ve Phaedrově podání,²⁵⁶ ze kterého patrně vycházel, totiž tuto bajku vypráví bohyně Venuše bohyni Juno, aby ji přesvědčila o tom, že zábavnější než život s jedním mužem je neustálé „hrabání“, tedy hledání a nacházení, nevázanost.²⁵⁷

Nedá se však říci, že by Berechja u příběhů prováděl přísnou cenzuru, neboť v některých z nich ponechal různé cizí či šokující elementy. Do sbírky například zařadil variantu jiného příběhu o ženské nestálosti, často nazývaného „matrona z Efezu“.²⁵⁸ V něm nejen že vdova brzy po manželově smrti podlehne svodům jiného muže (který jí v Berechjově podání zcela přímočaře říká באי שכבי עמי), ale dokonce kvůli tomuto muži nechá tělo svého manžela vyjmout z hrobu a – v Berechjově verzi – pověsit ho na místo, kde předtím viselo tělo bratra jejího milence.²⁵⁹ Překvapit nás může i příběh bajky č. 95, v níž sochař prodá svou sochu na její žádost raději muži, který si z ní chce udělat bůžka, nežli muži, který by ji dal na hrob zemřelého příbuzného. Neodbytnost a mazanost sochy, která sochaře přesvědčí, že kdo se bude klanět jí, se bude vlastně klanět jemu, nás má naučit, že s těmi, kdo rozhodují o našem osudu, musíme jednat jemně a s lichotkami, abychom získali jejich přízeň. (V epimythiu jsou použity citáty z Babylonského talmudu, Soṭa 41b a Megila 16b.) Tato bajka se nachází už u Babria a Aviana,²⁶⁰ u nichž socha představuje bohy Herma a Bakcha a poučení z příběhu si mají vzít spíše ti, kdo mají moc rozhodovat o budoucnosti druhých. U Babria zároveň vystupuje do popředí absurdita věci – o tom, zda se socha stane bohem, rozhoduje člověk. Berechja sice vypustil jména bohů, přesto je zvláštní, že v příběhu nechal zvítězit modlářství, aniž by ho jakkoliv zesměšnil. Bajka je u něj patrně více než u Babria a Aviana alegorická, důležitější než příběh je poučení z něj vycházející. Socha-modla symbolizuje člověka, který sice nemá svůj osud plně ve vlastních rukách, ale přesto ho může vhodným způsobem ovlivnit. Situace, s níž židovský autor a ti, jimž byly bajky určeny, mohli mít četné zkušenosti.²⁶¹ Ohlas „pohanského“ myšlení najdeme i v bajce č. 103, v níž je hospodář, který najde na svém poli poklad a vzdává za to chválu zemi, upozorněn Štěstěnou (v hebrejském textu

²⁵⁶ Svět ezopských bajek, s. 332.

²⁵⁷ Více o eliminaci mytologických prvků v Berechjově díle viz Schwarzbaum, s. xxv a jednotlivé kapitoly jeho knihy.

²⁵⁸ Phaedrova verze tohoto příběhu s názvem „Vdova a voják“ viz Svět ezopských bajek, s. 333 n.

²⁵⁹ Tato bajka má velmi pěkné epimythium. V něm stojí mj.:

[...] מת האיש וכסוהו בעפר והחי את-מצותו הפר a לכל-אשר ימות אין בטחון מאשר הבקוהו וינשקוהו כמת מלב ישכחוהו (Habermann, s. 55).

²⁶⁰ Svět ezopských bajek, s. 370 a 448 n.

²⁶¹ V bajce č. 95 nás může upoutat i slovní zásoba, konkrétně slovo מחוגה – „kružítko“ (במחוגה ושרד תתארני); Habermann, s. 55).

קול הזמן),²⁶² že za nález vděčí jí. Tato bajka pochází od Ezopa²⁶³ a nachází se i u Aviana,²⁶⁴ Berechja dotáhl její příběh dále, tím, že nechal Štěstěnu, aby poklad muži odebrala. Je pozoruhodné, že místo Štěstěny nenechal jednat Hospodina. Zaskočit nás mohou i některé odpor budící či vulgární prvky. V bajce č. 45 vystupuje kormorán vykonávající každou chvíli svou potřebu a znečišťující tak své okolí, v bajce č. 105 činí podobné věci divočák, a to dokonce v blízkosti obydlí lva. O údy připravený muž v bajce č. 119 kvůli nemožnosti pohybu jí a vykonává potřebu na stejném místě. V bajkách č. 94 a 107 jsou zmíněna varlata,²⁶⁵ v bajce č. 79 prosí opice lišku o kus jejího ocasu, aby si s ním mohla zakrýt svou nahou zadnici.²⁶⁶ Bajka č. 81 nám pak představuje svobodnou těhotnou dívku, již otec v minulosti marně opakovaně varoval, aby nechodila za mladými muži.

Zmínit si můžeme i některé humorné pasáže sbírky. Pobavit mohou například bajky č. 34 a 59. K první z nich viz oddíl 4.4.2 této práce. Druhá představuje ještěrku (event. želvu), která zbije lva, který leží před vchodem do jejího obydlí. V č. 118 jednooký muž křivě obviní cizince, že mu vzal oko a dal ho do své hlavy, a žádá od něj před soudem kompenzaci (וישלם לי עיני וצער ורפוי ושבת ובשת ונוזק). V bajce č. 69, v níž má ulovenou kořist (netopyra) dostat zvíře, které prokáže, že je nejstarší, tvrdí holubice, že je holubicí z Archy Noemovy (אני היונה אשר יצאתי מתבת נח). V č. 89 se mluví o ženě rytíře jako o jeho „žeburu“ (אך זרובי מות נשכוני במצותו), v č. 93 jsou šípy označeny jako „mouchy smrti“ (אך זרובי מות נשכוני במצותו).

Zajímavé je, že autor v některých bajkách uvádí přesné míry (v bajce č. 63, kolik pšenice si půjčil kohout od slepice; rozměry slona v č. 107; jak daleko poodletěl pták v č. 108; kolik ječmene vzaly myši mravencům v č. 110) či počet – zde se často objevuje číslo tři či sedm (bajka č. 32 – sedm kuřat, č. 88 – tři dny, 99 – sedm ryb a 118 – tři dny, tři žalobci).

Je dobré si všimnout i toho, jak autor vstupuje do kontaktu se čtenářem. Již v předmluvách mluví o sobě a o poslání svých bajek. Ve sbírce však najdeme další podobné pasáže, a to vždy v epimythích. U bajky č. 54 například autor sděluje, že tato

²⁶² Schwarzbaum, s. 501, pozn. 2 k tomuto výrazu poznamenává: „The Hebrew text has the characteristic phrase, *Kol Ha-Zeman*, which, I think, should be rendered ‚The Voice of Fortune.‘ This connotation of *Ha-Zeman* is already attested in classical Arabic as well as in Mediaeval Hebrew writings. The literal meaning of *Zeman* is ‚Time,‘ and just as in Arabic it may also stand for ‚a mortal’s life nad fortune,‘ and for Fate and Destiny in general [...].“ (U Řeků je Štěstěnou bohyně Tyche, u Římanů Fortuna.)

²⁶³ Svět ezopských bajek, s. 135.

²⁶⁴ Svět ezopských bajek, s. 441 n.

²⁶⁵ שו"ת אורח חיים סי' ק"ד (z Jb 40,17). V případě bajky č. 94 tento prvek do sbírky pronikl patrně vlivem příběhů o lišákovi, které byly ve středověku velmi populární (tzv. *Roman de Renart*). O některých shodách děl *Mišle šu'alim* a *Roman de Renart* pojednává Schwarzbaum, *Beast Epics* a Schwarzbaum, s. xxxvi.

²⁶⁶ Použit výraz שו"ת אורח חיים סי' ק"ד z Iz 20,4. Hadas, s. 144 překládá jako „privy members“.

bajka je známá v každém městě a její výklad (který by se dal shrnout českým rčením „Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše“) běžný mezi všemi stvořeními. V č. 88 naznačuje, že jeho slova povznesou ty, kdo si je vezmou k srdci, a jeho bajky učiní moudré ještě moudřejšími.²⁶⁷ V č. 91 rovněž nabádá k pozornosti a otevřenosti vůči poučení.²⁶⁸ V č. 97 uvádí, že svá podobanství napsal proto, aby naučil čtenáře, že se nemají hněvat, ale mají žádat, a když vidí někoho, jak páchá nepravosti, trpělivě ho napomínat.²⁶⁹ Za epimythium bajky č. 118 je zařazena báseň, v níž autor promlouvá ke svým bajkám. Posílá je k moudrému člověku, který má posoudit, zda jsou pravdivé a hodné zachování. Pokud v nich najde bez výhrad zalíbení, přeje si autor, aby se usadily v sídlech (מעונות). Pokud v nich však najde třeba jen špetku podlosti, nechť skryje jejich rukopis, aby nebyly připomínkou hříchů. I autorovo jméno se ve sbírce několikrát opakuje – jméno Berechja najdeme kromě předmluv (a dovětku v Habermannově vydání) i v epimythiích bajek č. 1, 21, 22 a 66. V úvodu a v epimythiu bajky č. 119 pak najdeme jméno Krišpija.

Někdy se mluví o tom, že Berechjovy bajky obsahují narážky na konkrétní osoby či stav.²⁷⁰ Tato tvrzení se těžko dokazují, zvláště proto, že neznáme přesnou dobu ani místo napsání sbírky. Jak jsme již viděli, ani slova předmluvy o mořském ostrově nemohou být zcela jednoznačně vyložena jako odkaz na Anglii. Podobně najdeme v epimythiích některých bajek velice ostré, útočné narážky, které vzbuzují dojem, že je autor nepoužil pouze v obecném smyslu, ale že se jednalo o věc, která se ho nějakým způsobem přímo dotýkala. Jsou to především útoky proti soudcům, obhájcům a jiným správcům pořádku a veřejného majetku²⁷¹ (v bajkách č. 3, 63 a 101), kteří prý pomocí podvodů překrucují právo a spravedlnost, berou úplatky a obírají lidi o jejich peníze; přesto je však lepší je neměnit, neboť noví by začali člověka obírat ještě více.²⁷² V bajkách č. 66 a 94 pak Berechja útočí na ty, kdo se falešně chlubí svým původem nebo svými schopnostmi.²⁷³

²⁶⁷ [...] ואשר שת אל דברי לבו מצודות סלעים משגבו יראו חכמים משלי ועוד יחכמו [...]. (Habermann, s. צו).

²⁶⁸ Dokonce za použití dvou absolutních (homonymních) rýmů:

(Habermann, s. צט). תבין אשר אני לך מורה ואל יהי לבבך סודר ומורה כי אם תשכיל ממשלי מוסר מעדת נבונים אל-תהי מוסר

(Habermann, s. קה). הלא כתבתי לך שלישיים חידות משלים ומליצות להיות קשה לכעס ונח לרצות [...].

²⁷⁰ Například Judith Dishon a Maya Fruchtman ve své knize *Mešalim 'al šu'alim we-'al haġot aherot*, v níž převyprávěly pro děti několik Berechjových bajek, uvádějí:

[...] ברכיה הסתיר את שמם של האנשים בדמיות של חיות, ולכן היום איננו יודעים למי התכוון, אולם בזמנו, כל מי שקרא את המשלים ידע למי התכוון ברכיה בספוריו. למשל, האריה מלך החיות, שאותו מתאר ברכיה במשלו, הוא כנראה מלך אנגליה [sic!]. איננו יודעים למי התכוון בחיות האחרות (Dishon / Fruchtman, s. 64).

²⁷¹ שטרים, שפטים, מליצים, גזברים, מלצרים

²⁷² V textu jsou přirovnání k magnetu: על-כן כבון שאבת ישאבו (Habermann, s. קי). Vzpomeňme si v této souvislosti na Berechjovu knihu *Koaḥ ha-avanim*, v níž se nachází pasáž o magnetu (zde ovšem patrně jako מגניש) a jeho využití v kompasu. (Viz podkapitola 4.1 této práce a Steinschneider, HÜ, s. 964.)

Soudci vystupují například i v bajkách č. 7 a 84. V prvním případě jsou úplatní, v druhém lehko ovlivnitelní.

²⁷³ Z Hadasova překladu bajky č. 66 se zdá, jako by Berechja útočil na nějakou konkrétní rodinu, neboť zde najdeme „Woe to a man who is called ‚of the family of Buzzi‘“ (Hadas, s. 118). Domnívám se však, že slovo

Důležité může být i poukázání na neochotu bohatých pomoci chudým či potřebným v bajkách č. 73 a 79 a varování před čaroději a podvodníky²⁷⁴ v č. 83 a 112.

Co se týče jazyka sbírky, mnohé bylo již řečeno a další bude zmíněno v podkapitole 4.4. Souhrnem lze říci, že autor vychází z jazyka Tanachu a Talmudu, ale uplatňuje i novější výrazy, které se v nich nevyskytují (např. מלצרים, אבן שאבת, מחוגה, קול הזמן). Často používá na jednom místě několik slov stejného či podobného významu, která někdy dokonce řadí za sebe (במרד ובמעל וברשע ובזדון ובמרי).²⁷⁵ Podobně občas zachází s celými pasážemi nesoucími stejné sdělení (ובשלום) [...].²⁷⁶ Opakovaně spojuje slova se stejným či podobným kořenem a vytváří tak zvukově zajímavé pasáže, mnohdy založené na kontrastu vizuální podobnosti a významové odlišnosti:

בשצף קצף אותו ישסף; כוספי כסף, אהבי זהב; והתפלה תפלה והתהלה תהלה והעולה עולה והמזומה זמה; עד כי עלו במעלות פועלי עולות וישימו עלילות להכרית עוללות [...] מאביונים ודלים

ve slovních hříčkách (např. použití slov יונה, רחל a דבורה zároveň jako označení zvířat a jako biblických jmen).

Rýmy ve sbírce se neomezují na rýmy gramatické (např. רגליו / עליו),²⁷⁸ ale najdeme zde například i rým absolutní, homonymní (תבין אשר אני לך מורה ואל יהי לבבך סודר ומורה כי אם תשכיל ממשלי מוסר מעדת נבונים אל-תהי מוסר);²⁷⁹ a zcela běžné rýmy.

Je pochopitelné, že mnohé tyto jazykové zvláštnosti se při převodu do jiného jazyka ztratí. Problém nastává již při překladu pojmenování postav vystupujících v bajkách. V hebrejském textu máme několik označení lva (כפיר a לביא, שחל, ליש, אריה, ארי), na druhou stranu neexistuje rozlišení vrány, havrana a krkavce (jednotné pojmenování ערב). Zde je tedy nutné přihlídnout k původním řeckým bajkám (v č. 13 „havran“ podle Phaedra a Babria, v č. 18 „vrána“ podle Phaedra).²⁸⁰ Stejně tak שור je jednotné pojmenování pro býka a vola a je třeba překládat dle kontextu – když oře, pak „vůl“, je-li volný, „býk“. נשר zase může odkazovat jak k orlu, tak k supovi. Problém může působit i slovo בהמות, které většinou označuje domestikovaná zvířata (dobytek, v kontrastu k חיות), u Berechji je však

בזי použité v originále souvisí se slovem בזי (které ostatně najdeme již v druhé předmluvě sbírky, v básni o „mořském ostrově“), znamenajícím „opovržením, posměch“, a משפחת בזי není nic jiného než „opovrženímhodná rodina“.

²⁷⁴ קכד n. אצא – viz Habermann, s. 274 n. אצא.

²⁷⁵ Bajka č. 52, Habermann, s. 52.

²⁷⁶ Bajka č. 6, Habermann, s. 6.

²⁷⁷ Habermann, s. 7, ג a ד.

²⁷⁸ Bajky č. 2 a 3 – Habermann, s. 2 a 3.

²⁷⁹ Habermann, s. 279 a 280.

²⁸⁰ Svět ezopských bajek, s. 273, 390 a 339.

často používáno jako obecné označení zvířat. U mnoha pojmenování zvířat navíc došlo od biblických dob k posunu významu, a tak se těžko překládají. Například slovo צפעות dnes označuje zmiji nebo zemězmij, v biblické hebrejštině však צפע či צפעותי označovalo i baziliška (viz Iz 14,29 a 59,5)²⁸¹ a je pravděpodobné, že má tento význam i v bajce č. 77. צב je želva, ale v biblické hebrejštině i druh ještěrky, event. žáby (viz Lv 11,29, ČEP a Bible kralická). Hadas ve svém překladu bajky č. 59 překládá jako „toad“ („ropucha“),²⁸² Schwarzbaum ve své knize jako „tortoise“ („želva“).²⁸³ Vzhledem ke kontextu (jedná se patrně o mrštné zvíře) se však možná více hodí „ještěrka“. Slovo שממית (č. 111) znamená kromě „pavouk“ také „ještěrka, gekon“. Ovšem vzhledem ke kontextu (vytváří síť a následuje jiné označení pavouka – עכביש) zde nemusíme příliš váhat. V některých případech možná sám autor při převodu cizojazyčných bajek do hebrejštiny narazil na problém rozdílnosti slovní zásoby. V bajce č. 17 například nechává vystupovat „sršně“ (צרעה), ačkoliv nejen z původních verzí bajky,²⁸⁴ ale i z kontextu pochopíme, že se musí jednat o cvrčka či cikádu (v létě zpívala). V bajce č. 20 je použito slovo חמט, znamenající zhruba „ještěrka, mlok“, autor však evidentně myslí šneka (jde o zvíře s ulitou).²⁸⁵ V bajce č. 114 má vystupovat תנשמה, což je nejspíše sova nebo chameleon (ačkoliv toto slovo bývá překládáno i jinak),²⁸⁶ z textu však pochopíme, že musí jít o krtka. V bajce č. 35 radí myši הלדה, tedy „krysa, potkan“, jedná se však patrně o lasičku. Koneckonců Bible Kralická překládá slovo הלד v Lv 11,29 jako „kolčava“. Nelehký je i překlad slova פרש, což je výraz pro rytíře, ale zároveň i jakéhokoliv jezdců na koních (viz bajky č. 38 a 94).

Shrnutí obsahu bajek je možné najít na začátku jednotlivých kapitol knihy Haima Schwarzbauma *The Mishle shu'alim (Fox Fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan. A Study in Comparative Folklore and Fable Lore*, stručný obsah 107 bajek poskytuje rovněž Heller, s. 334–343. Toto je seznam jednotlivých bajek obsažených v *Mišle šu'alim*:

²⁸¹ צפעותי v Př 23,32 pak ČEP překládá jako „zmije“ a Bible Kralická jako „štír“.

²⁸² Hadas, s. 106.

²⁸³ Schwarzbaum, s. 312.

²⁸⁴ Babriova bajka viz Svět ezopských bajek, s. 421.

²⁸⁵ V Bibli Kralické, Lv 11,30 je slovo חמט přeloženo jako „štír“. Zajímavé je, že jako „hlemejžd“ je zde přeloženo slovo předcházející – לטאה.

²⁸⁶ Jako „chameleon“ je toto slovo přeloženo v ČEP v Lv 11,30. Bible Kralická má na tomto místě „krtice“. V Lv 11,18 ovšem překládá totéž slovo jako „porfirian“ a v Dt 14,16 jako „labut“.

1. Lev, zvířata a dobytek
2. Myš se žábou a orel (sup)
3. Vlk a jehně u řeky
4. Kohout a drahý kámen (drahokam)
5. Pes, sýr a voda
6. Liška a ryby
7. Pes, ovce, lev, vlk a medvěd
8. Vlk a jeřáb
9. Březí fena a fena
10. Myš domácí a myš lesní
11. Liška a orel (sup)
12. Lev, koza, ovce a kráva
13. Havran (vrána) a liška
14. Osel, pes a člověk
15. Lev, myš a síť
16. Holub a len
17. Cikáda a mravenec
18. Vrána a ovce
19. Dva jeleni
20. Orel (sup), hlemýžď a vrána (havran)
21. Vlk a kozy
22. Had a boháč
23. Lev a liška
24. Žáby, strom a had
25. Ovce, beran a lev
26. Osel, včely a sršeň
27. Zasazený strom a rákosí
28. Myš a slunce, mraky, vítr a zeď
29. Vrána a ostatní ptáci
30. Býk, lev a kozel
31. Mladý a starý pes
32. Kohout a slepice
33. Měděný (mosazný, bronzový) a hliněný hrnec
34. Žába a voli
35. Myš a díra
36. Vlk a zvířata
37. Orel, ptáci, lev, zvířata a netopýr
38. Zajíc a psi
39. Špaček, orel a ptáci
40. Medvěd a laň
41. Páv, pšenice a jeřáb

42. Kovář a trnitý keř
43. Vlk, pes a stádo
44. Krahujec a holubi
45. Kormorán (orlovec) a ptáci
46. Kočka a myš
47. Osel ve lví kůži
48. Liška a jeřáb
49. Divoká svině, jelen a zvířata
50. Lev, zvířata a opice
51. Čtyři býci a lev
52. Lev a vlk, liška, vůl a tele
53. Slunce, vítr a člověk
54. Cedr a trnitý keř
55. Rybka v rybářské síti
56. Mladý lev a lovec
57. Kozel a lev
58. Mládenec a muž
59. Lev a ještěrka
60. Býk a vůl
61. Lev a pes
62. Vlci, kozy a pes
63. Kohout a slepice
64. Pták hnízdící v obilí
65. Lev a osel
66. Mula a liška
67. Dvě opice a lev
68. Lev, muž, jáma a had
69. Vlk, liška a holubice
70. Lev a zvířata
71. Špaček a králova dcera
72. Beran a deset ovcí (bahnic)
73. Blecha a velbloud
74. Jelen (beran) a psi
75. Vlk a pastýř
76. Slunce a měsíc
77. Bazilišek (zmije) a člověk
78. Opice a král
79. Opice a liška
80. Žena a její muž, rytíř a místodržící
81. Nemocný, jeho dcera a lékař
82. Ovce, koza a pastýř

83. Zloděj a čarodějnice
84. Kůň, obchodník a muž
85. Lev, vlk, medvěd a liška
86. Slepice a její paní
87. Velbloud a karavana (množství velbloudů)
88. Orlosup a hrnec
89. Hrůzostrašný rytíř
90. Moucha a vůl
91. Vlk a liška
92. Trkavý býk a jeho majitel(é)
93. Muž pole znalý lovu²⁸⁷
94. Lišák a kočka
95. Socha a člověk
96. Králíci a králík
97. Lev, kozy a liška
98. Krkavec (havran) a zdechlina
99. Liška, povoz a ryby
100. Démon a loď
101. Kupec, lupiči a rytíř
102. Velbloud a kozorožec
103. Muž orající svou ornici
104. Opice, její dvě opičky a levhart
105. Prase, lev a liška
106. Lev a jeho syn
107. Slon a lovec
108. Lasice, pták, liška a zajíc
109. Krab, žáby a jeřáb
110. Mravenec a myš
111. Pavouk, král a sluha
112. Muž, skála a myš
113. Člověk a vlk
114. Krtek a obchodníci s kořením
115. Stařec a jeho synové, vládce a jeho muži
116. Stařec a jeho syn, ryba a Livjatan
117. Liška a vlk
118. Mladík, ničemové, žena a soudce
119. Závistivec a chamtivec

²⁸⁷ Výraz z Gn 25,27.

4.2.3 Postavy vystupující v Mišle šu‘alim – tabulky

Následující tabulky se snaží o přehledné shrnutí postav vystupujících ve sbírce, tak, aby bylo možné udělat si představu o četnosti výskytu jednotlivých postav, jejich rolích a úlohách. Tabulky nemusí být naprosto kompletní. Role jsou rozděleny na hlavní, vedlejší a nepřímé (má vliv na děj, ale přímo do něho nezasahuje), přidána je kategorie „zmíněn“ (postava nijak neovlivňuje příběh). Popis role, stejně tak jako úlohy a vlastností postav, je do jisté míry subjektivní. Tabulky obsahují vedle českých pojmenování postav i hebrejské výrazy vyskytující se v příslušných bajkách. U kategorií Zvířata a Rostliny jsou uváděna hebrejská označení vždy, v ostatních kategoriích pouze ve vybraných případech. Pro lepší srozumitelnost je v hebrejských slovech defektivní psaní *holamu* nahrazeno písmenem ם, případně je doplněna i další punktace.

ZVÍŘATA

ZVÍŘE	BAJKA	ROLE	ÚLOHA / VLASTNOSTI
I. Šelmy			
lev			
ארי	7	nepřímá	pes si u něj a jeho soudců stěžuje na ovci
	8	nepřímá	na žádost vlka svolává zvířata
	25	hlavní	nenechá se obměkčit – je král a dělá si, co chce
	26	vedlejší	moudrý rádce
	30	vedlejší / nepřímá	vyleká býka – vzbuzuje strach
	36	vedlejší	řeší stížnost zvířat, uděluje vlkovi trest
	37	nepřímá	král zvířat (kromě ptactva)
	50	vedlejší	král, svolává k sobě zvířata
	51	hlavní	vytrvalý, krutý
	61	hlavní	hrdý
	67	hlavní	nechá své dva poddané (opice), aby je vytrestaly jejich vlastnosti
	68	vedlejší / nepřímá	hrozba smrti pro člověka
	85	hlavní	nemocný; důvěřivý – nejdříve věří tomu, co říká vlk, pak věří lišce
	96	vedlejší / nepřímá	děsí králíky
	105	hlavní	krutý, nicméně dává možnost k nápravě – varuje
אריה	1	hlavní	starý a nemocný, zvířata čekají na jeho smrt
	12	hlavní	nechává si společně ulovenou

			kořist (laň) pro sebe – je přece král...
	15	hlavní	milosrdný, což se mu vyplatí (myš ho zachrání ze sítě)
	23	hlavní	záłudný a krutý – dělá, že je nemocný, aby k němu kořist sama přišla
	65	hlavní	král; nenechá si zasahovat do svých věcí – on rozhoduje
	106	vedlejší (hlavní)	král, umírá, předává svému synovi rady
ליש	57	hlavní	záłudný
	70		krutý, nemilosrdný, vzbuzující strach; jakmile mu však přestanou spílat, zklidní se
שחל	59	hlavní	bezbranný, ještěrka se ho nebojí, nemá před ním respekt
	97	hlavní	milosrdný – jednou odpustí, až podruhé by ztrestal
לביא	52	hlavní	nemilosrdný, krutý, trestá
(mladý lev)	56	hlavní	bojí se člověka, proto s ním smluví příměří
כפיר			
ליש / ארי / כפיר	106	hlavní	po smrti otce se stává králem; rozhazovačný, pyšný, hledá člověka, aby ho zabil a dokázal si tím, že je silnější než on
Ivice	52	nepřímá	vrhla mládě, lev pro ni jde obstarat potravu
לביא			
Ivíče	52	nepřímá	lev jde po jeho narození na lov; liška mu přisoudí ulovené tele
גור			
liška	1	vedlejší	bez úcty ke lvu-králi (kouše ho do uší)
שועל			
	6	hlavní	lstivá
	11	hlavní	mstící se za únos mláděte
	13	hlavní	lstivá (lichotnice)
	23	hlavní	opatrná, ostražitá
	32	vedlejší	hloupá a zbabělá
	48	hlavní	lakomá, mazaná
	52	hlavní	mazaná, vyčká s výrokem dle situace
	66	hlavní	zvědavá
	69	hlavní	snaží se být spravedlivá, ale možná je v tom úskok; její plán se obrátí proti ní
	79	hlavní	lakomá, neochotná se rozdělit, pomoci druhému
	85	hlavní	mazaná, krutě se pomstí
	91	hlavní	nechce okrást chudého – ví, že by ji stíhal

	(lišák) 94	hlavní	chce oklamat kočku, ale nepovede se mu to; domýšlivý
	97	hlavní	sežere kořist lva; po jeho napomenutí lituje
	99	hlavní	mazaná, škodolibá
	105	hlavní	mazaná, umí vymyslet výmluvu a dostat se z problému
	106	vedlejší	úslužná, klaní se lvu
	108	vedlejší	společně se zajícem zabije lasici
	117	hlavní	prohnaná, napálí vlka
vlk זאב	3	hlavní	krutý
	7	hlavní / vedlejší	křivý svědek
	8	hlavní	nevděčný, krutý
	21	hlavní	záluďný, lstivý, ale neuspěje
	36	hlavní	mazaný – najde způsob, jak obejít přísahu
	43	hlavní	snaží se uplatit ovčáckého psa
	52	hlavní	neopatrný, nedal si pozor na jazyk
	vlci 62	hlavní	mazaní, proradní
	69	hlavní	egoistický, nedrží se dohody
	75	hlavní	pronásledovaný lovci, potřebuje pomoc pastýře
	85	hlavní	pomlouvá lišku, ta se mu krutě pomstí
	91	hlavní	chce lišku odlákat od lva a nabádá ji ke krádeži
	99	hlavní	důvěřivý
	113	hlavní	myslí jen na kořist
	117	hlavní	důvěřivý, nechá se liškou nalákat do studny
medvěd דוב	40	hlavní	lstivý, ale je obelstěn
	85	zmíněn	spolu s vlkem navštívil nemocného lva
pes כלב	5	hlavní	neskromný, nenasytý
	7	hlavní	podlý, křivý žalobce
	14	vedlejší	přítel člověka
	mladý 31	hlavní	pyšný
	starý 31	vedlejší	moudrý, vybízí mladého psa k pokoře
	(honicí / lovečtí psi) 38	vedlejší	pronásledují zajíce, ti se jich bojí
	(ovčácký) 43	hlavní	věrný, neúplatný
	(hlídací) 61	hlavní	pohodlný, nesvobodný
	62	vedlejší	statečný, nakonec obět hlouposti koz
	(honicí) 74	vedlejší	dostihnou jelena, na kterého byli poštíváni

	(honicí) 94	vedlejší	napadnou lišáka, na kterého byli poštváni
	(ovčáčtí) 99	vedlejší	poštváni na vlka
fena כלבה	9	hlavní	ochotná, hodná (laskavá), pohostinná
	březí 9	hlavní	nezvaný a neodbytný host
kočka / kocour חתול	46	hlavní	hloupá, nechá se ošálit
	94	hlavní	mazaná, přelstí lišku
	kočky 110	vedlejší	pomůžou mravencům proti myším
lasice? חולדה	35	vedlejší	radí myši, co má udělat
	108	hlavní	lstivá, ale dopadne špatně
levhart נמר	93	hlavní	domýšlivý, nebojí se nebezpečí, navzdory varování se mu vystaví, pak lituje
	104	vedlejší	pronásleduje opici a její dvě mláďata
II. Kopytníci			
býk / vůl שור	1	vedlejší	bez úcty ke lvu-králi (potrkal ho)
	30	hlavní	vystrašený
	34	hlavní	moudrý, nedá se ošálit, něco si namluvit
	(čtyři) 51	hlavní	drží moudře při sobě (ale nakonec se jeden z nich nechá oklamat lvem)
	52	nepřímá	oběť lva, lišky a vlka
	vůl 60	hlavní	moudrý, spokojený s tím, co má
	vůl 90	hlavní	oře celý den
	vůl 92	hlavní	vzpurný, nenapravitelný
býk פר	52	nepřímá	oběť lva, lišky a vlka
	60	hlavní	krátkozraký (neodhalí nebezpečí své volnosti)
kráva פרה	12	hlavní	loví společně se lvem, skončí s prázdnou
tele (býček) עגל	1	vedlejší	bez úcty ke lvu-králi (šláplo na něj)
	52	nepřímá	oběť lva, lišky a vlka
ovce			
stádo צאון	65	nepřímá	oběť (kořist) lva
	106	vedlejší	říkají lvu, že raději slouží člověku než lvu
עדר	43	vedlejší	vlk je chce sežrat, ale pes je uhlídá
רחלה	7	hlavní	oběť spiknutí
כבשה, כבשים	18	hlavní	snaží se přelstít vránu, ale nepovede se jí to
	(stádo) 25	hlavní	neopatrné

bahnice רחל	1	vedlejší	bez úcty ke lvu-králi (otírá se o něj svým ocasem)
	12	hlavní	loví společně se lvem, skončí s prázdnou
	36	vedlejší	oběť vlka
	72	hlavní	žárlivá, pomlouvačná
	72	vedlejší / nepřímá	oběť pomluv
	82	vedlejší	vrhla jehně, to jí bylo odebráno
beran איל	25	hlavní	snaží se obměkčit lva, ale nepovede se mu to
	72	hlavní	obezřetný, nedá na pomluvy, ale na svůj úsudek
jehně שה	3	hlavní	oběť vlka
	82	hlavní	nechce ke své biologické matce (ovci), za svou matku považuje kozu, která ho vychovala; věrné, vděčné
koza עז	12	hlavní	loví společně se lvem, skončí s prázdnou
	kůzle 21	hlavní	nenechá se přelstít vlkem
	kozy, stádo 62	hlavní	hloupé
	82	hlavní	vychovala jehně jako své vlastní; laskavá, milující
	kozy 97	zmíněny	oběť lva
kozel תיש	30	vedlejší	býk se ho bojí, on ho uklidňuje
	57	hlavní	chytrý, nenechá se oklamat
kozorožec? יעל-סלע	102	vedlejší	diplomatický
jelen צבי, צבאים	jeleni 19	hlavní	moudří, protože neprozradí, o čem se baví
	49	vedlejší	pohostinný, přátelský
	70	hlavní	mírný, je se lvem zadobře
jelen (dle kontextu lepší) / beran איל (snad špatná punktace, má být איל?)	74	hlavní	pyšný (ješitný), marnivý
laň אילה	40	hlavní	chytrá, nedá se obelstít
osel חמור	14	hlavní	chce být přítelem člověka, napodobuje psa
	oslové 26	hlavní	oběti; chtějí zvítězit nad sršni, ale nepovede se jim to
	47	hlavní	dělá ze sebe něco, co není, pyšný
	65	hlavní	pyšný, troufalý
	106	vedlejší	říká lvu, že raději slouží člověku než lvu

divoký osel פרא	106	vedlejší	nepozná lva-krále, nevzdá mu úctu, je potrestán
divoký osel ערווד	106	zmíněn	patrně usmrcen lvem (králem)
mula (mezek) פרד	66	hlavní	mazaná
kůň סוס	84	nepřímá	předmět obchodu
velbloud גמל	70	hlavní	mírný, je se lvem zadobře
	73	hlavní	přecitlivělý, nedůtklivý
	87	hlavní	znavený, nemůže se zvednout a prosí další velbloudy o pomoc
	velbloudi 87	hlavní	podmiňují svou pomoc znavenému velbloudovi jeho vlastní aktivitou; odsuzují lenost a pohodlné spoléhání se na pomoc druhých
	102	hlavní	pyšný, vychloubavý, neskromný
divoká svině חזירת יער	49	hlavní	nečistá, omezená (konzervativní)
divočák, kanec חזיר יער	105	hlavní	znečišťuje okolí lvova obydlí, nenapravitelný, potrestán
III. Ostatní savci			
myš עכבר	2	hlavní	důvěřivá
	15	hlavní	neopatrná; šikovná, zachrání lva
	myšák 28	hlavní	neskromný; chce za ženu tu nejdokonalejší bytost
	35	hlavní	nenadžraná, nerozumná
	46	hlavní	mazaná
	(dvě) 68	vedlejší	přehryzávají dřevo, na kterém stojí člověk – způsobí jeho smrt
	myši 110	hlavní	opovážlivé, drzé
112	nepřímá	předmět triku podvodníka	
עכבר בית	10	hlavní	pohostinná
עכבר יער	10	hlavní	vystrašená
krtek (ačkoliv doslovně spíše „sova, chameleon“) חנשמת	114	hlavní	bojovný, nenechá si líbit ústrky
zajíc ארנבת	zajíci 38	hlavní	bojácni; jeden moudrý, ostatní ho neposlechnou
	108	vedlejší	společně s liškou zabije lasici
králík שפן	králíci 96	hlavní	slabí, bojí se lva
	96	hlavní	odmítá nabídku králíků stát se jejich králem; raději bude nejposlednějším mezi vznešenými než král slabých

opice קוף	50	hlavní	hrdý rodič (vychvaluje svého syna)
	67	hlavní	zaslepená chamtivostí
	67	hlavní	zaslepená závistí
	(opičák) 78	hlavní	sebevědomý, dobrý manipulátor; slibuje spravedlnost, ale nakonec je spíše diktátor; nesnese pravdu
	(skupina) 78	vedlejší	poddajné, oddané svému králi
	79	hlavní	žebřá u lišky o kus ocasu
	104	hlavní	miluje jedno mládě víc, druhé je ochotna obětovat – proradná
netopýr עטלף	37	hlavní	vypočítavý, obojaký („kam vítr, tam plášt“)
	69	vedlejší / nepřímá	kořist
slon פיל	106	zmíněn	patrně usmrcen lvem (králem)
	107	hlavní	silný, lidé se ho bojí
zvířata חיה ובהמה בהמות	36	vedlejší	stěžují si u lva na vlka
	37	hlavní	bojují s ptáky
(kromě jelena a velblouda) 70	hlavní	spílají lvu, protože je pronásleduje; poslechnou však radu, zanechají spílání a lev jim dá pokoj	
jeleni, gazely, kozorožec, antilopa dišon, tur stepní a divoká koza (Dt 14,5 – ČEP) + králíci (místo daňka) אילים, צבים, שפנים, אקו, דישון, תאו, זמר	93	hlavní	utíkají před lovcem
medvědi, levharti, lvi, vepři, koně, sloni, dromedáři?, velbloudi, lišky, jednorožci?, opice דובים, נמרים, אריות, חזירים, סוסים, פילים, רכש, גמלים, שועלים, שנהבים, קופים	106	zmíněni	na hostině u lva
IV. Ptáci			
ptáci (všeobecně) עופות	(s výjimkou holubů) 16	vedlejší	nerozumní, neuposlechnou varování
	29	vedlejší	posmívají se vráně
	37	vedlejší / hlavní	pomstí se netopýrovi za jeho zradu
	39	nepřímá	volí si mezi sebou krále
	45	vedlejší	přísní; vyhnali od sebe

			kormorána
עוף	36	hlavní	bojují s ostatními zvířaty
צפור	samička (matka) 64	hlavní	rozumná; neplaší se zbytečně, ale je opatrná
sup / orel נשר	2	vedlejší / hlavní	nemilosrdný dravec, pohltit žábu
	7	hlavní / vedlejší	křivý svědek (v nadpisu je místo něj uveden medvěd)
	11	hlavní	dravec, ukradl lišče
	20	hlavní	nechá se ošálit vránou (havranem)
	37	vedlejší	král ptactva
	39	vedlejší / hlavní	pyšný
	98	hlavní	zvědavý, agresivní
orel עיט	108	hlavní	nenechá se zlákat lasicí; chytrý, věrný
orlosup bradatý פרס	88	hlavní	chytrý, zná Archimédův zákon
krahujec (event. poštolka) בז	44	hlavní	krutý dravec
jeřáb עגור	8	hlavní	odvážný, ochotný, ale zůstane bez odměny
	41	hlavní	asertivní
	48	hlavní	oplatí lišce její mazanost
	109	hlavní	spřátelí se s krabem, zbaví ho jeho nepřátele – žab
kormorán / orlovec říční / ketupa שלך	45	hlavní	nechutný (zřejmě ne úmyslně), vyhnaný ostatními ptáky, hledající místo, kde ho budou chtít
vrána / havran / krkavec עורב	(nejspíše havran) 13	hlavní	pyšný, důvěřivý
	(vrána) 18	hlavní	chytrá, nenechá se ošálit
	20	hlavní	obelstí orla
	(vrána) 29	hlavní	dělá ze sebe něco, co není (chlubí se cizím peřím)
	45	vedlejší	chytrý, věcný
	98	hlavní	nebezpečný, raduje se příliš hlasitě
holub יונה, יונים	holubi 16	hlavní	prozřetelní, včas unikli nebezpečí
	holubi 44	hlavní	nerozumní (zvolili si za krále svého nepřítele)
	holubice 69	hlavní	loví spolu s vlkem a liškou...
špaček זרזיר	39	hlavní	chytrý (mazaný)
	v kleci 71	hlavní	moudrý (žádá radu, pozorně naslouchá, zařídí se podle ní)
	na svobodě 71	vedlejší	chytrý

páv טוס	41	hlavní	pyšný, marnivý
kohout תרנגול	1	vedlejší	bez úcty ke lvu-králi (klove mu do očí a zubů)
	4	hlavní	hloupý, omezený („buran“)
	32	vedlejší	prozíravá hlava rodiny
	63	hlavní	mazaný
slepice תרנגולת	32	vedlejší	poslušná
	63	hlavní	nechce se nechat ošidit
	86	hlavní	hrdá, pracovitá; nechce být na nikom závislá, chce si svou potravu opatřit sama
kuřata אפרוחים	32	vedlejší	vrací se se svými rodiči do domoviny
	91	zmíněna	mají se stát obětí lišky
neduživá slípka תרנגולת קטנה	32	hlavní	nebojácná, chytrá
V. Ryby, obojživelníci, plazi			
Livjatan לויטן	116	hlavní	vládce a soudce ryb; spravedlivý
ryba דג	ryby 6	hlavní	opatrné, nedají se ošálit
	malá 55	hlavní	mazaná, ale neuspěje
	velká 116	hlavní	požírá a ohrožuje všechny ostatní ryby; je za to souzena Livjatanem
žába צפרדע	2	hlavní	lstivá
	žáby 24	hlavní	nerozumné (zvolily si nad sebou za krále hada)
	34	hlavní	vychloubavá, pyšná
	žáby 38	nepřímá	vylekají svým kvákáním zajíce
	žáby 109	vedlejší	vyhubeny jeřábem, protože rozčlípily kraba
ještěrka (event. želva či žába) צב	59	hlavní	rozčilená, „v ráži“, nebojácná
had נחש	22	hlavní	je mu ublíženo, neodpustí, slibuje pomstu (Iz 14,29)
	24	hlavní	nevypočitatelný, nebezpečný
zmije נחש / אפעה	68	vedlejší / nepřímá	hrozba smrti pro člověka
bazilišek / zmije צפעון	77	hlavní	opatrný – testuje pevnost přátelství, které k němu chová člověk
VI. Hmyz			
mravenec נמלה, נמלים	17	hlavní	přísný; prozíravý (nashromáždil si jídlo na zimu)
	mravenci 110	hlavní	spojí se s kočkami, mstí se myším za jejich opovážlivost

pavouk שממית, עכביש	111	hlavní	urazí se, spolu s dalšími pavouky se pomstí králi a jeho lidem za to, že ho vyhnali ze svého příbytku
cikáda (dosl. však „sršeň“) צרעה	17	hlavní	lehkovážná, nemyslela dopředu
moucha זבוב	90	hlavní	vychytralá; přidá se k silnému a chlubí se výsledky jeho práce
včela דבורה	90	vedlejší	zvědavá
sršně (vosy) a včely צרעים, דבורים	26	hlavní	kruté, útočné, nelze je přemoci
mouchy, včely (a jiný hmyz) זבובים, דבורים (זבוב למינו)	101	vedlejší	sedají na rány zbitého kupce
blecha פרעוש	73	hlavní	troufalá; pravdomluvná, přizná se
VII. Ostatní			
hlemýžď? חומט	20	vedlejší	obezřetný – schová se před orlem do ulity; ale nakonec obět'
krab סרטן	109	hlavní	chytrý; spojí se s jeřábem, aby se zbavil svých nepřátel

LIDÉ

KDO	BAJKA	ROLE	ÚLOHA / VLASTNOSTI
člověk (blíže neurčeno)	10	nepřímá	vyleká myši tím, že přijde
	68	hlavní	v beznadějně situaci
	muž 71	hlavní	proradný, nepravý přítel, hledá vlastní užitek, nedodrží slib
	žena 71	vedlejší	neodradí svého muže od špatnosti, naopak ji spáchá spolu s ním
	78	hlavní	neopatrně pravdomluvný, uráží
	78	hlavní	podlézavý, pochlebník
	(muž) 95	vedlejší	chce koupit sochu a dát ji na hrob zesnulého příbuzného
	113	hlavní	snaží se naučit vlka písmena
lidé v okolí skály	112	hlavní	převážně důvěřiví, nechají se oklamat
mládenec נער	58	hlavní	neví, co chce
lesní muž איש היער	58	hlavní	pohostinný, zároveň přísný
kočí povozu	99	vedlejší	laskavý; nechá se nachytat

(vozka) עֲרָב			
kolemjoucí	19	vedlejší	zvědavý – ptá se jelenů, proč spolu mluví potichu
poutník	53	vedlejší	předmět sázky
cestující na lodi	100	hlavní	bojí se o svůj život, házejí předměty do moře, aby se zachránili
cestovatel, který umí hrát na nástroje	118	vedlejší	vypráví bohatému muži o Alexandrii
jednooký muž	84	hlavní	(pravděpodobně) bezelstný, řekne popravdě, co si myslí
	(jeden ze tří křivých žalobců) 118	hlavní	ničemný, obviní cizince, že mu vydloubl oko
bohatý muž	22	hlavní	vylije si svůj hněv na hadovi, pak ho prosí o odpuštění
	95	vedlejší	chce koupit sochu a udělat si z ní modlu
	starý 115	hlavní	nerozumný – přenechá majetek synům ještě za svého života
	mladý 118	hlavní	vydá se se zbožím do Alexandrie, tam oklamán, křivě obviněn, ale nakonec díky důvtipu nad protivníky zvítězí
synové starého bohatého muže	115	hlavní	opijí svého otce, aby se ho zbavili
smuteční hosté	115	vedlejší	vylekaní
starý umírající muž	116	vedlejší	zbožný, pokorný; na smrtelném loži radí synovi, aby se řídil podle Kaz 11,1
starší syn starého muže	116	hlavní	hází chléb do moře, tím nevědomky živí rybu, která ohrožuje ostatní ryby
nemocný muž	81	hlavní	důvěroval své dceři, neuhlídal ji
dcera nemocného	81	hlavní	neposlušná, necudná
vdova	80	hlavní	nevěrná, nechá se snadno svést, nemá úctu k zesnulému
stará žena	118	vedlejší	pomůže bohatému cizinci proti těm, kteří ho křivě obvinili
moudrý starý muž	118	vedlejší	nabádá jiné muže ke zlu
závistivec קנאי	119	hlavní	nedokáže snést, že by někdo měl stejně nebo více než on
chamtivec חמדן	119	hlavní	chce se mít lépe; srovnává se s těmi, kdo jsou na tom lépe než on
podvodník	112	hlavní	chce, aby lidé uvěřili, že dokázal přimět skálu, aby

			porodila
tři křiví žalobci	118	hlavní	chtějí získat majetek bohatého cizince, proto proti němu vznesli křivou žalobu
zloděj	83	hlavní	nejdříve lituje svých činů, ale pak se dá znovu svěst ke zlu, a to ještě horšímu
loupežníci, lupiči לסטים	89	nepřímá	oběti obávaného rytíře
לסטים (אויילים, אנשי בוגדות)	101	vedlejší	okradli a zbili kupce
čarodějnice מכשפה	83	hlavní	navádí ke zlu, je proradná, přivede zloděje do záhuby
majitelka slepice	86	hlavní	laskavá; chce slepici ušetřit práci
majitel psa	31	nepřímá	přiváže psovi na krk zvoneček
majitel osla	47	vedlejší	spravedlivě potrestá osla za jeho pýchu
majitel vola	92	hlavní	snaží se zkrotit vzpurného vola
sousedé majitele vola	92	vedlejší	říkají majiteli vola, že vůl nepůjde zkrotit
majitel velblouda	102	hlavní	uřízne velbloudovi na jeho přání uši
majitel stáda	21	zmíněn	člověk, kterému patří stádo koz
majitel pole	64	nepřímá	připravuje se na žně
hospodář, orač איכר	90	vedlejší	nutí vola k práci
איש חורש חרישו	103	hlavní	prokazoval vděčnost na nesprávném místě
zemědělci עובדי האדמה	47	nepřímá	bojí se osla převlečeného za lva, utíkají před ním
ženci קוצרים	107	nepřímá	bojí se; považují muže na slonovi za démona
pastýř, -i רועה, רועים	9	vedlejší	vyhnali nevděčnou fenu se štěnaty
	25	nepřímá	nechají otevřenou ohradu, ovce z ní utečou a narazí na lva
	(pastýř) 43	vedlejší	spolu se psem vyžene vlka
	47	nepřímá	bojí se osla převlečeného za lva, opouštějí svá stáda
	(pastýř) 75	hlavní	milosrdný (soucitný), drží slovo
	(pastýř) 82	vedlejší	odebral ovci (bahnici) jehně, dal ho koze
	99	vedlejší	poštvou psy na vlka
lovec צייד	56	hlavní	bojí se lva; přesto před ním říká, že člověk je pánem (králem) tvorstva
	lovci 74	vedlejší	uloví jelena
יודע ציד איש שדה	93	hlavní	nebezpečný, obávaný

(výraz z Gn 25,27)	107	hlavní	zkrotí slona, který mu ublížil; s pomocí něj pak straší lidi a plení města, ale nakonec přestane a část lupu vrátí
jezdec na koni / rytíř פרש	71	hlavní	ochotný pomoci
	80	hlavní	dbá na pohřbení svého bratra, ale jiného mrtvého vyjme z hrobu; nejdříve statečný, pak zbabělý, vypočítavý
	89	hlavní	nejdříve silný, bojovný, obávaný; poté pokořený, vysmíváný; nakonec spálí všechny své zbraně a vše, co ho pohánělo do boje
	101	hlavní	milosrdný, chce pomoci
jezdci na koních (patrně na honu) פרשים	38	vedlejší	pošlou psy na zajíce
	94	vedlejší	poštvou psy na lišáka
manželka rytíře	89	vedlejší	chce svého muže odradit od toho, aby pálil lovecký roh
pronásledovatelé רודפים	75	vedlejší	chtějí zabít vlka; pastýř je svede z cesty
lučištníci בעלי חצים	70	vedlejší	zasahují lva svými šípy
	99	vedlejší	střílejí na vlka
rybář	55	hlavní	chytrý, nedá se ošálit, spokojí se s málem
kovář חרש ברזל	42	hlavní	nevděčný
sochař	95	hlavní	nechá se přesvědčit vlastní sochou a prodá ji tomu, kdo z ní udělá modlu (tím bude uctívat jeho výtvor)
řemeslníci חרש והוצב וכל בעלי מלאכה	118	nepřímá	jsou přítomni u soudu
kupec סוחר	84	hlavní	nečestný, nedrží se úmluvy, kterou sám navrhl
	89	nepřímá	oběť řádění rytíře
	101	hlavní	neopatrný; nevděčný
obchodníci s kořením (mastičkáři) רוכלים	114	hlavní	neohleduplní, pyšní
soused kupce	84	hlavní	poctivý
lékař	81	hlavní	přísný, prchlivý
úředník פקיד מן הקריה	14	vedlejší	bojí se svého osla, který se na něj vrhl jako pes
soudce	soudci 84	vedlejší	netrvají na svém rozhodnutí, nechají se ovlivnit

	118	vedlejší	křiví žalobci před ním vznášejí žaloby proti mladému bohatému cizinci
vládce / generál הגמון	115	vedlejší	pozdán na smuteční hostinu...
králův sluha	111	vedlejší	vymete z králova domu pavouka
místodržící (místokrál) משנה (למלך ויועץ)	80	zmíněn	dává na vědomí nařízení krále
král	71	nepřímá	laskavý
	111	hlavní	nejdříve se rozhněvá na pavouka, pak se snaží si ho udobřit (lichotník)
královna	71	nepřímá	laskavá
králova dcera	71	vedlejší	drží špačka v kleci pro vlastní potěchu
muž, jeho žena, dcera a syn, jejich děvečka	117	vedlejší	zbijí vlka, kterého vytáhnou ve vědru ze studny

JINÉ BYTOSTI

KDO	BAJKA	ROLE	ÚLOHA / VLASTNOSTI
všechna stvoření יקום	76	hlavní	opatrná, nevyhoví přání slunce – učinila by ho tak příliš silným
Hospodin	(„Skála“) 68	vedlejší	dopřeje člověku, jehož smrt je nevyhnutelná, poslední potěšení
	119	nepřímá	prostřednictvím anděla splní mužům jejich přání
anděl	119	hlavní	prostředník mezi Bohem a lidmi (závistivcem a chamtivcem) – sděluje jim, že jim Bůh splní jejich přání
démon שד	100	hlavní	myslí si, že lidé jeho matku často obviňují neprávem z neštěstí, která se jim dějí
matka démona	100	hlavní	„vychovává“ ničitele, skrze ně působí zkázu
Štěstěna קול הזמן	103	hlavní	pokárala oráče, že jí není vděčný za nález pokladu

ROSTLINY

JAKÁ	BAJKA	ROLE	ÚLOHA / VLASTNOSTI
strom אילן	24	vedlejší	němý, nečinný, netečný
עץ שתול	27	hlavní	vytržen větrem i s kořeny, protože se před ním nesklonil – pyšný
cedr ארז	54	hlavní	pyšný, pohrdá keřem
trnitý keř סנה	42	vedlejší	poskytne kováři dřevo pro topůrko, ten ho pak podetne
	54	hlavní	chytrý; nenechá se ponížít urážkami a vychloubáním
rákos a ostřice קנה וסוף	27	hlavní	ohebné, poddajné

NEŽIVÉ OBJEKTY

JAKÝ	BAJKA	ROLE	ÚLOHA / VLASTNOSTI
slunce	28	hlavní / vedlejší	odmítá nabídku myšáka k sňatku
	53	hlavní	chytré
	76	hlavní	neskromné
měsíc	76	zmíněn	má se stát společníkem slunce
mrak	28	hlavní / vedlejší	odmítá nabídku myšáka k sňatku
vítr	28	hlavní / vedlejší	odmítá nabídku myšáka k sňatku
	53	hlavní	spoléhá na svou sílu
zed'	28	hlavní / vedlejší	pohoršená, uražená; odmítá nabídku myšáka k sňatku
měděný (mosazný / bronzový) hrnec סיר נחושת	33	hlavní	flegmatický, navrhuje „souboj“
hliněný hrnec סיר חרש	33	hlavní	závistivý, vychloubavý, chce soutěžit se silnějším
socha	95	hlavní	chce být uctívána; pyšná

4.3 Rukopisy, vydání a překlady

4.3.1 Rukopisy a vydání

Stručný přehled o dochovaných rukopisech, všech²⁸⁸ dosavadních vydáních *Mišle šu'alim* a některých překladech vybraných bajek podává Abraham Meir Habermann v předmluvě ke svému vydání *Mišle šu'alim* z roku 1946.²⁸⁹

Z rukopisů uvádí pouze ty, ze kterých čerpal pro svoje vydání – jeden mnichovský (zřejmě z r. 1268, psaný francouzským typem hebrejského písma, obsahující 89 bajek)²⁹⁰ a tři oxfordské (ze 14. stol., psaný francouzským typem písma, s 89 bajkami; z 15. století, psaný zřejmě aškenázským typem písma, s 84 bajkami; ze 17. století, psaný aškenázským typem písma, se 103 bajkami).²⁹¹

Habermannovy údaje o vydáních *Mišle šu'alim* je vhodné doplnit informacemi z tištěných či elektronických bibliografií. Použijeme-li tištěné bibliografie od Vinograda, Friedberga a Steinschneidera a elektronickou *The Bibliography of the Hebrew Book 1473–1960*,²⁹² získáme následující přehled:

1) Mantova (מנטובה), 1557–1558²⁹³ (שייז-שיט), se 107 bajkami. Habermann poznamenává, že datace je nejasná – někdy bývají uváděna dvě vydání z těchto let. Vydavatelem by podle něj měl být r. Josef ben Ja'aqov z Padovy (רבי יוסף ב"ר יעקב (מפדואה)).²⁹⁴ Ve Vinogradově bibliografii (*Thesaurus of the Hebrew Book...*)²⁹⁵ najdeme vydání z r. 1557, vytisknout jej měl Ja'aqov ben Josef z Padovy (יעקוב בן יוסף מפדואה). Steinschneider uvádí tiskaře Venturina Rufinelliho, v jeho záznamu ovšem figuruje i jméno Josef b. Jakob (Schalit) Patavinus.²⁹⁶ Tyto údaje shrnuje BHB, dle níž je

²⁸⁸ Dle mínění Habermannova.

²⁸⁹ Habermann, s. ix.

²⁹⁰ Steinschneider, HÜ, s. 959 zmiňuje, že tento rukopis obsahuje vyprávění o třech šelmách (šibalech), patrně od jiného „zpracovatele“. Toto vyprávění prý bylo otištěno v Karmel VI, 270 a HB (Hebräische Bibliographie, redig. von M. Steinschneider) XIII, 52 (ve svém Catalogus Copium Manuscriptorum... uvádí 82). Kromě toho rukopis obsahuje poznámky v italštině, zejména informace o vlastních. Některé z nich jmenuje Steinschneider, Catalogus Copium Manuscriptorum..., s. 89 n.

²⁹¹ Steinschneider, HÜ, s. 959 sděluje, že rukopis ze 17. století (s číslem 1421/5) obsahuje šest nevydaných bajek a krátkou předmluvu Jichaka ben Jiśra'ele Barucha ha-Lewi Günzburga, patrně písaře.

²⁹² Nadále pod zkratkou BHB. Názvy ostatních bibliografií viz Seznam použitých pramenů a literatury.

²⁹³ Že zde jde o r. 1558 a ne 1559, vyplývá ze Steinschneidera, CHB II, s. 796, Friedberga, s. 421, BHB a Carmolyho, s. 32 a 34 (viz dále). Graetz, s. 79 a Jüdisches Lexikon, Bd. I, sl. 847 uvádějí chybně (zřejmě podle jména vydavatele) jako místo vydání Padovu.

²⁹⁴ Habermann, s. viii.

²⁹⁵ Vinograd, Part II, s. 462.

²⁹⁶ CHB II, s. 796. Rufinelli je uváděn v seznamu křesťanských tiskařů v JE, vol. 12, s. 322.

vydavatelem Josef ben Ja'aqov (Šaliř) z Padovy a tiskařem Venturin Rufinelli (ve formě וונטורין רופינילו).²⁹⁷ Carmoly ve svém *La France Israélite* uvádí na pravou míru otázku datace, když říká, že tisk začal r. 317/1557 a skončil 23. ěšwanu 319, tedy 4. listopadu 1558. V osobě vydavatele a tiskaře se shoduje s Habermannem, Steinschneiderem a BHB, pouze s jednou odchylkou: jméno tiskaře uvádí v podobě Rofenelli.²⁹⁸ Dle Steinschneidera (CHB II, s. 796), Friedberga (s. 421), BHB a Carmolyho (s. 33) obsahuje toto vydání navíc báseň o hře v šachy,²⁹⁹ jejímž autorem by měl být Bonsenior ibn Jaħja (בון-שיניור אבן-יהייה). Dle Carmolyho jde o krátké pojednání v rýmované próze. Navíc toto vydání obsahuje rejstřík, či spíše resumé bajek, pořázené vydavatelem.³⁰⁰

2) Praha (פראג), Universitas / Societas Jesu ad S. Clementem, 1661 (s latinským překladem Melchiora Hanela), 107 bajek. Více o tomto vydání níže.

3) Berlín (ברלין), 1756 (תקט"ז), 107 bajek. BHB uvádí zkratku tiskaře: ח"ש"ם.³⁰¹

4) Praha (פראג), 1767 (תקכ"ז; s jidiš překladem, 107 bajek). Tato kniha vyšla v Katzische Buchdruckerey, jméno překladatele v ní není uvedeno. Z Friedberga (s. 421), BHB a Steinschneidera, HÜ (s. 958 n.) vyplývá, že by mělo jít o překlad Jakoba Koppelman(n)a (viz níže, mezi překlady). V Knihovně Židovského muzea v Praze jsou uloženy dva exempláře – pod signaturou 52.107 a 13.019 (v tomto případě je v knize kromě *Mišle šu'alim* ještě text s názvem *Sefer tavnit ha-bajit*).³⁰² Hebrejský text i jidiš překlad (umístěný pod ním) jsou neopunkované, originál psán Rašiho písmem, překlad „באותיות צו"ר“,³⁰³ názvy bajek v originálním textu a první slovo každého odstavce obou textů běžným kvadrátním písmem. Úvodní zdobená strana obsahuje hebrejské požehnání Marii Terezii a jejím potomkům. Jak upozorňuje Steinschneider (ibid.), stejně jako v Hanelově vydání zde chybí delší předmluva a scházejí také závěrečné verše.

²⁹⁷ Vydání z r. 1929 (viz dále) obsahuje předmluvu, patrně otištěnou z prvního vydání. Začíná slovy יוסף בן כבוד מורי רבי יעקב זכרוננו לברכה מפדואה אמר המדפיס.

²⁹⁸ Carmoly, s. 34 a 33.

²⁹⁹ Poéma de scacchiludio / שיר על שחוק השאך / מליצת השחוק האישיקאקי / Composition poétique sur le jeu des Echecs.

³⁰⁰ Carmoly, s. 33.

³⁰¹ Toto vydání je na internetu na stránkách <http://www.hebrewbooks.org/24175>. V jeho rejstříku možno ověřit údaj o počtu bajek (107), který uvádí Mendelssohn, s. 303.

³⁰² Fotografie vybraných stran těchto exemplářů viz přílohy č. 2.1.5–2.1.7. Kniha se sign. 13.019 je patrně jednou z knih, které pražské židovské obci odkázal člen jejího představenstva Koppelman (Kalman) Lieben (1811–1892). Svědčí o tom jeho jméno napsané rukou v hebrejském písmu na titulní straně.

³⁰³ BHB. „צאינה וראינה“ je druh písma použitého v knize „באותיות צו"ר“

(viz <http://www.lifshiz.macam.ac.il/tafrit/odot/merkaz/zehor/tzabar.pdf>, s. 460).

5) Lvov (לבוב; na území dnešní Ukrajiny), 1809 (תקס"ט; pod názvem משלות שועלים). U Vinograda nalezneme toto vydání pod německým názvem města: Lemberg (למברג). Vytiskl Naftali Herz Grossmann (נפתלי הירץ גרוישמאן בן דוד מדפיס).³⁰⁴

6) Grodno (הורודנא; v dnešním Bělorusku), 1815 (תקע"ה). Vinograd,³⁰⁵ Friedberg (s. 421) a BHB uvádějí rok תקע"ה – 1818.³⁰⁶ Jméno tiskaře je Simcha Zimmel ben Menachem Nachum (שמחה זימל בן מנחם נחום).³⁰⁷

7) Vilna a Grodno (ווילנא והורודנא), 1825 (תקפ"ה). Habermann toto vydání osobně neviděl, vychází zde možná ze Steinschneidera, HÜ, s. 959, nebo z Friedberga, který má ovšem rok 1828 (תקפ"ח).³⁰⁸ Vinograd uvádí (u r. 1825) pouze Vilnu (dnešní Vilnius, Litva). Vše ovšem nasvědčuje tomu, že se v tomto případě nejedná o hebrejský originál, ale o jidiš překlad.³⁰⁹ BHB podobné vydání vůbec neobsahuje.

8) Varšava (ווארשא), 1844. Toto vydání je neúplné. Dle Habermanna obsahuje 92 bajek, dle BHB v něm chybí většina úvodu a z 93 bajek uvedených v obsahu jedenáct vypadlo. Vinograd³¹⁰ uvádí (pod jinou variantou zápisu hebrejského názvu města: ווארשה) stejně jako BHB i jméno tiskaře: Natan Schriftgiesser (נתן שריפטגיסער).³¹¹

9) Varšava (ווארשא), 1853 (pouze 92 bajek). Dle Vinograda³¹² a BHB vytiskl קליף / קלייף / קלייף – אהרן בן זאב וואלף קלייף / קלייף. Dle BHB bylo toto vydání vytištěno dle vydání č. 8 (Varšava, 1844) a obsahuje básně od Elijahu Olivensteina (אליהו אוליוונשטיין).³¹⁴

10) Lipsko (לייפציג), 1866 (תרכ"ז). Toto vydání uvádí pouze Habermann, který přiznává, že ho sám neviděl.³¹⁵

³⁰⁴ Viz Vinograd, Part II, s. 419. Jméno otce tiskaře uvedeno v BHB. Do latinky přepsala C. H. na základě <http://www.onb.ac.at/sammlungen/siawd/16372.htm> (Österreichische Nationalbibliothek). Toto vydání *Mišle šu'alim* je k nahlédnutí na <http://www.hebrewbooks.org/39188>.

³⁰⁵ Vinograd, Part II, s. 158.

³⁰⁶ Rovněž Steinschneider, HÜ, s. 958 – s odvoláním na J. Benjacob, Thesaurus Libror. Hebr., Wilna 1880. Snad jde tedy u Habermanna pouze o tiskovou chybu – záměnu ה a פ.

³⁰⁷ Do latinky přepsala C. H., s přihlédnutím k <http://www.grodnoonline.org/yizkor.html>.

³⁰⁸ Friedberg, s. 421.

³⁰⁹ Viz Vinograd, Part II, s. 198 a Friedberg, s. 421. Z Friedberga vyplývá, že by mělo jít o překlad od Jakoba Koppelman(n)a (viz dále, mezi překlady).

³¹⁰ Vinograd, Part II, s. 176.

³¹¹ Friedberg, s. 421 řadí toto vydání vedle pražského vydání z r. 1767 – mělo by obsahovat jidiš překlad od J. Koppelman(n)a. Habermann, Vinograd ani BHB toto nezmiňují. Jméno tiskaře do latinky přepsala C. H. na základě EJ, vol. 20, s. 670.

³¹² Vinograd, Part II, s. 180.

³¹³ Přepis do latinky C. H.

³¹⁴ Přepis jména do latinky dle <http://www.worldcat.org/title/sefer-mishle-shualim/oclc/29876457>, 9. 4. 2011. Dle Friedberga by toto vydání stejně jako vydání z r. 1844 mělo obsahovat Koppelman(n)ův překlad do jidiš. (Habermann, Vinograd ani BHB toto nezmiňují.)

³¹⁵ Habermann uvádí ve svém výčtu ještě jedno vydání, které sám neviděl: nedatované vydání Šklav (שקלאוו; dnešní Bělorusko). Steinschneider, HÜ, s. 958 ho uvádí s odkazem na „Catal. ms. von J. M. Goldberg“ a řadí jej mezi vydání z Grodna (1818) a varšavské vydání z r. 1874. Vzhledem k tomu, že u tohoto vydání neznáme ani datum tisku, nezahrnuji ho mezi položky přehledu.

- 11) Bagdád (בגדאד; na území dnešního Iráku), 1874 (תרל"ד; pouze 92 bajek). Dle BHB vytiskl Šlomo Bechor Hucin (שלמה בכור חוצן),³¹⁶ dle varšavského vydání z r. 1844.³¹⁷
- 12) Varšava (ווארשא), 1874/1875 (תרל"ה, u Friedberga³¹⁸ תרל"ד; pouze 92 bajek). Dle BHB vytiskl Chajim Kelter (חיים קעלטער),³¹⁹ podle varšavského vydání z r. 1844.³²⁰
- 13) Varšava (ווארשא), 1878 (תרל"ח), Chajim Kelter, dle vydání z r. 1844.
- 14) Varšava (ווארשא), 1879 (תרל"ט), Chajim Kelter, dle vydání z r. 1844.
- 15) Varšava (ווארשא), 1895 (תרנ"ה), Chajim Kelter, dle vydání z r. 1844.³²¹
- 16) Jeruzalém (ירושלים), 1920 (תר"פ; pouze 92 bajek). Jedná se opět o vydání dle r. 1844, vydavatelem je Josef Hija ben Šalom Josef Halevi Alšech (יוסף הייא בן שלום יוסף),³²² vytiskl Zuckermann (ש' צוקערמאן).³²³
- 17) Berlín (ברלין): Erich Reiss, 1921 (107 bajek). Vydání Lazaruse Goldschmidta s dřevoryty Arjeho N. Michaela / Leo Michelsona.³²⁴
- 18) Bardějov (בארדיאב; dnešní Slovensko), 1922/1923 (תרפ"ג; dle Habermanna pouze 82 bajek, dle BHB podle vydání z r. 1844). Vytiskl Menaše Jechezķ'el Horowitz (מנשה יחזקאל הורוויץ).³²⁵
- 19) Bardějov, 1925 (תרפ"ה), tiskař Menaše Jechezķ'el Horowitz.³²⁶
- 20) Varšava (וורשה) / Lewin-Epstein, 1929 (תרפ"ט). Dle mantovského vydání, 107 bajek.³²⁷

³¹⁶ Přepis jména do latinky C. H. s přihlédnutím k http://www.idc.nl/pdf/371_brochure.pdf (Brad Sabin Hill: Hebrew and Judeo-Arabic Printing in Baghdad), kde najdeme anglickou podobu Solomon Bekhor Hutsin.

³¹⁷ K nahlédnutí na internetu na stránkách <http://www.hebrewbooks.org/34065>, kde najdeme v rejstříku 93 bajek.

³¹⁸ Friedberg, s. 421.

³¹⁹ Přepis do latinky C. H.

³²⁰ Vydání z r. 1874/1875 na internetu na stránkách <http://www.hebrewbooks.org/34066>. Zde je na první stránce letopočet תרל"ה a 1874, dále je uvedeno, že kniha byla povolena cenzurou v lednu r. 1875.

³²¹ Vydání č. 13–15 uvádí BHB. Jejich exempláře se dle ní nacházejí ve sbírce knihovny Ponevez Yeshiva v New Yorku. Jedná se pravděpodobně o vydání z r. 1874, povolené cenzurou znovu v l. 1878, 1879 a 1895.

³²² Přepis jména do latinky C. H.

³²³ Viz BHB. Toto vydání je na internetu na stránkách <http://www.hebrewbooks.org/39189>. V rejstříku zde opět najdeme 93 bajek.

³²⁴ Bibliografické údaje tohoto vydání viz např. Katalog der Deutschen Nationalbibliothek, <http://www.d-nb.de/>. Toto vydání je přístupné na <http://www.daat.ac.il/daat/v1/tohen.asp?id=179>.

³²⁵ Jméno tiskaře z BHB, přepis do latinky C. H.

³²⁶ Toto vydání uvádí BHB. Opět má být dle vydání z r. 1844.

³²⁷ Údaje dle BHB. Toto vydání je na internetu na stránkách <http://www.hebrewbooks.org/44212>. V hebrejské předmluvě vydavatele je zmíněno, že vydání, která se v posledním století tu a tam objevila v ruských zemích, byla neúplná, obsahující 60–70 bajek. Ruská cenzura totiž zakázala nejen všechny bajky obsahující slovo „král“, ale i ty, které zmiňovaly Iva – tedy krále zvířat. Toto vydání sleduje mantovské vydání, obsahuje dokonce i rýmovanou předmluvu Josefa ben Ja'akovy z Padovy.

21) Habermannovo vydání (Jeruzalém a Tel Aviv: Schocken, 1946),³²⁸ které je významné nejen díky své předmluvě, která obsahuje užitečné informace a zajímavé postřehy týkající se textu *Mišle šu'alim*, ale také díky počtu bajek, které jsou v něm obsaženy. Jak můžeme vidět v přehledu, počet bajek v jednotlivých vydáních je rozdílný a zřejmě u žádného z nich nepřesahuje číslo 107. Habermannovo vydání má o dvanáct bajek víc. Vydavatel tuto skutečnost vysvětluje tím, že všechna dosavadní vydání vycházela z prvního – mantovského – vydání (jehož zdrojový rukopis není znám) a jejich vydavatelé nepřihlíželi k žádným dalším rukopisům. Habermann na rozdíl od nich kromě k mantovskému vydání přihlédl ještě ke čtyřem rukopisům (viz výše), v nichž objevil dosud nevydané bajky. Všechny tyto bajky (v Habermannově vydání pod čísly 107–118) se nacházely v mnichovském rukopisu (patrně z r. 1268), část z nich (č. 107–114) pak obsahovaly i dva ze tří použitých oxfordských rukopisů (ze 14. a 17. st.)³²⁹ a také článek s názvem *Hosafot 'al Mišle šu'alim* od Davida Samuela Löwingerera v časopise *Ha-Soker* (הסוקר), roč. 5, 1937–1938 (s. 16–35), který byl později vydán knižně (Budapešť: F. Gewurz, 1938).³³⁰ Habermann se v pořadí bajek shoduje s vydáními obsahujícími 107 kusů (např. s Hanelovým), stosedmá bajka těchto vydání (o závistivci a chamtivci, patrně od Křišpiji ha-Naḳdana, viz oddíl 4.2.2) u něj zůstává závěrečnou bajkou a stává se tak číslem 119. Bajky jsou doplněny ilustracemi Gustava Doré vytvořenými pro bajky Jeana de La Fontaine.

22) Jeruzalém: Lewin-Epstein, 1952. Zřejmě identické s vydáním z Varšavy, 1929.

Lze předpokládat, že v novější době byla kniha vydána ještě několikrát. Pro zjednodušení ovšem novější vydání neuvádíme. V nedávné době vyšel i výběr bajek z *Mišle šu'alim* s názvem *Mešalim 'al šu'alim we-'al ḥajot aḥerot* (Ben Šemen: Modan, 2009), určený pro děti. Judith Dishon a Maya Fruchtman v něm převyprávěly moderní rýmovanou hebrejštinou osmnáct Berechjových bajek a přidaly vyprávění o autorovi sbírky. Je ovšem třeba poznamenat, že rýmy nedosahují kvalit originálu a příběh bajek je často pozměněn.

Než obrátíme svou pozornost k překladům bajek, které jsou nám známé, zastavme se ještě u pražského vydání z roku 1661, které je pro nás zřejmě nejzajímavější, a to hned

³²⁸ Toto vydání je přístupné na internetu na stránkách <http://www.hebrewbooks.org/39190>.

³²⁹ Vzpomeňme si, že Steinschneider již v r. 1893 upozorňoval v HÜ, s. 959, že oxfordský rukopis č. 1421/5 (ze 17. století) obsahuje šest dosud nevydaných bajek.

³³⁰ Habermann zároveň z vydání nevyřazoval bajky, které jsou pouze v mantovském vydání, ale nenalezl je v rukopisech – tedy č. 100, 106 a 119 (viz Habermann, vi–ix). Detailní bibliografické údaje týkající se Löwingerova článku a knihy pocházejí z BHB, kde jsou uvedeny u Habermannova vydání.

z několika důvodů: Bylo vydáno a vytištěno řádem jezuitů, impulz k vydání a překladu vzešel z křesťanských řad.³³¹ Obsahuje jediný známý překlad do latiny. Nepočítáme-li mezi vydání Koppelman(n)ův překlad do jidiš vydaný ve Freiburgu v 80. letech 16. století (uvedený níže mezi překlady, protože neobsahuje hebrejský originál), jedná se o v pořadí druhé vydání sbírky *Mišle šu'alim*. Zajímavé pro nás mohou být i okolnosti vydání, o nichž se dozvídáme z předmluv, které kniha obsahuje. V neposlední řadě je významné, že několik exemplářů tohoto vydání je uloženo v Židovském muzeu v Praze, kde je možné do nich nahlédnout.³³²

Autorem latinského nerýmovaného překladu je Melchior Hanel (1627–1689), člen Tovaryšstva Ježíšova, který v letech 1658–1666 vyučoval na filozofické a teologické fakultě pražské univerzity (Universitas Carolo-Ferdinanda)³³³ matematiku, etiku, filozofii a morální teologii a působil také jako správce klementinské knihovny a repetitor hebrejštiny. Hebrejsky se Hanel naučil od jezuity Athanasia Kirchera při svém pobytu v Římě patrně roku 1657.³³⁴

Vydání obsahuje věnování a dvě předmluvy, z toho jednu z pera překladatele. Kniha Hanel věnuje Janu Markovi Marci z Kronlandu (Lanškrounu), děkanovi lékařské fakulty pražské univerzity, doktoru filozofie a medicíny a přírodovědci, který žil v letech 1595–1667.³³⁵ V dedikaci mající formu dopisu překladatel vyzdvihuje Marciovu vzdělanost, kromě jiného i znalost „svatých jazyků“,³³⁶ a zmiňuje jeho přátelství s Athanasiem Kircherem.

Následuje předmluva Athanasia Kirchera (1602–1680), tedy německého jezuitského učenice, jehož znalosti zahrnovaly etiku, matematiku, přírodní vědy a jazyky

³³¹ Dle Voita, s. 902 bylo *Mišle šu'alim* „zároveň vůbec prvním dílem židovského autora akceptovaným v českém křesťanském prostředí“ a jezuitské vydání bylo zřejmě používáno jako učebnice hebrejštiny. Voit rovněž uvádí dva roky vydání (1652 a 1661), což však může vycházet ze špatného čtení vytištěného letopočtu MDCLXI, v němž je X snadno zaměnitelné za I – viz příloha č. 2.1.2.

³³² Sign. H 47.567, sign. 1.399 T (pouze tyto dva exempláře obsahují úvodní ilustraci – obrázek zvířat signovaný „Io. Ch. Smischek fe.“ –, přičemž u druhého z nich je poškozená), sign. 2.204b (M) a sign. 1.399a (M) – do tohoto exempláře si někdejší majitel vlepil vlastnoručně vyrobený obsah. Kromě toho je do tohoto vydání možné nahlédnout na <http://books.google.cz>, kde je nascanovaný exemplář s razítkem mnichovské knihovny („Bibliotheca Regia Monacensis“). Několik fotografií pořízených z exempláře Židovského muzea v Praze, sign. H 47.567, je v přílohách této práce pod č. 2.1.1–2.1.4.

³³³ Tento název nesla univerzita, dříve nazývaná *Universitas Pragensis*, od r. 1654 – viz Čornejová 1, s. 34 a 28.

³³⁴ Viz Čornejová 2, s. 146 n. a Segert, s. 120.

³³⁵ Více údajů o tomto muži najdeme například v Čornejová 1, zejm. s. 187.

³³⁶ „Cui verò potius Parabolicae Eruditionis hoc Myrothecion dare, quàm Tibi, qui inter Eruditissimos nostri seculi numerandus venis? [...] Cui potius Parabolas istas Hebraico-Latinas dicare, quàm Tibi, quem linguae etiam sanctae peritia conspicuum reddit? [...]“ (vzato přímo z pramene – viz Seznam použitých pramenů a literatury; tyto stránky nejsou číslovány). Dle Segerta, s. 120 ovládal J. Marek Marci kromě hebrejštiny ještě syrštinu a arabštinu.

(latinu, řečtinu, hebrejštinu, syrštinu, koptštinu; snažil se rozluštit egyptské hieroglyfy) a jenž v době vydání Hanelova překladu *Mišle šu'alim* působil v Římě.³³⁷ Kircher, který se hebrejsky naučil v jinošském věku od rabína ve Fuldě, ve své předmluvě uvádí, že *Mišle šu'alim* se do jeho rukou dostaly od muže jménem „Nicolaus Pereiscius“ – což je bez vší pochybnosti Nicolas-Claude Fabri de Peiresc (1580–1637), všestranný francouzský učenec (především zřejmě astronom), mecenáš vědy a umění a sběratel.³³⁸ Kircher ihned poznal, že přeložit tyto bajky do latiny by bylo užitečné, a dokonce slíbil,³³⁹ že se překladatelského díla sám ujme. Nicméně překlad se mu nedařil, narážel na mnohé překážky.³⁴⁰ Nakonec požádal Hanela, který se u něj v Římě učil soukromě hebrejsky a během krátké doby učinil v tomto jazyce obdivuhodné pokroky (takže byl schopen zkušeně vykládat rabínské spisy), aby překlad pořídil místo něj. Hanel knihu přeložil v průběhu jednoho roku, a to dle Kirchera tak dovedně, že stačily už jen drobné úpravy, sloužící lepší srozumitelnosti.

Poslední v řadě je Hanelova předmluva. V ní Hanel uvádí, že v zájmu přesnosti předložil svůj překlad Ludovicu de Compiègne (tj. Ludovicus / Louis de Compiègne de Veil / Veille / Weil), synovi metského rabína, který uměl od svého otce velice dobře hebrejsky a zároveň i dobře ovládal latinu.³⁴¹ Zmiňuje, že měl obavy především z punktace. Když pak dílo po obrovském úsilí připravil k tisku, nemohl v Praze najít tiskaře, který by text dokázal vytisknout správně. Dageš se mohl objevit pouze v písmenech כ, ך a ך, nebylo možné vytisknout ם a ם ani *mapiq*. Aby se problém vyřešil, musela by být kniha vydána buď jen hebrejsky, nebo jen latinsky (ve výsledném vydání se po stránkách střídá hebrejský originál s latinským překladem), nebo by tisk musel být svěřen jiné než pražské tiskárně. K tomuto kroku se ovšem Hanel neodhodlal, aby nakonec výsledek nebyl ještě horší.³⁴² Přiznává tedy, že dílo není po všech stránkách dokonalé, dodává však, že se jistě najde čtenář, který si nebude všimát hebrejského textu, ale bude číst jeho latinský překlad, aby se poučil. Co pro takového čtenáře bude v knize nového,

³³⁷ O Kircherovi viz např. Krafft. Kircher byl v Římě správcem a kurátorem muzea nesoucího jeho jméno – *Museum Kircherianum* (na Collegium Romanum) –, založeného r. 1651.

³³⁸ S ním se Kircher setkal během svého působení na papežské univerzitě v Avignonu v letech 1632–33. Spjoval je především zájem o rozluštění egyptských hieroglyfů. (Viz např. Krafft, Miller, Findlen a Baldwin). Dle Segerta, s. 120 Peiresc Kirchera s *Mišle šu'alim* seznámil dvacet pět let před Hanelovým překladem, tzn. zhruba v roce 1636.

³³⁹ Z předmluvy není zcela jasné, komu. Z Carmolyho, s. 34 vyplývá, že Peirescovi, který Kircherovi poslal *Mišle šu'alim* právě za tímto účelem.

³⁴⁰ Patrně šlo zejména o nedostatek času z důvodu jiných aktivit. – Viz Carmoly, s. 34 a Segert, s. 120 n.

³⁴¹ Ze Segerta, s. 121 a BHB se dozvídáme, že Ludovicus de Compiègne konvertoval ke křesťanství. Několik údajů o něm pak najdeme na stránkách *Consortium of European Research Libraries* (<http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00925954>).

³⁴² „timebam videlicet, útne inciderem in Scyllam cupiens vitare charybdim“ (vzato z pramene, viz pozn. 336).

když bajky píšou i jiní a například mezi arabskými Lokmanovými bajkami jsou mnohé stejné jako u Ezopa? Dá se snad říci, že Berechja vypráví hebrejsky to samé, co Ezop řecky a Lokman arabsky? Hanel na tuto otázku odpovídá záporně – ve sbírce lze nalézt prvky, které v bajkách jiných národů neobjevíme, příběhy jsou vyjádřeny jinak a jsou k nim připojena jiná epimythia. Nakonec upozorňuje na to, že překlad nutně musí být parafrází, neboť i když jeho autor postihne smysl originálu, nemůže postihnout jeho rytmus, neboť ten je v každém jazyku jiný. Předmluvu uzavírá slovy, že se snažil dílo vykonat co nejlépe a doufá, že čtenář omluví nedostatky. Omluvou mu je již jen to, že sám Athanasius Kircher si přál, aby překlad pořídil.

Po předmluvách následuje ještě hebrejská báseň oslavující překladatele a jeho překlad, podepsaná iniciálami L. C., tedy Ludovicus de Compiègne, a citát Př 1,5n.

Tolik tedy k předmluvám tohoto vydání. Špatnou punktaci zmiňuje v souvislosti s daným vydáním i Habermann.³⁴³ Moses Mendelssohn se pak v roce 1758 v *Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste* vyjadřuje ke kvalitě překladu a jeho názor rozhodně není lichotivý: „Ein gewisser Mönch (v poznámce pod čarou: Der Jesuit P. Melchior Hanel, dessen Übersetzung zu Prag 1661 in 8. gedruckt worden. Wir können Wolf's Urtheile ganz und gar nicht beistimmen, welcher sagt: versio elegans satis et idonea est.) ließ es sich einst einfallen, diese Fabeln von Wort zu Wort ins Lateinische zu übersetzen, und seine elende Übersetzung dem Texte gegenüber drucken zu lassen. Nichts konnte ungereimter seyn als dieser Einfall; und man müßte gar nicht wissen, was Poesie, viel weniger, was die neue hebräische Poesie ist, wenn man das Verdienst des Dichters aus dieser Übersetzung beurtheilen wollte.“³⁴⁴ Jeho následné pojednání o hebrejském metru nám dává tušit, že Mendelssohn zde kritizuje především rytmickou stránku překladu. Tyto výtky zřejmě Hanel očekával, když na konci své předmluvy upozornil na rozdílný rytmus jazyků. Mendelssohn chce být pokornější než Hanel a do němčiny tedy překládá pouze jednu bajku, a to jednu z nejkratších – o mouše, volu a včele (č. 90).³⁴⁵ Mendelssohnovi dává za pravdu i Carmoly, upozorňující na nepřesnost překladu a špatnou punktaci. Ten navíc dodává, že Hanel ve svém vydání vynechal první (ve skutečnosti se však jedná o druhou – pozn. C. H.), dlouhou Berechjovu předmluvu, rejstřík a čísla bajek.³⁴⁶

³⁴³ Habermann, s. ix: „מנוקד בניקוד גרוע“.

³⁴⁴ Mendelssohn, s. 303.

³⁴⁵ Jak ovšem uvidíme dále, nakonec Mendelssohn zřejmě přeložil více bajek ze sbírky.

³⁴⁶ Carmoly, s. 35.

4.3.2 Překlady

O latinském překladu Melchiora Hanela bylo pojednáno již v oddílu 4.3.1. Nyní si uvedeme další překlady, které se nám podařilo dohledat.

Celou sbírku (zřejmě v počtu sto sedmi bajek) přeložil do jidiš rýmovaně Jakob Koppelman(n) (יעקב קופלמן בן שמואל בונם). Překlad byl vydán ve Freiburgu (פרייבורג / פרייבורג), dle Habermanna³⁴⁷ r. 1588. Vinograd³⁴⁸ uvádí שמ"ג, tedy 1583, u Friedberga³⁴⁹ najdeme rok 1584 (שמ"ד). Zřejmě byl znovu vytištěn ve Vilně r. 1825 a je i součástí pražského vydání z r. 1767 (viz seznam vydání, položky č. 4 a 7).

Jiný překlad do jidiš je možno najít v knize Mošeho ben Eliezera Wallicha (משה וולך) z Wormsu, známé pod jménem *Kuhbuch* (קוא בוך; Frankfurt, 1687).³⁵⁰ Ta obsahuje kromě částí *Mišle šu'alim* i části *Mešal ha-ḳadmoni*, jak však upozorňuje Galit Hasan-Rockem v *Encyclopaedia Judaica*,³⁵¹ nejde o přesné překlady.

Následují překlady jednotlivých bajek do němčiny. Moses Mendelssohn přeložil v roce 1758 (v návaznosti na vydání *Mišle šu'alim* v Berlíně r. 1756) v *Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste*³⁵² bajku č. 90, kterou dle něj vymyslel sám Berechja, pod názvem „Die Fliege, der Ochs und Debora (die Biene)“. Dalších sedm bajek je možné najít v třicátém dopise Lessingova díla *Briefe, die neueste Literatur betreffend* z roku 1759.³⁵³ Lessing zde neuvádí autora překladu, ale je nepravděpodobné, že by jím byl on sám. Překlad nejspíše vyhotovil Moses Mendelssohn.³⁵⁴ Jde o bajky č. 19 („Die zwei Hirsche und der Mensch“), č. 25 („Die Schafe, der Widder und der Löwe“), č. 28 („Die Maus, die Sonne, die Wolke, der Wind und die Mauer“), č. 30 („Der Ochs und der Bock“), č. 36 („Der Wolf und die Tiere“), č. 92 („Der stöbige Ochs und sein Herr“) a č. 98 (beze jména), o nichž Lessing tvrdí, že nic jim podobného nenalezneme ve sbírkách

³⁴⁷ Habermann, s. ix.

³⁴⁸ Vinograd, Part II, s. 564.

³⁴⁹ Friedberg, s. 421.

³⁵⁰ Nezaměňovat se stejnojmenným (nedochovaným) dílem Avrahama ben Matatji z r. 1555. Alternativní název Wallichovy sbírky je *Sefer mešalim*, event. *Mešalim*, Habermann uvádí dlouhý název משלים ... אויז דעם לשון הקודש אויז דעם ספר משל הקדמונים אונט ספר משלי שעולים (příčemž prohození písmen ve slově שועלים je zřejmě dílem Wallicha nebo tisku jeho knihy). Viz Habermann, s. ix, E.J., vol. 6, s. 668, J. E., vol. 12, s. 461 a Steinschneider, HÜ, s. 959.

³⁵¹ E. J., vol. 6, s. 668 n.

³⁵² Band 3, Stück 1, s. 73–78, citováno dle Mendelssohn (viz literatura), s. 302–305.

³⁵³ Lessing, s. 151–157.

³⁵⁴ Habermann, s. ix a Lessing, s. 153. Poznámka vydavatele v posledním jmenovaném zdroji obsahuje informaci, že z dopisu Ch. F. Nikolaie J. G. Herderovi z 24. prosince 1768 vyplývá, že autorem uvedeného překladu je M. Mendelssohn.

ezopských bajek.³⁵⁵ Všechny tyto překlady do němčiny jsou nerýmované. Rýmovaný překlad první Berechjovy předmluvy a první bajky („Der Löwe und die Thiere“) pořídil v r. 1847 Moritz Steinschneider.³⁵⁶ Rýmovaný německý překlad celé sbírky měl v úmyslu vytvořit Julius Landsberger. Nakonec však rovněž zůstalo jen u jednotlivých bajek. Ve sborníku *Achawa* z roku 1866³⁵⁷ najdeme překlad první Berechjovy předmluvy, bajky č. 4 („Der Hahn und der Edelstein“),³⁵⁸ č. 6 („Der Fuchs und die Fische“), č. 28 („Fabel von der Maus, der Sonne, den Wolken, dem Winde und der Mauer“) a č. 80 („Erzählung von dem Weibe, ihrem Manne, dem Ritter und dem Minister“). V *Allgemeine Zeitung des Judentums* z r. 1889³⁵⁹ se pak nachází jeho překlad bajek č. 7 („Der Hund, das Schaf, der Löwe, der Wolf und der Bär“), č. 9 („Die trächtige Hündin und ihre Genossin“), č. 10 („Die Hausmaus und die Feldmaus“) a č. 50 („Vom Löwen, anderen Thieren und vom Affen“). Zunz ve svém díle *Zur Geschichte und Literatur* uvádí části několika epimythií z *Mišle šu‘alim* (k bajkám č. 4, 7, 28, 39, 54, 55, 61, 96 a 104) ve více či méně doslovném nerýmovaném německém překladu.³⁶⁰

Do angličtiny přeložil rýmovaně bajky č. 36 („The Fable of the Wolf and the Animals“) a č. 99 („The Fable of the Fox, the Cart and the Fishes“) v roce 1893 Joseph Jacobs ve své knize *The Jews of Angevin England*.³⁶¹ Připojil rovněž³⁶² anglickou verzi výňatků z několika epimythií, převzatých z Zunze (viz výše). V anglickém překladu díla Israela Zinzberga (1873–1938), pojednávajícího o dějinách židovské literatury (*A History of Jewish Literature*),³⁶³ pak nalezneme bajky č. 19 („A Parable of Two Deer“), č. 30 („A Fable Concerning an Ox, a Lion, and a He-Goat“) a č. 54 („A Parable of a Cedar Tree and a Thorn“) – všechny v próze.³⁶⁴ Překlad celé sbírky by měl být dle Schwarzbauma³⁶⁵ v rabínské závěrečné práci („rabbinical thesis“) Edgara Eliase Siskina z r. 1929, uložené

³⁵⁵ Lessing, s. 153. Bajky č. 19, 30 a 98 v tomto překladu (pouze s menšími úpravami, většinou v oblasti pravopisu) zařadil Gustav Karpeles do svého dvousvazkového díla *Geschichte der jüdischen Literatur* (Karpeles, s. 90 n.) Bajky zde mají názvy „Die beiden Hirsche“, „Der Ochs, der Löwe und der Bock“ a „Der Rabe und das Aas“.

³⁵⁶ Ve sborníku *Manna*, s. 38–40. Otištěno i ve *Winter / Wünsche*, s. 188 n.

³⁵⁷ Viz Landsberger, s. 129–137.

³⁵⁸ Otištěno i ve *Winter / Wünsche*, s. 189 n.

³⁵⁹ Heft 18, s. 282–284 a Heft 19, s. 298 n.

³⁶⁰ Zunz, s. 144 n.

³⁶¹ S. 165–167 a 170–172. (Jeho překlad bajky č. 36 je i v *JE*, vol. 3, s. 54 n. a *Waxman*, s. 599 n.)

³⁶² *Ibid.*, s. 172 n.

³⁶³ Původní název díla je „Die geshikhte fun der literatur bay Yidn“. Anglický překlad Bernarda Martina vyšel v roce 1972. (Viz Seznam použitých pramenů a literatury.)

³⁶⁴ Zinzberg, s. 204 n.

³⁶⁵ Schwarzbaum, s. liiii, pozn. 131.

v knihovně Hebrew Union College v Cincinnati.³⁶⁶ Z r. 1967 nakonec pochází anglický nerýmovaný překlad kompletní sbírky (dle Habermannova vydání, tedy 119 bajek) od Mosese Hadase, vydaný pod názvem *Fables of a Jewish Aesop*.³⁶⁷

Existuje i nerýmovaný překlad šesti vybraných bajek do francouzštiny. Eljakim Carmoly ve svém díle *La France Israélite* (1858)³⁶⁸ představuje čtenářům bajky č. 19 („Les deux Cerfs“), č. 28 („La Souris, le Soleil, le Nuage, le Vent et le Mur“), č. 30 („Le Taureau, le Lion et le Bouc“), č. 36 („Le Loup et les Animaux“), č. 90 („La Mouche et le Taureau“) a č. 98 („Le Corbeau et la Charogne“), které jsou prý originálním Berechjovým výtvořem.³⁶⁹

V češtině dosud nebyl publikován žádný překlad Berechjových bajek. V bakalářské práci Evy Korpové z Katedry klasické filologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci nalezneme překlad osmi bajek (č. 18, 31, 41, 57, 58, 76, 79, 87) z Hanelova latinského překladu.³⁷⁰ Vedle dosud nepublikovaného nerýmovaného překladu bajek č. 18 a 94, jehož autorem je PhDr. Pavel Sládek, Ph.D., z Ústavu Blízkého východu a Afriky FF UK, jsou tak mé překlady, které jsou součástí této práce, jedinými mně známými českými překlady pořízenými z hebrejského originálu.

³⁶⁶ Název této práce (Berachyah ben Natronai Hanakdon and his „Mishle Shualim“) je možné najít v katalogu knihovny Hebrew Union College (<http://huc.edu/libraries/CN/>) pod jménem autora. Schwarzbaum, s. liii, pozn. 131 uvádí, že práce se skládá z 18 stran úvodu, 237 stran překladu a několika stran dodatků (příloh) a odkazů.

³⁶⁷ Hadasův překlad bajek č. 6, 13, 30 a 36 je obsažen i v knize Curta Levianta *Masterpieces of Hebrew Literature*, Jewish Publication Society 2008, s. 432–437.

³⁶⁸ S. 26–31.

³⁶⁹ Podobně se o těchto bajkách vyjádřili Lessing a Mendelssohn – viz výše v tomto oddílu. K ověření tohoto tvrzení viz oddíl č. 4.2.2.

³⁷⁰ Korpová, s. 25–36.

4.4 Komentovaný překlad vybraných bajek

Překlad byl pořízen z vydání Abrahama Meira Habermanna (Jeruzalém / Tel Aviv: Schocken, 1946). Toto vydání obsahuje opunktovaný hebrejský text opatřený stručnými poznámkami, upozorňujícími většinou na biblický či talmudický citát – viz přílohy této práce č. 2.2.1–2.2.4. Překlad Mosese Hadase (*Fables of a Jewish Aesop*, Boston: David R. Godine, 2001), který je v této kapitole na několika místech citován, vychází z téhož vydání.

Literárněkomparatistické části komentářů čerpají z knihy Haima Schwarzbauma *The Mishle shu'alim (Fox Fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan. A Study in Comparative Folklore and Fable Lore* (Kiron: Institute for Jewish and Arab Folklore Research, 1979).

4.4.1 Bajka č. 6 – Liška a ryby

Liška a ryby

Zmnožili se, kdož radí podle svého způsobu,³⁷¹ aby vytáhli bližního svého na své udici

Liška šla po břehu řeky a viděla rybu spěchající uniknout a jinou rybu, která ji pronásledovala, až ji dostihla a nenávistně do ní vrazila. Ty dvě se přely a nebylo nikoho, kdo by je od sebe odtrhl.³⁷² Nepromluvila k nim ani slova, ale přistoupila k vodě. Snad do nich vnoří zuby, nebo je chytí do sítě své lsti. Avšak voda se postavila do cesty její žádostivosti. Obrátila se tedy odtamtud k jinému místu a nemeškala promluvit k nim. Když tam viděla ty ryby, jak se prou a velké utiskují malé a jejich mocní koušou jejich mladá³⁷³ a boj mezi nimi sílí, zavolala na ně: „Jste snad všichni hlupáci, že nemůžete dosáhnout klidu? Toto jest dohoda mezi vámi, jediný zákon vašeho společenství, že každý hubí svého přítele, větší pohlcuje svého menšího druha³⁷⁴ a v největším hněvu ho trhá?³⁷⁵ Kdyby se

³⁷¹ Tzn. „ve svůj prospěch“.

³⁷² 2S 14,6.

³⁷³ Sloveso נשך znamená „kousat“, „žádat úroky“; podrobněji viz komentář.

³⁷⁴ Stejný obrat použit v epimythiu bajky č. 3 a v bajce č. 116.

³⁷⁵ Zvukově zajímavý úsek קצת קצת קצת קצת je ustálené spojení znamenající „v největším hněvu“. V Hadasově překladu najdeme „hew him asunder on the slightest provocation“ (Hadas, s. 16).

shromáždily všechny mořské ryby a řekly mi: „Nad námi panuj“,³⁷⁶ nezměnila bych svůj řád, když se celý den bojí a obávají a bojují každý proti svému bratru a každý proti svému příteli a jejich cesta je namířena proti nim,³⁷⁷ zdlouhavá a kluzká,³⁷⁸ a nadto chybují a bloudí, cestu míru neznají. Poslechněte tedy smysl mých slov, nakloňte své uši³⁷⁹ a jděte ke mně, vyjděte odtamtud a pojd'te sem, radostně vyjděte a pokojně. Jestliže poslechnete mou radu, požehnáte také mně. Vyjděte z moře na souš, společně obsadíme zemi, a tak se váš pokoj rozhojní. Národ nepozdvihne meč proti národu,³⁸⁰ neboť se mezi námi nerozevře trhлина.³⁸¹ Odpočine a ztichne celá zem,³⁸² s námi bude přece radost divokých oslů,³⁸³ aby oživila srdce sklíčených.³⁸⁴ A všichni obyvatelé země budou ve své radosti zpívat na svých ložích,³⁸⁵ ve dne ani v noci neustanou,³⁸⁶ nebudou páchat zlo a ničemnosti.“³⁸⁷

Nato jí první ryba odpověděla: „Pokud bys nad námi skutečně vládla, zdali bys nám zajistila mír? Vždyť když jsme v klidné vodě a obklopují nás rodiny, klidně k nám přijde lupič, povstane proti nám, kdo nás podtíná,³⁸⁸ z lidských sítí jsme znepokojeni, chytá nás mnoho rybářů a loví nás mnoho lovců. Bručíme všechny jako medvědi,³⁸⁹ a kdybys znala místo, kde přebýváme, i ty bys jako my pozbyla síly.³⁹⁰ Jestliže ve své lsti budeš pojídat kořist,³⁹¹ tak, jako teď loupíš, sama budeš uloupena,³⁹² neboť náhle povstanou, kdo tě budou kousat,³⁹³ a nebude se ti dařit na tvých cestách.³⁹⁴ A jak nad námi rozprostíráš síť podvodu a na pokoj na zemi spoléháš! Cožpak nebeské ptactvo a mořské ryby a polní zvířata, ti

³⁷⁶ Sd 9,8.

³⁷⁷ Srov. s Nu 22,32.

³⁷⁸ Vydání z r. 1661, 1756 a 1809 mají ממושך וממורט גוי, zřejmě podle Iz 18,2 (גוי ממושך ומורט) – ČEP „urostlý pronárod s lesklou pleť“, Bible Kralická „národ rozptýlený a zloupěný“. Ostatní vydání neobsahují slovo גוי. Moses Hadas má ve svém překladu na tomto místě „with their bowstrings drawn and weapons whetted“ (Hadas, s. 16).

³⁷⁹ Tento obrat viz např. Ž 78,1.

³⁸⁰ Iz 2,4 a Mi 4,3.

³⁸¹ פֶּרֶץ je pauzální tvar segoláta פָּרַץ, které znamená 1. trhлина, puklina, zlom, 2. tíseň, trápení, soužení, pohroma. Význam zde zřejmě ve smyslu „neboť nás nic nerozdělí“, „neboť nic nezpůsobí rozkol“, „neboť se mezi námi neobjeví rozkol“.

³⁸² Iz 14,7; perfektum je zde nutné přeložit jako budoucí čas.

³⁸³ Toto spojení viz např. Iz 32,14.

³⁸⁴ Iz 57,15 (ČEP má „zdeptaných“, Bible Kralická „skroušených“).

³⁸⁵ Ž 149,5.

³⁸⁶ Gn 8,22.

³⁸⁷ Iz 11,9 a 65,25.

³⁸⁸ Iz 14,8. כורח znamená doslova „dřevorubec“. (Obrat עלה עליו הכורח se vyskytuje i v dnešní hebrejštině.)

³⁸⁹ Iz 59,11.

³⁹⁰ Iz 14,10.

³⁹¹ V hebrejském textu stojí פֶּשֶׁ. Jedná se o špatnou interpunkci, místo *patahu* má být *holam*. Nejde o prso, ale o kořist.

³⁹² Iz 33,1.

³⁹³ Abk 2,7 (sloveso נושך, viz komentář).

³⁹⁴ Srov. s Dt 28,29 a Joz 1,8.

všichni nemají někoho, kdo na ně číhá a kdo je loví? Vždyť i lidé se přou ze žárlivosti, která jest mezi nimi, vyšší přece hlídá vysokého a nad nimi jsou ještě vyšší.“³⁹⁵

A toto podobenství učí, že jest varovat se před těmi, kdo radou sledují svůj prospěch, a střežit se před sladkostí jejich udice. Neboť pro provinění země³⁹⁶ se rozmnožili pokrytci, tvář tohoto pokolení je tvář psa³⁹⁷ a varovat se má každický člověk před jeho pastí. Moudrý má oči v hlavě.³⁹⁸

A já jsem pozdvihl své podobenství:

Tvář tohoto pokolení je tvář psa,
jejich slova jsou rozpolcená,³⁹⁹
jako máslo je slovo jejich úst
a myšlenka jako lůj.

Vysáli prsa mé radosti
jako kojeneček v době kojení.

Jsou zvědy, avšak není mezi nimi Jozue ani Káleb.⁴⁰⁰

Komentář

Berechjova bajka o lišce a rybách vychází, jak již bylo řečeno, z bajky rabiho ‘Aḳivy uvedené v Babylonském talmudu, traktátu Brachot 61b (podrobněji viz podkapitola 3.2 této práce). O té Bernhard Heller prohlásil, že nemá obdobu ve světové literatuře.⁴⁰¹ Haim Schwarzbaum však ve své důkladné analýze⁴⁰² ukazuje, že tomu tak není. Dle něj byla tato bajka v ústní tradici zřejmě dlouho před tím, než ji r. ‘Aḳiva použil (stejně tak, jako tomu bylo u Jótamovy a Jóašovy biblické bajky), a ve světové literatuře můžeme najít její různé paralely, ačkoliv protagonisté bývají jiní. Motiv zvířete lákajícího jiné, slabší zvíře, aby opustilo své přirozené prostředí a přiblížilo se k němu, stejně tak jako poučení z toho vyplývající, tedy že každý by měl zůstat ve svém původním prostředí, jsou poměrně

³⁹⁵ Kaz 5,7/8.

³⁹⁶ Viz Př 28,2.

³⁹⁷ Babylon. talmud, traktáty Soṭa 49b a Sanhedrin 97a.

³⁹⁸ Kaz 2,14.

³⁹⁹ Obrat לֵב וְלֵב וּלְבַב viz 1Pa 12,34/33; vyskytuje se také v bajkách č. 21, 37, 58 a 84.

⁴⁰⁰ Narážka na knihu Jozue, 2. kap.

⁴⁰¹ Heller, s. 319.

⁴⁰² Schwarzbaum, s. 25–47.

časté. U Phaedra například takto láká liška skřivana,⁴⁰³ v jiné ezopské bajce cikádu.⁴⁰⁴ V *Mišle šu'alim* najdeme tento motiv kromě bajky č. 6 ještě v bajce č. 57, kde lev vybízí kozla, aby sešel z nehostinných hor do úrodného údolí, podobná lest je použita i v bajkách č. 40 (Medvěd a laň) a 62 (Vlci, kozy a pes).⁴⁰⁵ Ve většině bajek přitom slabší zvíře neuposlechne. V bajce r. 'Aqivy kromě toho nacházíme odvolání na jakýsi někdejší stav, kdy žily lišky a ryby pohromadě. To nám může připomenout Iz 11,6n a 65,25. V Berechjově bajce je motiv pokojné pospolitosti ještě silnější (viz citace Iz 2,4), a bajku tak lze zařadit mezi ty, v nichž některé ze zvířat, většinou liška, slibuje tzv. „všeobecný mír“.⁴⁰⁶ V novodobějších židovských bajkách bývá tento slib spojen s blížícím se příchodem Mesiáše. Liška láká kohouta či vránu, aby sletěli dolů ze stromu. Když odmítají, oznamuje jim, že se jí nemusejí obávat, neboť přichází Mesiáš a naplnila se slova proroka Izajáše (Iz 11,6n). Poté, co liška uslyší štěkot psů, dává se na útěk a na otázku, proč prchá, když mezi zvířaty nyní vládne mír, odpovídá, že psi to ale ještě nevědí, event. že nevědí, co řekl Izajáš, či že nevěří v Mesiáše.⁴⁰⁷ V nežidovských bajkách se vyskytuje podobný motiv. V 61. bajce Marie de France (*De vulpe et columba*) láká liška holubici sedící na kříži – či na rozcestníku –, aby sletěla dolů. Když holubice odmítá, liška ji uklidňuje, že jí nehrozí žádné nebezpečí, neboť král vydal rozkaz, že zvířata spolu mají žít v míru a nemají si ubližovat. Holubice odpovídá, že v tom případě sletí dolů, že však vidí nedaleko blížící se jezdce se psy. Liška utíká do lesa se slovy, že psi králova slova pravděpodobně ještě neslyšeli.⁴⁰⁸ V jiných příbězích se setkáme s nařízením krále zvířat, že zvířata se mají zdravít políbením. V *Románu o lišákovi* se na základě tohoto nařízení snaží lišák Reynard sežrat sýkorku, v bajce anglického autora 13. století Oda z Cheritonu (patrně současníka r. Berechji) vlk ovci.⁴⁰⁹

Hebrejský text Berechjovy bajky je poměrně čtivý – pěkně plyne, je rytmický a imperfekta konsektivní, pro starší hebrejštinu typická, mu dodávají přirozený spád. Z jazykového hlediska může být zajímavá souslednost časů („viděla, že ryba spěchala“). Najdeme zde také opakování podobných výrazů, připomínající *parallelismus membrorum* biblických žalmů („jak se přou a velké utiskují malé a jejich mocní koušou jejich mladé

⁴⁰³ Viz Svět ezopských bajek, s. 341.

⁴⁰⁴ Schwarzbaum, s. 27.

⁴⁰⁵ Poučení, že je lepší zůstat v domácím, známém prostředí, pak poskytují ještě bajky č. 2 (Myš se žábou a orel), 10 (Myš domácí a myš lesní) a 38 (Zajíc a psi).

⁴⁰⁶ *Universal Peace* – Schwarzbaum, s. 29. Podobně je ve 40. a 62. bajce *Mišle šu'alim* zmíněna „smlouva pokoje“ mezi vystupujícími zvířaty.

⁴⁰⁷ Schwarzbaum, s. 31.

⁴⁰⁸ Gumbrecht, s. 187–189.

⁴⁰⁹ Schwarzbaum, s. 33 n.

a boj mezi nimi slí“; „jejich cesta je namířena proti nim, zdlouhavá a kluzká, a nadto chybují a bloudí“, „jděte ke mně, vyjděte odtamtud a pojděte sem, radostně vyjděte a pokojně“). Berechja rovněž velice umně pracuje se synonymy (רשת ערומה; זולת, רע, חבר) a רשת מרמה; slovesa שגה a תעה) a pravděpodobně zapojil i slovní hříčku. Sloveso גשך, které na dvou místech používá („jejich mocní koušou jejich mladé“ a „neboť náhle povstanou, kdo tě budou kousat“), znamená totiž „kousat“ nebo „žádat úroky“. Při druhém použití jde o citát verše Abk 2,7, který Bible Kralická překládá jako „Zdaliž nepovstanou rychle, kteříž by tě hryzli“, český ekumenický překlad jako „Což tvoji dlužníci náhle nepovstanou“. V některých anglických překladech jsou místo dlužníků věřitelé („creditors“), což je logičtější.⁴¹⁰ V našem překladu bylo hebrejské sloveso přeloženo českým „kousat“, které se zdálo být v daném kontextu vhodnější.⁴¹¹

Bajka obsahuje stejně jako všechny bajky sbírky biblické (a talmudické) citace. Ty se dají poměrně snadno odhalit, např. když ryby mluví o „dřevorubci“ (כורת), a citují tak Iz 14,8. Berechja citát občas pozmění, např. změní slovosled (viz Iz 59,11 – נהמה כדבים – כלנו). Zajímavé je, že ačkoliv v bajce vystupují říční ryby, liška na jednom místě mluví o „mořských rybách“. Může se jednat o chybu, či o záměr autora – mořských ryb je zajisté více než říčních, a tak ani kdyby lišku požádaly všechny *mořské* ryby (tedy velký zástup), aby nad nimi panovala, neuposlechla by je.

⁴¹⁰ Anglické překlady jsou k dispozici na stránce <http://www.biblegateway.com/>.

⁴¹¹ Hadas má při prvním výskytu sloveso „snap“, druhou pasáž překládá jako „suddenly thy creditors shall rise up against thee“ (Hadas, s. 16 n.).

4.4.2 Bajka č. 34 – Žába a voli

Žába a voli

Kdo se chlubí svými skutky, necht' si dá pozor, aby nebyla odhalena jeho nahota

Žába uviděla orající voly blížící se k rákosí a šáchoru jejího příbytku. I šla jim kvapně vstříc a zeptala se na jejich jména a jména jejich otců, neboť je chtěla poznat. Potom pravila: „Mám moudrost a radu⁴¹² najít pro každé zranění a nemoc ošetření, léky a uzdravení.⁴¹³ Ze vzezření moči a pulzu paže poznám, zda je stav dobrý, nebo špatný. Mnohé nemocné jsem vyvedla k sytosti,⁴¹⁴ jak jsem vyložila, tak bylo.“

Starý vůl se podíval na tu, která se vychloubala množstvím své moudrosti, a řekl jí: „Jsou-li tvá slova pravdivá, proč se tvůj vzhled podobá vzhledu mrtvého? Ze všech plazů je tvá podoba nejpokaženější, jako bys měla zítra sestoupit do jámy hrobové.⁴¹⁵ Moudrost se rozpozná podle svých skutků, moudrost oživuje své nositele. Nejsi růžolící, jen celá zelená. Kvůli tobě nebudu šetřit slinou.“⁴¹⁶

Nato žába zrudla a zastyděla se,⁴¹⁷ strčila hlavu mezi stehna a běžela se schovat do skrytu rákosu a močálu.

A toto podobenství jest o tom, kdo se chlubí svou moudrostí a svými činy. Necht' si dá pozor, aby nebyl usvědčen ze své hanby. Neboť je lépe mlčet, až jiní vyřknou chválu, než vyměnit svou důstojnost za ostudu.⁴¹⁸ Jest, kterého jiný chválí a před velké ho uvádí.⁴¹⁹ A moudrý řekl: „Necht' tě chválí při tvém příchodu a odchodu cizí a ne tvá ústa, cizinec a ne tvé rty.“⁴²⁰

⁴¹² Stejný obrat, pouze s jiným pořadím slov, se nachází v bajce č. 114.

⁴¹³ Zde jsou tři téměř synonymní výrazy vyjadřující léčbu: מזור, רפאות, תעלה. Slovo מזור znamená zároveň „(otevřená) rána, vřed“, ovšem vzhledem k tomu, že následující výraz (רפאות) je uvozen spojkou ו, je zde zřejmě použito ve svém druhém významu. Tato slova viz např. Jr 30,13 a 46,11.

⁴¹⁴ Tento obrat viz Ž 66,12.

⁴¹⁵ V originálu je pouze „do jámy“. Přívlastek byl v překladu doplněn pro lepší porozumění obratu, který znamená „zemřít“. – Srov. s Ž 30,10.

⁴¹⁶ Srov. s Jb 30,10. Stejný obrat je použit i v bajce č. 114.

⁴¹⁷ Viz Iz 24,23.

⁴¹⁸ Obrat כבוד בקלון je v Habermannově vydání použit i v závěru druhé předmluvy sbírky (v ostatních vydáních se tato závěrečná pasáž nevyskytuje).

⁴¹⁹ Konec viz Př 18,16.

⁴²⁰ Př 27,2.

Komentář

U této bajky Bernhard Heller neuvádí žádnou paralelu⁴²¹ a Joseph Jacobs ji řadí mezi osmnáct bajek *Mišle šu'alim*, pro které ani on, ani Moritz Steinschneider žádnou paralelu nenašli.⁴²² Haim Schwarzbaum⁴²³ však poukazuje na velice podobnou bajku u Babria a Aviana, v níž žába promlouvá místo k volům k vícero zvířatům a odpověď na její chlubení přichází od lišky. V Babriově stručném podání zní příběh takto: „Kdys žabák, bažiny a stínu milovný, jenž žije v příkopech a tůních bahnitých, si vyšel na souš – tam k všem tvorům hovořil: ‚Já lékař jsem a ve všech lécích vyznám se, jež nezná ani Paión, bohy léčící, jenž na Olympu sídlí.‘ Na to liška dí: ‚Jak můžeš léčit jiné, když tak chorobně jsi zelený a neznáš sebe uzdravit!‘“⁴²⁴ V Avianově verzi liška říká: „Ta chce nemocným údům dát hojivé léky, ach tahle, které se modravý kruh vine kol pobledlých úst!“⁴²⁵ Dle Schwarzbauma Berechja pravděpodobně vycházel z Aviana, přičemž podobně jako v jiných bajkách vypustil mytologické prvky, v tomto případě tedy postavu lékaře bohů Paióna. Příběh přitom připomíná rčení v Midraš Genesis Raba 23,4 „Lékaři, uzdrav sám sebe“,⁴²⁶ které mj. cituje také Ježíš Nazaretský (Lk 4,23).⁴²⁷ Příbuzné jsou mu bajky vysmívající se lékařům (např. Phaedrova bajka o ševci, který se stal lékařem)⁴²⁸ či bajky, v nichž pták, věštec, prorok, nebo dokonce bůh – jako u Babria⁴²⁹ – má předpovídat budoucnost ostatních, event. rozluštit nějakou jejich záhadu, přitom však není schopný poznat, co jeho samotného čeká, nebo kdo mu způsobil nějakou pohromu.

Berechjova bajka tedy není tematicky originální, přesto je však stejně jako ostatní Berechjovy bajky ojedinělá použitím biblického jazyka a citátů. Oproti očekávání zde autor nepoužil citát z verše Iz 47,3 („Ať se odkryje tvá nahota, ať se ukáže tvá hanba“), čerpá však z výrazů v něm obsažených. Na konci epimythia je citován verš Př 27,2, do něhož byla vložena slova **בבאך ובצאתך**. Moses Hadas ve svém překladu závěr epimythia

⁴²¹ Viz Heller, s. 336.

⁴²² Schwarzbaum, s. 204.

⁴²³ Schwarzbaum, s. 204–210.

⁴²⁴ Svět ezopských bajek, s. 412 (přel. Rudolf Kuthan a Jiří Valeš).

⁴²⁵ Svět ezopských bajek, s. 438 (přel. Jiří Valeš).

⁴²⁶ אסי אסי חגרתך

⁴²⁷ Tato slova jako by se pak ozývala během Ježíšova ukřižování: „Jiné zachránil, ať zachráni sám sebe, je-li Mesiáš, ten vyvolený Boží“ a „To jsi Mesiáš? Zachraň sebe i nás!“ (Lk 23,35.39; ČEP).

⁴²⁸ Na konci bajky říká král občanům: „Jste vy to hlupáci! Své hlavy svěříte do ruky člověka, jenž nenašel, kdo svěříl by mu svoje nohy k obutí!“ (Svět ezopských bajek, s. 273 n.) Mezi vyprávěními Grigória Abulfaradžeho Barhebraea (1226–1286), syrského vzdělance a hodnostáře jakobitské církve židovského původu, najdeme podobný příběh: „Jiný lékař býval kdysi malířem, ale nechal malování a začal léčit. Když se ho ptali, proč se tak rozhodl, řekl: ‚Chyby malíře zkoumá a posuzuje mnoho očí, ale chyby lékaře skryje země.‘“ (Barhebraeus, s. 90) U Barhebraea ostatně najdeme i obdoby bajek č. 52 a 69 z *Mišle šu'alim* (Barhebraeus, s. 91 n.).

⁴²⁹ Svět ezopských bajek, s. 358.

ošidil, když ho překládá jako „And the sage hath said [Proverbs 27.2]: „Let another praise thee, and not thine own mouth.““⁴³⁰ Dalo by se říci, že tato bajka obsahuje také jeden židovský prvek – žába se ptá na jméno otce, které, jak víme, bylo nedílnou součástí středověkých židovských jmen.

Jedná se o jednu ze stručnějších a „kousavějších“ bajek sbírky, v nichž zároveň zábava převažuje nad poučením – příběh je vyprávěn lehčím tónem, nezatěžuje poučeními. Přitom v něm však možná právě proto chybí nějaký dramatický prvek – žába není za svoji pýchu nijak potrestána, pouze utrpí ostudu, pozná svou chybu a umlkne, podobně jako páv v bajce č. 41. Vtipnou pointou je stejně jako u Phaedra a Aviana poukázání na vzezření žáby, především pak její zelenou barvu, všeobecně chápanou jako výraz neudu. Tematicky blízká je této bajce bajka č. 94. V ní se liška vychloubá kočce množstvím svých lstí, triků a úskoků, a když ji pak napadnou psi, kočka ji nabádá, aby použila jednu ze svých mnoha lstí – k čemu jí jsou, když ji nedokáží zachránit? V poučení je pak uvedeno množství způsobů, jakými se lidé chlubí, mezi nimi též רפא לכל-מדוה⁴³¹ („Jsem lékař, který vyléčí každou nemoc“). Také bajka č. 114, používající dokonce podobné obraty jako bajka č. 34, má varovat před pýchou léčitelů.

Z hlediska jazykového je možné stejně jako u jiných bajek poukázat na používání synonym, v tomto případě slov חרפה a קלון („hanba“, „ostuda“) a מזור, רפאות a תעלה („ošetření“, „léky“ a „uzdravení“).

⁴³⁰ Hadas, s. 67.

⁴³¹ Habermann, s. כק.

4.4.3 Bajka č. 113 – Člověk a vlk

Člověk a vlk

Ústa toho, jehož oči a srdce sledují jeho užitek, prozradí jeho špatnost

Člověk učil⁴³² vlka písmenům. Řekl mu: „Řekni *alef*.“ Vlk po něm zopakoval *alef*. Dále ho požádal: „Řekni *bet*.“ Vlk střežil, co vychází z jeho úst,⁴³³ vyslovil *bet* a *gimel* jako on. I řekl ten člověk: „Nuže nastav uši tomu, co ti předložím, a nauč se spojovat písmena, najít, po čem toužíš, a mluv. A nyní je spoj dohromady a staneme se jedním lidem.⁴³⁴ *Alef, bet* – tak, jak to učiním já.“ Vlk odpověděl: „Hle, ovce.“

A toto podobenství jest o tom, jehož oči a srdce sledují jeho užitek. Jeho ústa prozradí jeho špatnost a jeho rty proti němu vydají svědectví, aby byla odhalena podlost jeho srdce. A z jeho útroh vystoupí zkaženost, v jeho ústech bude nalezeno zlo a jeho úmysl bude poznán z jeho činů.⁴³⁵ Opovrhuje Jákobem a vybírá si Ezaua. Spravedlivého bude posilovat⁴³⁶ jeho spravedlnost a věrolomné zahubí pokřivenost.⁴³⁷ A Šalamounova přísloví neříkají méně: Cožpak nebudou bloudit, kdo osnují zlé skutky?⁴³⁸

Komentář

Tato bajka je dle Schwarzbauma⁴³⁹ velmi oblíbená ve středověké evropské lidové literatuře. Najdeme ji například ve sbírce nazývané *Romulus Roberti*: Kněz učí vlka písmena, ten je po něm opakuje. Pak z nich má vytvořit slabiky, ale neví, jak. Zdá se mu, že všechna písmena dávají dohromady slovo *agnus* – tedy „jehně, beránek“. Jeho učitel okomentuje tuto odpověď slovy „Co na srdci, to na jazyku“.⁴⁴⁰ Podobně je tomu v bajce Marie de France – vlk tvrdí, že zná pouze jedno slovo – *aignel* (mající stejný význam jako

⁴³² Místo obvyklého slovesa ללמד je zde sloveso לאלל („krotit, cvičit, školit“), rýmující se s prvním písmenem hebrejské abecedy.

⁴³³ Toto spojení viz Dt 23,24/23.

⁴³⁴ Gn 34,16.

⁴³⁵ Viz Babylon. talmud, traktát Bejca 19a.

⁴³⁶ לקדם; Hadas (s. 214) překládá jako „goeth before“ (tzn. לקדום).

⁴³⁷ Druhá část Př 11,3. Autor přitom mohl použít celý verš (dle ČEP „Přímé vede bezúhonnost, kdežto věrolomné zahubí pokřivenost“).

⁴³⁸ Př 14,22.

⁴³⁹ Schwarzbaum, s. 533–536.

⁴⁴⁰ Quod in corde, hoc in ore (Schwarzbaum, s. 534).

lat. *agnus*). Odo z Cheritonu příběh rozšířil o další prvky. Vlk Ysengrimus touží stát se mnichem. Když k tomu konečně dostane svolení, začínají ho učit písmena. Má opakovat a nazpaměť se naučit slova *Pater noster*, on však neustále opakuje *agnus* nebo *aries* („beran“). Stejně tak, místo aby sledoval kříž a oltář, se jeho oči neustále stáčí k ovci. Dle Adolfa Grafa se postava vlka učícího se Otčenáš a přitom neustále myslícího na ovce vyskytuje v příslovích mnoha evropských národů.⁴⁴¹

Námět této bajky přitom nemá kořeny ve středověku, ale je mnohem starší – nalezneme ho již v příbězích o Achíkarovi. Vlk, kterého učí abecedu, neustále opakuje slova „kozel“ a „kúzle“ (slovanská verze) či „kúzle“ a „jehně“ (starosyrská verze). V arménské verzi vyslovuje místo prvních písmen arménské abecedy *ayb, ben, gim* zvukově podobná slova *ayts* („koza“), *bouts* („kúzle“), *garhn* („jehně“), podobně je tomu v dalších verzích. Jak však podotýká Schwarzbaum, Berechja příběh pravděpodobně nečerpal z Achíkara, jak se domníval Habermann, nýbrž ze středověkých variant této bajky. V těch je totiž zdůrazněna role vlka jako studenta a jeho úkol spojit písmena do slabik.

Stejně jako v jiných bajkách *Mišle šu'alim* nalezneme i zde jednu skutečnost vyjádřenou pomocí několika synonym – רשע (přeloženo jako „špatnost“), זדון („podlost“), רשעה („zkaženost“); רעה („zlo“), רע („zlé skutky“).

⁴⁴¹ Schwarzbaum, s. 534.

5. ZÁVĚR

Sbírka *Mišle šu'alim* není prvním dílem židovské literatury obsahujícím bajky. S bajkami se setkáme již v Tanachu, Talmudu a midraších a rovněž v některých středověkých beletristických dílech. Přesto si zaslouží zvláštní pozornost. Bajky ve sbírce obsažené neslouží politickým či exegetickým účelům, jako tomu bylo v Tanachu, Talmudu a midraších, ani nečerpají z orientálních zdrojů jako většina středověkých bajek napsaných židovskými autory, sídlícími převážně v muslimských oblastech, včetně Španělska. Vycházejí povětšinou z ezopských bajek, z jejich středověkých verzí a úprav a z dalších středověkých evropských děl. Mohou tak být důkazem toho, že ani Židé žijící v křesťanských oblastech Evropy nebyli izolováni od okolní, většinové kultury a kromě židovských děl nacházeli inspiraci i v dílech křesťanských a pohanských (viz řecký polytheismus, který se projevuje i v některých ezopských bajkách). Látku z těchto děl přejatou však alespoň částečně přizpůsobili své kultuře a vtiskli jí tím novou podobu.

V *Mišle šu'alim* se tak snoubí prvky pohanské,⁴⁴² středověké křesťanské,⁴⁴³ orientální a židovské. Zatímco první tři jmenované do ní pronikly zvenčí, židovské prvky začlenil sám autor. Jedná se především o použití biblických a talmudických citátů a zapojení jmen biblických postav a lokalit, ale též o střípky některých židovských reálií (předpisů a zvyků).

Text je zajímavý i z hlediska jazykového. Celá sbírka je psána kvalitní rýmovanou prózou, proloženou básněmi. Text je rytmický a projevuje se v něm autorova dokonalá znalost hebrejštiny a jeho jazykový cit, například v práci se synonymy.

Autor se nesnaží přehnaně moralizovat, v duchu ezopských bajek je těžiště sdělení v příběhu samotném, ačkoliv epimythium ho rozvádí a vztahuje k lidské společnosti.

Sbírka se patrně díky své vyváženosti zábavy a poučení těšila v židovském prostředí velké oblibě, jak o tom svědčí její četná vydání – minimálně dvacet dva vydání hebrejského textu a jedno vydání v překladu do jidiš. Zaujala však i některé křesťanské osobnosti, jak dokládá například její překlad do latiny pořízený v 17. století pražským jezuitou Melchiorem Hanelem či Lessingovo krátké pojednání v *Briefe, die neueste Literatur betreffend* (1759). Skutečností však zůstává, že v podstatě veškeré texty, které

⁴⁴² Například v bajce č. 95.

⁴⁴³ Okrajově – v postavách rytířů.

o ní byly napsány, stejně tak jako překlady jednotlivých bajek i celé sbírky pocházejí z židovských řad.

Mišle šu'alim nacházejí ozvuk i v izraelské kultuře. V roce 2009 vyšla v izraelském nakladatelství Modan kniha s názvem *Mešalim 'al šu'alim we-'al hajot aherot*, v níž autorky Judith Dishon a Maya Fruchtman převyprávěly pro děti moderní rýmovanou hebrejštinou osmnáct Berechjových bajek. Jméno Berechjovy sbírky si již dříve vypůjčily krátké televizní pořady pro děti na motivy ezopských bajek. V americko-izraelském desetiminutovém filmu z roku 1948 nazvaném *Šloša mišle šu'alim* (či *Three Fox Fables*, produkce Encyclopaedia Britannica Films Inc.) vystupují živá zvířata v příbězích o lišce a hroznech, lišce a vráně (havranovi) a lišce a čápovi. S Berechjovými bajkami mají tyto příběhy společný pouze zdroj.⁴⁴⁴ Z roku 1986 pak pochází série třinácti zhruba pětiminutových příběhů založených na La Fontainových bajkách s názvem *Foxy Fables* (hebrejsky patrně *Mešalim šu'aliim*). Sérii vytvořil izraelský animátor Rony Oren a vystupují v ní postavy vymodelované z plastelíny.⁴⁴⁵

Většina textů věnovaných sbírce a jejímu autorovi je však více než sto let stará, jediným dílem podrobněji se zabývajícím *Mišle šu'alim* dodnes zůstává kniha Haima Schwarzbauma *The Mishle shu'alim (Fox Fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan. A Study in Comparative Folklore and Fable Lore* (Kiron 1979) a jediným kompletním vydaným překladem překlad Mosese Hadase s názvem *Fables of a Jewish Aesop* (např. Boston 2001; poprvé vydáno r. 1967).

Cílem této práce bylo shromáždit informace o sbírce a jejím autorovi ze všech dostupných zdrojů a doplnit je o výsledky vlastního zkoumání textu, zahrnujícího i překlad vybraných bajek do češtiny. Přínos práce je možné vidět v podání všeobecného přehledu, který dostupná díla neposkytují. Jednotlivé texty, pocházející převážně z 19. století, jsou věnovány většinou pouze osobě autora, nebo některému z jeho děl. Jejich hodnota spočívá v tom, že často vycházejí ze studia rukopisů, nezřídka se však jejich zájem omezí na otázku, kdy mohlo být dané dílo napsáno. Textu *Mišle šu'alim* se více věnují pouze Moritz Steinschneider, Joseph Jacobs, Karl Warnke a ve dvacátém století Bernhard

⁴⁴⁴ Tento pořad je možné zhlédnout na internetu na stránkách http://www.televizia.net/vb/local_links.php?action=play&linkid=285&catid=5&page=1 či http://www.23tv.co.il/1777-he/masach_lesafrut.aspx (stav k 31. 7. 2011).

⁴⁴⁵ Viz http://www.animationcenter.gr/modules/news/article.php?storyid=234&sel_lang=english a <http://ronyoren.com/?s=Foxy+Fables> (31. 7. 2011). Na druhém odkazu, tedy oficiální stránce Ronyho Orena, je možno zhlédnout ukázkou jednoho dílu (v angličtině).

Heller,⁴⁴⁶ většinou však kladou důraz na srovnání bajek s bajkami Marie de France, sbírkami *Romulus* apod. Kromě toho všichni tito autoři vycházejí z vydání obsahujících jen sto sedm bajek. Prvním dílem zkoumajícím podrobně text sbírky je výše uvedená kniha Haima Schwarzbauma. I Schwarzbaum se však soustředí na srovnání bajek s bajkami jiných autorů či národů, nevěnuje například pozornost jazyku sbírky a jejím židovským rysům – zde se omezuje na informaci, že Berechja při adaptaci bajek z příběhů vypustil mytologické a pohanské prvky.⁴⁴⁷ Údajům o Berechjovi pak Schwarzbaum věnuje pouze dvě strany (xxv n.).

Tato práce shrnuje zjištění týkající se života Berechji ben Naṭronaje ha-Naḳdana a jeho sbírku uvádí nejen do kontextu světové literatury (z hlediska folkloristického), nýbrž i do kontextu židovské literatury a kultury (hebraistický pohled). Kromě toho obsahuje důkladný rozbor sbírky, přehledným způsobem představuje postavy vystupující ve sbírce a přináší i český překlad tří bajek. Nabízí možnost seznámit se s některými jazykovými zvláštnostmi sbírky a s úskalími jejich převodu do jiného jazyka. Na několika místech upozorňuje i na nepřesnosti či nedokonalosti anglického překladu Mosese Hadase. Rovněž její úvodní kapitoly obsahují cenná data. Shromažďují informace roztroušené v mnoha zdrojích, z nichž některé jsou těžko dostupné (například text Davida Daubeho *Ancient Hebrew Fables. The Inaugural Lecture of the Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies delivered in Corpus Christi College, 17 May 1973*, Oxford, University Press, 1973, který se mi podařilo objevit v knihovně haifské univerzity).

Text této práce by jistě bylo možné rozšířit a prohloubit. Podrobné studium jazyka jednotlivých bajek sbírky by snad mohlo pomoci odhalit, které z bajek byly napsány jiným autorem – všimněme si ku příkladu rozdílných výrazů pro Hospodina, o kterých byla řeč v oddílu 4.2.2. Zajímavá zjištění by mohlo přinést zkoumání jednotlivých vydání sbírky, jejich zvláštností a vzájemných odlišností. Talmudické a midrašické bajky, které byly v práci představeny pouze v krátkosti, by nepochybně také zasloužily větší pozornost, neboť vzhledem ke svému využití v exegezi biblických veršů tvoří důležitou součást židovské kultury, pro mnohé hebraisty jsou však zcela neznámou oblastí.⁴⁴⁸ Tato práce tak nabízí podněty k dalšímu studiu židovských bajek.

⁴⁴⁶ Steinschneider, HÜ, s. 958–962 a Steinschneider, Letterbode, s. 28 n. („Tabelle der gleichen Themen bei Marie de France, Berachja und Romulus“). JE, vol. 3, s. 53–55 (Jacobs). Warnke, s. LXVIII–LXXIV. Heller, s. 333–344.

⁴⁴⁷ Např. Schwarzbaum, s. xxv.

⁴⁴⁸ Jistě by bylo zajímavé zkoumat například jejich podobnost s řeckými bajkami, inspirací by mohl být článek Haima Schwarzbauma „Talmudic-Midrashic Affinities of some Aesopic Fables“ ve sborníku *Laographia* 22 (1965), s. 466–483 a další jeho texty.

6. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

A LITERATURY

6.1 Prameny

6.1.1 Tištěné prameny

משלי שועלים לרבי ברכיה הנקדן המועתקים מלשון עברי ללשון רומי על ידי המעתיק מלכיאור הנאל מחבורת
יהושוע. /

Parabolae Vulpium Rabbi Barachiae Nikdani. Translatæ ex Hebraica in Linguam Latinam.
Opera R. P. Melchioris Hanel Societatis Jesu. Cum licentia superiorum. Pragaë:
In Typographia Universitatis, in Collegio Societ. Jesu ad S. Clementem, Anno MDCLXI.

Prag: Katzische Buchdruckerey, 1767. / משלי שועלים לרבי ברכיה הנקדן. פראג: תקכז.

Dishon / Fruchtman =

דישון, יהודית; פרוכטמן, מאיה: משלים על שועלים ועל חיות אחרות: ספורים מתוך משלי שועלים מאת ברכיה
הנקדן. בן-שמך: מודן, 2009.

/ From the Treasures of Jewish Medieval Tales. Stories from the Mishle Shu'alim by
Berechia Hanakdan. Adapted by Judith Dishon and Maya Fruchtman.

Habermann = (1946). משלי שועלים לרבי ברכיה הנקדן. ירושלים ותל אביב: שוקן, תש"ו.
(Vydavatel Abraham Meir Habermann.)

Hadas = *Fables of a Jewish Aesop. Translated from the Fox Fables of Berechiah
ha-Nakdan* by Moses Hadas. Boston: David R. Godine, 2001.

Apokryfy = (Bič, Miloš a kol.:) *Starý zákon. Překlad s výkladem. Dodatek: Apokryfy
(Knihy deuterokanonické nebo nekanonické)*. Praha: Kalich, 1985. 1. vyd.

ČEP = *BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih).*
Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, 1995. 6. přepracované vydání
(4. vyd. v ČBS).

6.1.2 Prameny nascanované na internetu

Google Knihy

<http://books.google.cz> – *Mišle šu'alim*, vydání Praha, 1661.

Hebrew Books

<http://www.hebrewbooks.org/mem>

<http://www.hebrewbooks.org/24175> – *Mišle šu'alim*, vydání Berlín, 1756.

<http://www.hebrewbooks.org/39188> – *Mišle šu'alim*, vydání Lvov, 1809.

<http://www.hebrewbooks.org/34065> – *Mišle šu'alim*, vydání Bagdád, 1874.

<http://www.hebrewbooks.org/34066> – *Mišle šu'alim*, vydání Varšava, 1874/5.

<http://www.hebrewbooks.org/39189> – *Mišle šu'alim*, vydání Jeruzalém, 1920.

<http://www.hebrewbooks.org/44212> – *Mišle šu'alim*, vydání Varšava, 1929.

<http://www.hebrewbooks.org/39190> – *Mišle šu'alim*, vydání Jeruzalém / Tel Aviv, 1946.

דעת, אתר לימודי יהדות ורוח – ספריה וירטואלית

<http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=179> (27. 3. 2011) – *Mišle šu'alim*, vydání Berlín, 1921.

<http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=245> (7. 5. 2011) – *Sefer ha-ḥibur* a *Sefer ha-macref*.

6.1.3 Další prameny v elektronické verzi

Bible Kralická =

Bible svatá Online <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/bible.html>

a <http://bible.cz/public/index.phtml>.

Judaic Classics Library = CD-Rom *Judaic Classics Library* – David Kantrowitz, verze 2.2, březen 2001.

King James Version of the Bible: <http://www.biblegateway.com/>.

Responsa Project = CD-Rom *Responsa Project* – Version 12, Bar-Ilan University. (Informace na <http://responsa.biu.ac.il/>.)

6.2 Encyklopedie a slovníky

EJ = *Encyclopaedia Judaica*. 22 vols. Eds. Michael Berenbaum and Fred Skolnik. Detroit: Macmillan Reference, 2007. 2. ed.

Encyklopedia mikra'it =

אנציקלופדיה מקראית – אוצר הידיעות על המקרא ותקופוץ חלק ה. ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק, תשל"ח (1978). הדפסה שנייה מתוקנת.

Hamburger 1 = Hamburger, Jacob: *Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud. Wörterbuch zum Handgebrauch für Bibelfreunde, Theologen, Juristen, Gemeinde- u. Schulvorsteher, Lehrer. Abtheilung I. Die biblischen Artikel*. Strelitz (Selbstverlag des Verfassers), 1870.

Hamburger 2 = Hamburger, Jacob: *Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud. Wörterbuch zum Handgebrauch für Bibelfreunde, Theologen, Juristen, Gemeinde- u. Schulvorsteher, Lehrer etc. Abtheilung II. Heft I–III*. Neustrelitz (Selbstverlag des Verfassers), 1877.

JE = *Jewish Encyclopedia*. 12 vols. New York / London: Funk and Wagnalls Company, 1901–1906.

Jüdisches Lexikon. Ein enzyklopädisches Handbuch des jüdischen Wissens in vier Bänden. Hg. Georg Herlitz u. Bruno Kirschner. Berlin: Jüdischer Verlag, 1927–1930.

אבן-שושן, אברהם: מלון אבן-שושן. מחודש ומעודכן לשנות האלפים בששה כרכים בהשתתפות חבר אנשי מדע. (עורך ראשי: פרופ' משה אזור). ישראל: המילון החדש בע"מ, 2006.

Alcalay, Reuben: *The Complete Hebrew-English Dictionary. New Enlarged Edition*.

Israel: Chemed Books; Yedioth Ahronoth, 1996. /

אלקלעי, ראובן: המילון העברי-אנגלי השלם. מהדורה חדשה ומורחבת. ישראל: ספרי חמד; ידיעות אחרונות, 1996.

קדרי, מנחם-צבי: מילון העברית המקראית. אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו. רמת-גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ו – 2006.

Langenscheidt Handwörterbuch Hebräisch-Deutsch. Völlige Neubearbeitung.
Berlin / München: Langenscheidt; Tel Aviv: Achiasaf Publishing House, 2004.
Originalausgabe von Yaacov Lavi; neu bearbeitet von Ari Philipp u. Kerstin Klingelhöffer.

Oxford English-Hebrew / Hebrew-English Dictionary. Ed. Ya'cov Levy.
Israel: Kernerman Publishing Ltd. and Lonnie Kahn Publishing Ltd., 1999. /
מילון אוקספורד עברי-אנגלי / אנגלי-עברי. עורך יעקוב לוי. הוצאת קרנרמן בע"מ ולוני כהן הוצאה לאור בע"מ,
.1999

Pípal, Blahoslav: *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu.* Praha: Kalich, 1997. 3. vyd.

6.3 Ostatní literatura

Baeck = Baeck, Samuel: „Die Fabel in Talmud und Midrasch“.
In: *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* –
MGWJ 1875, Heft 12, s. 540–555; MGWJ 1876, Heft 1, s. 27–38; MGWJ 1876, Heft 3,
s. 126–138 a 144; MGWJ 1876, Heft 5, s. 195–204; MGWJ 1876, Heft 7, s. 267–275;
MGWJ 1876, Heft 12, s. 493–504.

Baldwin = Baldwin, Martha: „Pious Ambition: Natural Philosophy and the Jesuit Quest for the Patronage of the Printed Books in the Seventeenth Century“. In: Feingold, Mordechai (ed.): *Jesuit Science and the Republic of Letters.* Massachusetts: MIT Press, 2002. S. 285–330. (K nahlédnutí na <http://books.google.cz>.)

Barhebraeus = Barhebraeus, Grígórios Abulfaradž: *Kratochvilná vyprávění.* Praha: Odeon, 1967. 1. vyd. Ze syrského originálu přeložil Stanislav Segert.

Ben-Amos, Dan: „(Obituary:) Haim Schwarzbaum (1911–1983)“. In: *The Journal of American Folklore*, vol. 97, no. 386 (Oct.–Dec. 1984). Published by American Folklore Society. S. 464–466.

BHB = *The Bibliography of the Hebrew Book 1473–1960. – A Bibliography of All printed Hebrew Language Books before 1960.* EPI & The Institute for Hebrew Bibliography Jerusalem, 2002. Developed by C.D.I. Systems (1992) Ltd.
(Elektronická podoba; viz www.hebrew-bibliography.com.)

Bloch = Bloch, P(hilipp): „Die zweite Uebersetzung des Saadiahnischen Buches ‚Emunoth wedeoth‘ angeblich von Berechjah hanakdan. (Munch. Cod. 42. Hebr.)“. In: *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 1870, Heft 9, s. 401–414 a Heft 10, s. 449–456.

Bolte, Johannes; Polívka, Georg: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. 4. Band.* Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1930.

Braak = Braak, Ivo (/ Neubauer, Martin): *Poetik in Stichworten. Literaturwissenschaftliche Grundbegriffe; eine Einführung.* Stuttgart: Borntraeger, 2001. 8., überarbeit. und erw. Aufl.

Carmoly = Carmoly, Eljakim: „Berachia ben Natronai“. In: E. C.: *La France Israélite. Mémoires pour servir a l'histoire de notre littérature.* Francfort s/M.: H. Bechhold, Libraire-Editeur, 1858. S. 21–39.

Čech, Pavel; Sládek, Pavel: „Transliterace a transkripce hebrejštiny: Základní problémy a návrhy jejich řešení“. In: Svatoš, Martin (ed.): *Listy filologické CXXXII, 2009, 3–4.* Prague: Institute for Classical Studies of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2009. S. 305–339.

Čornejová 1 = Čornejová, Ivana a kol.: *Dějiny Univerzity Karlovy II – 1622–1802.* Praha: Karolinum, 1995. 1. vyd.

Čornejová 2 = Čornejová, Ivana; Fechtnerová, Anna: *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773.* Praha: Univerzita Karlova, 1986. 1. vyd.

Daube = Daube, David: *Ancient Hebrew Fables. The Inaugural Lecture of the Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies delivered in Corpus Christi College, 17 May 1973*. Oxford: University Press, 1973.

Findlen = Findlen, Paula: „Scientific Spectacle in Baroque Rome: Athanasius Kircher and the Roman College Museum“. In: Feingold, Mordechai (ed.): *Jesuit Science and the Republic of Letters*. Massachusetts: MIT Press, 2002. S. 225–284.
(K nahlédnutí na <http://books.google.cz>.)

Friedberg = Friedberg, B.: *Bet Eked Sepharim. Lexique Bibliographique*.
/ פריעדבערג, ח. ד.: בית עקד ספרים. Anvers, 1928–1931.

Graetz = Graetz, Heinrich: *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. 7. Bd. [*Geschichte der Juden von Maimuni's Tod (1205) bis zur Verbannung der Juden aus Spanien und Portugal*], erste Hälfte. Leipzig: Oskar Leiner, 1894. 3. verbesserte Aufl.

Gross = Gross, Henri: *Gallia Judaica; Dictionnaire Geographique de la France d'après les Sources Rabbiniques*. (Traduit sur le manuscrit de l'auteur par Moïse Bloch. Paris: Librairie Léopold Cerf, 1897.

Gumbrecht = Marie de France: *Äsop*. Eingeleitet, kommentiert und übersetzt von Hans Ulrich Gumbrecht. München: Wilhelm Fink, 1973. (Klassische Texte des romanischen Mittelalters in zweisprachigen Ausgaben, Bd. 12. Hg. Hans Robert Jauss u. Erich Köhler.)
(Těž online na <http://www.worldcat.org/title/asop/oclc/949389>.)

Guttman = Guttman, J.: „Zwei jüngst edirte Schriften des Berachja Hanakdan“. In: *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 1902, Heft 11–12. S. 536–547.

Heller = Heller, Bernhard: „Das hebräische Märchen“. In: Bolte, Johannes; Polívka, Georg: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. 4. Band. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1930. S. 315–364.

Hirsch = Hirsch, J.: *Rabínská moudrost. Dle Talmudu výborem sepsal dr. J. Hirsch*. Olomouc: Votobia, 2001 (podle prvního vydání nakladatelství J. Otto z r. 1916).

Jacobs = Jacobs, Joseph: *The Jews of Angevin England. Documents and Records; from Latin and Hebrew sources printed and manuscript for the first time collected and translated by Joseph Jacobs*. London: David Nutt, 1893.

Jacobs, JQR, vol. 1, no. 2 (Jan. 1889) =

Jacobs, Joseph: „Notes and Discussion – A Mediaeval School of Massorites among the Jews of England“. In: *The Jewish Quarterly Review*, vol. 1, no. 2 (Jan. 1889). S. 182 n.

Jacobs, JQR, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890) =

Jacobs, Joseph: „Notes and Discussion – Analecta I. English Massorites“. In: *The Jewish Quarterly Review*, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890). S. 330–333.

Jacobs, JQR, vol. 4, no. 4 (Jul. 1892) =

Jacobs, Joseph: „Notes on the Jews of England under the Angevin Kings“. In: *The Jewish Quarterly Review*, vol. 4, no. 4 (Jul. 1892). S. 628–655.

Jacobs, JQR, vol. 6, no. 2 (Jan. 1894) =

Jacobs, Joseph: „The Jews of England in the Twelfth Century: Rejoinders“. In: *The Jewish Quarterly Review*, vol. 6, no. 2 (Jan. 1894). S. 375–381.

Kalíla a Dimna / Bidpájovy bajky. Praha: Gema Art a Dar Ibn Rushd, 2005. Z arab. originálu přeložil, doslov a poznámky napsal Jaroslav Oliverius.

Karpeles = Karpeles, Gustav: *Geschichte der jüdischen Literatur, 2. Band*. Berlin: Verlag von M. Poppelauer, 1921. 3. Aufl.

Kassis, Riad Aziz: *The Book of Proverbs and Arabic Proverbial Works*. Leiden / Boston / Köln: Brill, 1999. (Částečně k nahlédnutí na <http://books.google.cz>.)

Kolmaš, Josef; Krupa, Viktor; Opatrný, Josef a kol.: *KDO BYL KDO. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999. 1. vyd. (Ed. Jan Filipický.)
(Na internetu na <http://www.libri.cz/databaze/orient/index.php>.)

Korpová = Korpová, Eva: *Parabola Vulpium – Bajky v díle Rabbi Berechiah ben Natronai Ha-Nakdan*. Bakalářská diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra klasické filologie, 2010.
(K nahlédnutí na <http://theses.cz/>.)

Krafft = Krafft, Fritz: „Kircher, Athanasius“. In: *Neue Deutsche Biographie, Bd. 11* (1977). S. 641–645.
[Onlinefassung; URL: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd118562347.html>]

Landsberger, Julius: *Die Fabeln des Sophos* (Posen: Louis Merzbach, 1859).
(K nahlédnutí na <http://books.google.cz/>.)

Landsberger, Julius: „Proben aus einer Uebersetzung der Fuchsfabeln des Berachja Hannakdan“. In: *Allgemeine Zeitung des Judentums*, 1889, Heft 18, s. 282–284 a Heft 19, s. 298 n. (K nahlédnutí na <http://www.compactmemory.de/>.)

Landsberger = Landsberger, Julius: „Über die Fabel bei den Hebräern“. In: *Achawa. Vereinsbuch für 1866–5626*. Leipzig: Verein zur Unterstützung hilfsbedürftiger israelitischer Lehrer, Lehrerwitwen und -waisen in Deutschland; in Comission bei Oscar Leiner. 2. Jahrgang. S. 116–138.

Lessing = Lessing, Gotthold Ephraim: *Gesammelte Werke in zehn Bänden. 4. Bd. – Über die Fabel, Literaturbriefe, Sophokles*. Berlin: Aufbau-Verlag, 1955. (Hg. Paul Rilla).

Leviant, Curt (ed.): *Masterpieces of Hebrew Literature. Selections from 2000 years of Jewish Creativity*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 2008.
(K nahlédnutí na <http://books.google.cz/>.)

Marcus = Marcus, Ivan G.: *The Jewish Life Cycle. Rites of Passage from Biblical to Modern Times*. Seattle / London: University of Washington Press, 2004.

Mendelssohn = Mendelssohn, Moses: „משלי שועלים, d. i. Fabeln der Füchse des berühmten Weisen Raby Berachja Hanakdan [...]“. In: Mendelssohn, G. B. (Hg.): *Moses Mendelssohn's gesammelte Schriften*. In sieben Bänden. Vierten Bandes erste Abtheilung. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1844. S. 302–305. (K nahlédnutí na <http://books.google.cz>.)

Miller = Miller, Peter N.: „Copts and Scholars: Athanasius Kircher in Peiresc's Republic of Letters“. In: Findlen, Paula (ed.): *Athanasius Kircher: The Last Man Who Knew Everything*. New York / London: Routledge, 2004. S. 128–142.
(K nahlédnutí na <http://books.google.cz>.)

Moscatti = Moscatti, Sabatino: *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. 1. vyd.
Přeložil Stanislav Segert.

Neubauer, JQR vol. 2, no. 3 (Apr. 1890) =
Neubauer, A(dolf): „Notes and Discussion – Analecta I. English Massorites“. In: *The Jewish Quarterly Review*, vol. 2, no. 3 (Apr. 1890). S. 322–330.

Neubauer, JQR vol. 2, no. 4 (Jul. 1890) =
Neubauer, A(dolf): „Notes and Discussion – Berechiah Naqdan“. In: *The Jewish Quarterly Review*, vol. 2, no. 4 (Jul. 1890). S. 520–526.

Neusner = Neusner, Jacob: *Rabbinic Judaism: The Theological System*. Boston, Leiden: Brill Academic Publishers, Inc., 2002.

Oliverius, Jaroslav: *Svět klasické arabské literatury*. Brno: Atlantis, 1995. 1. vyd.

Pañčatantram. Patero naučných oddílů. Praha: Odeon (Živá díla minulosti, sv. 58), 1968.
Ze sanskrtu přeložil František Jílek.

Prosecký = Prosecký, Jiří: *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*. Praha: ISE, 1995. 1. vyd.

Roth 1 = Roth, Cecil: „Intellectual Life“. In: *The Jews of Medieval Oxford*. Oxford: Clarendon Press, 1951. S. 112–125.

Roth 2 = Roth, Cecil: *The Intellectual Activities of Medieval English Jewry*. London: Oxford University Press, 1948.

Segert = Segert, Stanislav: „Übersetzungen und Editionen“. In: Segert, Stanislav; Beránek, Karel: *Orientalistik an der Prager Universität. Erster Teil 1348–1848*. Praha: Universita Karlova, 1967. 1. vyd. S. 120–122.

Schwarzbaum = Schwarzbaum, Haim: *The Mishle shu'alim (Fox Fables) of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan. A Study in Comparative Folklore and Fable Lore*. Kiron: Institute for Jewish and Arab Folklore Research, 1979.

Schwarzbaum, Beast Epics =

Schwarzbaum, Haim: „The Impact of the Mediaeval Beast Epics upon the *Mishlé Shu'alim* of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan (Summary of a Study in Comparative Folklore)“. In: Rombauts, Edward (ed.): *Aspects of the Medieval Animal Epic: Proceedings of the international conference, Louvain May 15/17, 1972*. Leuven: University Press, 1975. S. 229–240.

Schwarzbaum, Papers =

חיים שווארצבוים: טיפוסים פולקלוריים ומוטיבים עממיים בספר משלי־שועלים לרבי ברכיה הנקדן. /

Schwarzbaum, Haim: „Folk narrative motifs in the *Mishlé shualim* of Rabbi Berechiah Ha-Nakdan“. In: *Fourth World Congress of Jewish Studies Papers, vol. II*. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1968. S. 33–36 a 180.

Schwarzbaum, Haim: *Studies in Jewish and World Folklore*. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1968.

Schwarzbaum, Haim: „Talmudic-Midrashic Affinities of some Aesopic Fables“. In: *Laographia 22 (1965) / IV International Congress for Folk-Narrative Research in Athens: lectures and reports* (ed. Georgios A. Megas). Athens, 1965. S. 466–483.

Steinschneider, Moritz: *Catalogus Copium Manuscriptorum Bibliothecae Regiae Monacensis / Die Hebraeischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in Muenchen*. München: In Comission der Palm'schen Hofbuchhandlung, 1895. 2., grossenteils umgearbeitete und erweiterte Aufl.

Steinschneider, CHB II = Steinschneider, Moritz: *Catalogus Librorum Hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana. Sectio II. Auctores*. Berlin: Welt-Verlag, 1931. 2. (Faksimile) Auflage.

Steinschneider, Handschriften-Verzeichnisse =

Steinschneider, Moritz: *Verzeichnis der Hebräischen Handschriften. 2 Teile in 1 Bd. / Handschriften-Verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin, Bd. II, 1.2*. Hildesheim / New York: Georg Olms Verlag, 1980.

Steinschneider, HÜ = Steinschneider, Moritz: *Die Hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte des Mittelalters, meist nach handschriftlichen Quellen*. Berlin: Kommissionsverlag des Bibliographischen Bureaus, 1893.

Steinschneider, Lapidarien = Steinschneider, Moritz: „Lapidarien, ein culturgeschichtlicher Versuch“. In: Kohut, George Alexander (ed.): *Semitic Studies*, in memory of Rev. Dr. Alexander Kohut. Berlin: S. Calvary & Co., 1897. S. 42–72.

Steinschneider, Moritz: *Manna*. Berlin: J. Rosenberg, 1847. (In Commission bei C. L. Fritzsche in Leipzig.)

(Rovněž na internetu na <http://www.archive.org/details/manna00steigoog>.)

Steinschneider, Letterbode = Steinschneider, Moritz: „Zu Berachja ha-Nakdan“. In: *Israelietische Letterbode*. Driemaandelijksch Tijdschrift, gewijd aan Joodsche Wetenschap, Geschiedenis en Letteren, onder redactie van M. Roest Mz. 8. Jaargang. Amsterdam: Van Es & Joachimsthal, 1882–1883. S. 25–35.

Svět ezopských bajek. Praha: Svoboda, 1976. 1. souborné vyd. Z řeckých a latinských originálů přeložili Václav Bahník, Rudolf Kuthan a Jiří Valeš.

Vinograd = Vinograd, Yeshayahu: *Thesaurus of the Hebrew Book – Listing of Books Printed in Hebrew Letters since the Beginning of Hebrew Printing circa 1469 through 1863*. Jerusalem: The Institute for computerized Bibliography. /

וינוגרד, ישעיהו: אוצר הספר העברי – רשימת הספרים שנדפסו באות עברית מראשית הדפוס העברי בשנת רכ"ט (1469) עד שנת תרכ"ג (1863). ירושלים: הוצאת המכון לביבליוגרפיה ממוחשבת.
– Part I, 1995. / חלק ראשון, תשנ"ה /
– Part II, 1993. / חלק שני, תשנ"ג /

Vlašín = Vlašín, Štěpán (red.): *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. 2. (rozšířené) vyd.

Vlčková = Vlčková, Jana: *Žánr bajky v památkách arabské vzdělávací a lidové literatury*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Katedra věd o zemích Asie a Afriky, 1985.

Voit = Voit, Petr: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri (ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově), 2006.

Warnke = *Die Fabeln der Marie de France. Mit Benutzung des von Ed. Mall hinterlassenen Materials herausgegeben von Karl Warnke*. Halle: Max Niemeyer, 1898.

Waxman = Waxman, Meyer: *A History of Jewish Literature. Vol. II – From the twelfth century to the middle of the eighteenth century*. New York: Bloch Publishing Co., 1943. 2. (enlarged and corrected) edition.

Winter / Wünsche =

Winter, Jakob; Wünsche, August: *Die jüdische Litteratur seit Abschluss des Kanons – Eine prosaische und poetische Anthologie mit biographischen und litterargeschichtlichen Einleitungen. 3. Band – Geschichte der poetischen, kabbalistischen, historischen und neuzeitlichen Litteratur der Juden*. Trier: Sigmund Mayer, 1896.

Wünsche, August: „Die Schönheit der Maschal-(Parabel- und Fabel-)Dichtung im Alttestamentlichen Schrifttum“. In: *Die Schönheit der Bibel. 1. Band: Die Schönheit des Alten Testaments*. Leipzig: Eduard Pfeiffer, 1906. S. 119–135.

Zajíčková, Jindřiška: „Jehuda ben Šlomo al-Charízi: Sefardští básníci; Sňatek“. In: *Pocta profesoru Jaroslavu Oliveriovi*. Praha: Karolinum, 2003. 1. vyd. (Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 2/2001. Ed. Pavel Čech.) S. 213–224.

Zbavitel = *Džátaky. Příběhy z minulých životů Buddha*. Praha: DharmaGaia, 1992. 1. vyd. Výbor z vyd. *The Játaka together with its commentary* přeložil, úvodem a poznámkami opatřil Dušan Zbavitel.

Zinzberg = Zinzberg, Israel: *A History of Jewish Literature. Vol. I – The Arabic-Spanish period*. Cleveland / London: The Press of Case Western Reserve University, 1972. Translated and edited by Bernard Martin. (Orig. „Di geshikhte fun der literatur bay Yidn“.)

Zunz = Zunz, Leopold: *Zur Geschichte und Literatur*. Berlin: Verlag von Louis Lamm, 1919. 2. Aufl.

Žonca = Žonca, Milan: „Užitoční nepriatelja: Vzostup a súmrak židovskej kultúry v stredovekom Anglicku“. In: *Židovská ročenka 5767 (2006–2007)*. Praha: Federace židovských obcí v České republice, 2006. S. 22–46.

6.4 Internetové zdroje

Berkeley Law University of California; Tony Honoré: Daube, David (1909–1999), Oxford Dictionary of National Biography, Oxford University Press, 2004,
<http://www.law.berkeley.edu/library/daube/oxford.html> (29. 7. 2011).

BibleGateway.com, <http://www.biblegateway.com/>.

Consortium of European Research Libraries, <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00925954>
(9. 4. 2011).

Deutsche Nationalbibliothek, <http://www.d-nb.de/>.

eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library; The Fables of Aesop by Jacobs, Joseph, 1854–1916, <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aesop/a3j/> (1. 8. 2011).

European Animation Center,
http://www.animationcenter.gr/modules/news/article.php?storyid=234&sel_lang=english
(31. 7. 2011).

Grodno Online; Index of Names Appearing in the Grodno Yizkor Book (Volume IX of the Encyclopaedia of the Jewish Diaspora), <http://www.grodnoonline.org/yizkor.html>
(24. 7. 2011).

IDC Publishers; Brad Sabin Hill: Hebrew and Judeo-Arabic Printing in Baghdad,
http://www.idc.nl/pdf/371_brochure.pdf (24. 7. 2011).

Libraries at Hebrew Union College, <http://huc.edu/libraries/CN/> (12. 7. 2011).

Österreichische Nationalbibliothek, <http://www.onb.ac.at/sammlungen/siawd/16372.htm>
(24. 7. 2011).

Televizia.net; Šloša mišle šu'alim,

http://www.televizia.net/vb/local_links.php?action=play&linkid=285&catid=5&page=1
(31. 7. 2011).

WorldCat, <http://www.worldcat.org/title/sefer-mishle-shualim/oclc/29876457> (9. 4. 2011).

<http://www.lifshiz.macam.ac.il/tafrit/odot/merkaz/zehor/tzabar.pdf> (12. 4. 2011).

http://www.23tv.co.il/1777-he/masach_lesafrut.aspx (31. 7. 2011).

<http://ronyoren.com/?s=Foxy+Fables> (31. 7. 2011).

7. RESUMÉ, SUMMARY

Bajka je oblíbená literární forma založená na nepřímém přirovnání, která v sobě spojuje zábavu a poučení. Vystupují v ní lidé nebo zvířata, rostliny, nadpřirozené bytosti a neživé objekty mluvící a jednající jako lidé. Poučení bývá shrnuto na začátku či na konci příběhu.

V židovské literatuře bajka spadá pod pojem *mašal*. V Tanachu se setkáme se dvěma rostlinnými bajkami (Jótamova a Jóašova), které mají politický podtext. Talmud a midraše obsahují více bajek. Jsou využity k exegetickým účelům (výkladu biblických veršů), bývají uvozeny ustálenými formulkami a většinou mají krátký rozsah. Některé jsou přejeté, část je originální. Bajky najdeme i v několika středověkých židovských dílech, většinou napsaných Židy žijícími v muslimských zemích. Zde jsou zapojeny do širších příběhů. První židovskou sbírkou bajek je *Mišle šu'alim* Berechji ben Naṭronaje ha-Naḵdana. Od ostatních děl se liší mj. tím, že nečerpá z orientálních, ale evropských zdrojů.

Berechja ben Naṭronaj ha-Naḵdan žil patrně ve 12. a/nebo 13. století, ve Francii, event. Anglii. Bývá ztotožňován s Benedictem Le Puncteur z Oxfordu či s Křišpijou ha-Naḵdanem. Zabýval se punktací hebrejských textů. Kromě hebrejštiny ovládal francouzštinu a patrně i latinu, někteří badatelé mu přisuzují znalost arabštiny. Je autorem hebrejského překladu díla *Quaestiones naturales (Dodi we-nechdi)*, výtahů z židovských filozofických děl s názvy *Sefer ha-ḥibur* a *Sefer ha-macref* a možná nejstaršího židovského lapidária *Koaḥ ha-avanim*.

Sbírka *Mišle šu'alim* je psána rýmovanou prózou (*sadž'*) proloženou básněmi. Kromě bajek obsahuje předmluvy autora a krátký dovětek. Postavy bajek jsou rozmanité, převažují zvířata. V textu jsou použity citáty z Tanachu a Talmudu, místy též z Gabirolova díla *Mivḥar ha-pninim*. Příběhy jsou převážně převzaté ze středověkých zpracování ezopských bajek (sbírky s názvem *Romulus* a *Marie de France*). Autor je upravil, v několika bajkách lze najít odkazy na židovské zvyky. Jazyk sbírky je nápaditý, obsahuje slovní hříčky. Některé obraty jsou těžko přeložitelné.

Sbírka byla mnohokrát vydána, poprvé v Mantově (1557–8), podruhé v Praze (1661), v obou případech se sto sedmi bajkami. Následná vydání se lišila v počtu bajek. Vydání z r. 1946 (Habermann) sbírku na základě rukopisů rozšířilo na sto devatenáct bajek. Sbírka byla kromě do latiny (1661) přeložena ještě do jidiš (v 80. letech 16. st.)

a angličtiny (1967, snad i 1929), jednotlivé bajky též do němčiny a francouzštiny. V češtině nebyl dosud publikován žádný překlad.

Tato práce obsahuje nerýmovaný český překlad tří bajek (Liška a ryby, Žába a voli a Člověk a vlk) doplněný o komentář. Přínosem práce je shrnutí dosavadních poznatků k tématu, jeho nové uchopení a představení díla *Mišle šu'alim* českým čtenářům.

A fable is a popular literary form based on indirect comparison which combines entertainment and instruction. Main characters are men or animals, plants, supernatural creatures or inanimate objects speaking and acting like men. The moral lesson may be expressed explicitly either at the beginning or at the end of the story.

In Jewish literature, the fable is a part of the so called *Mashal*. In the Tanakh, there are two fables from the “realm of plants” (Jotham’s and Jehoash’s), both of them with hidden political meaning. Talmudic-Midrashic literature includes a great number of fables which are used for exegetical purposes (interpretation of biblical verses). They start with traditional opening formulas and are rather short. Some of them have their roots in other cultures while the origin of others is Jewish. Fables can also be found in a number of medieval Jewish scripts, the authors of which were mostly Jews living in Moslem countries. These fables had been encompassed into wider stories. The first Jewish fable collection is the *Mishle Shu'alim* from Berechiah ben Natronai ha-Nakdan. Unlike other works, the collection was inspired by European stories and not by those of the Orient.

Berechiah ben Natronai ha-Nakdan is likely to have lived in the 12th and/or 13th century in France or in England. Some think of him as being identical with Benedict le Puncteur of Oxford or Crispia ha-Nakdan. Punctuation of Hebrew texts (Masorah) was his lifelong occupation. He spoke Hebrew and knew French and probably also Latin; some scholars assume that he also had some knowledge of Arabic. He is the author of the Hebrew translation of *Quaestiones Naturales* (with the title *Dodi we-Nechdi*), of two anthologies containing excerpts from Jewish philosophical works (*Sepher ha-Hibbur* and *Sepher ha-Matsref*) and of the apparently oldest Jewish Lapidarium *Koah ha-Avanim*.

The text of *Mishle Shu'alim* is written in rhymed prose (*saj'*) and contains also short poems. There are two prefaces of the author and a short postscript. A wide range of characters appears on the scene, the animals are the most dominant. The text includes quotations from the Tanakh and the Talmud, occasionally also from Gabirol’s *Mivhar ha-Peninim*. Most stories have the source in medieval versions of Aesopic fables

(the collections *Romulus* and that of Marie de France) and were modified by the author. Some fables refer to Jewish traditions. The language is rich and full of puns. Some phrases are not easy to translate.

The collection was published several times; for the first time in Mantua (1557–8), the second time in Prague (1661), and contained one hundred and seven fables. Successive editions vary in the number of fables. Further studies of the manuscripts led to an enlarged (Habermann) edition of 1946 with one hundred and nineteen fables. The collection was translated into Latin (1661), Yiddish (the Eighties of the 16th century) and English (1967, and perhaps also 1929); individual fables also into German and French. So far, no Czech translation has been published.

This thesis includes a prosaic Czech translation of three fables (The Fox and the Fishes, The Frog and the Oxen, and The Man and the Wolf) supplemented by a commentary, summarizes all available information on the topic, presents new viewpoints and introduces the *Mishle Shu'alim* to Czech readers.

8. PŘÍLOHY

8.1 Seznam příloh

1. Bajky v Talmudu a Midraších – vybrané bajky, původní text

1.1 Šest „originálních“ talmudických a midrašických bajek – dle Daubeho

1.1.1 Kohout a netopýr – Sanhedrin 98b

1.1.2 Vlk a dva ovčáčtí psi – Sanhedrin 105a, Midraš Numeri 20,4 a Sifre Numeri 157

1.1.3 Strniště, sláma, pleva a pšenice (zrnko) – Midraš Genesis Raba 83,5

1.1.4 Liška jako zpěvák – Midraš Ester Raba 7,3

1.1.5 Vlk u studny – Midraš Ester Raba 7,6 (k verši Est 3,2)

1.1.6 O dvou ptácích – Midraš Kohelet Raba 11,8/9

1.2 Další vybrané bajky

1.2.1 Liška a ryby – Brachot 61b

1.2.2 Jeřáb, který vytáhl kost ze chřtánu lva – Midraš Genesis Raba 64,10

1.2.3 Stromy a železo – Midraš Genesis Raba 5,10

1.2.4 Liška na vinici – Midraš Kohelet Raba 5,20 (ke Kaz 5,14)

2. Mišle šu'alim

2.1 Fotografie pořízené autorkou práce z exemplářů uložených v Knihovně Židovského muzea v Praze

2.1.1 Úvodní ilustrace vydání *Mišle šu'alim* Praha: Universitas / Societas Jesu ad S. Clementem, 1661. – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. H 47.567.

2.1.2 Titulní list vydání *Mišle šu'alim* Praha: Universitas / Societas Jesu ad S. Clementem, 1661. – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. H 47.567.

2.1.3 Báseň Ludovica de Compiegne ve vydání *Mišle šu'alim* Praha: Universitas / Societas Jesu ad S. Clementem, 1661. – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. H 47.567.

2.1.4 Šestá bajka (Liška a ryby) ve vydání *Mišle šu'alim* Praha: Universitas / Societas Jesu ad S. Clementem, 1661. (Hebrejský originál a latinský překlad.) – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. H 47.567.

2.1.5 Titulní list vydání *Mišle šu'alim* Praha: Katzische Buchdruckerey, 1767. – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. 52.107.

2.1.6 Titulní list vydání *Mišle šu'alim* Praha: Katzische Buchdruckerey, 1767, se jménem Koppelmanna (Kalmana) Liebena. – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. 13.019.

2.1.7 Šestá bajka (Liška a ryby) ve vydání *Mišle šu'alim* Praha: Katzische Buchdruckerey, 1767. (Hebrejský originál a jidiš překlad.) – Knihovna Židovského muzea v Praze, sign. 13.019.

2.2 Hebrejský text bajek, jejichž překlad je součástí rigorózní práce

– Převzato z <http://www.hebrewbooks.org/39190>, 13.7.2011, úpravy Cecílie Hynková.

2.2.1 Šestá bajka (Liška a ryby) ve vydání *Mišle šu'alim* Jeruzalém / Tel Aviv: Schocken, 1946, vydavatel Abraham Meir Habermann.

2.2.2 Třicátá čtvrtá bajka (Žába a voli) ve vydání *Mišle šu'alim* Jeruzalém / Tel Aviv: Schocken, 1946, vydavatel Abraham Meir Habermann.

2.2.3 Stotřináctá bajka (Člověk a vlk) ve vydání *Mišle šu'alim* Jeruzalém / Tel Aviv: Schocken, 1946, vydavatel Abraham Meir Habermann.

2.2.4 Dovětek sbírky ve vydání *Mišle šu'alim* Jeruzalém / Tel Aviv: Schocken, 1946, vydavatel Abraham Meir Habermann.